

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

Opervm Tertvlliani Tomvs Qvartvs, Sacra Poëmata continens, cum
fragmentis Operum quæ desiderantur.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

Q. SEPTIMI FLORENTIS

TERTULLIANI
CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI OPERVM

TOMVS QVARTVS.

QVO CONTINENTVR POEMATA SACRA,
ET OPERVM QVÆ DESIDERANTVR NOTVLÆ,
cum Argumentis & Adnotationibus Iacobi Pamelij.

Aduerſus Marcionem Libri quinque.	pag. 1050.
De Iudicio Domini.	1083.
Genefis.	1092.
Sodoma.	1095.
Ad Senatorem ex Chriftiana Religione ad Idolorum ſeruitu- tem conuerſum.	1099.
Apologetici pro Chriftianis in Græcum conuerſi fragmenta, cum verſione Latina.	1102.
Libri de Spectaculis Græci.	1105.
De Virginibus Velandis Libri Græci.	ibid.
Libri de Baptiſmo Græci.	1106.
Ad amicũ Philoſophum de nuptiarum anguſtiis, ſeu de Virginitate, Libri.	ibid.
Libri de Fato.	1107.
Libri de mundis & immundis animalibus.	ibid.
Libri de Circumciſione.	1108.
De Veſtibus Aaron Libri.	ibid.
De Trinitate.	1109.
De Cenſu Animæ adu. Hermogenem Libri.	ibid.
Aduerſus Apelletianos, qui diſputabant, an qui ſpiritum & voluntatem & virtutem Chriſti habuerit, ad ea opera dignum aliquid pœnitentia egerit, Libri.	1110.
Libri de Paradifo.	1111.
De ſpe Fidelium Libri.	1112.
Librorum ſex de Ecſtaſi.	1114.
Aduerſus Apollonium Libri.	1115.

TTt

IACOBI PAMELII AD LECTO-
REM PRÆFATIO DE QUARTI TOMI
LIBRORVM ORDINE.

HOMO quarto qui Libri quo ordine sint collocati, rationem vii reddamus pro eo quod polliciti sumus. Primo posuimus loco, quos ipsius Tertulliani esse certò constat ADVERSUS MARCIONEM LIBROS QVINQVE, & DE IVDICIO DOMINI LIBRVM, sicuti nuper inter Poëmata Christiana sunt æditi. Deinde Carminum libellos subiecimus, GENESIM, SODOMAM, & AD SENATOREM, quos etsi B. Cypriano inter eius opera à nobis ædita adscripserimus, non putauimus tamen absurdum sequi censuram Sixti Senensis; qui quum Tertulliano Librum de Sodoma adscribat, quatum conicio MS. codicum fidem secutus; ex stilo prorsus eodem, comperi etiam illius esse reliquos duos. Porro in APOLOGETICI PRO CHRISTIANIS in Græcum conuersi fragmentis, & eorum qui desiderantur Librorum Notulis, eum ordinem obseruauimus, quem in toto Tertulliani opere, præterquam, quòd Græco stilo ab ipso Auctore æditos simul coniunxerimus, utpotè DE SPECTACVLIS, DE VIRGINIBVS VELANDIS, & DE BAPTISMO. Post quos Paræneticorum AD AMICVM PHILOSOPHVM, ac DE FATO, & deinceps Exegeticorum DE CIRCVMCISIONE, DE VESTIBVS AARON, ac DE MVNDIS ET IMMUNDIS ANIMALIBVS, mentionem addidimus. Hinc aduersus Hæreseis scriptorum, DE CENSU ANIMÆ ADVERSUS HERMOGENEM, & ADVERSUS APELLETIANOS. Denique eorum, qui aut initio defectionis ad Montanum, aut in fine vitæ hæresi illius fauentia cõscripsit, DE PARADISO, DE SPE FIDELIVM, DE ECSTASI, & ADVERSUS APOLLONIVM. His vale in Christo feliciter, & si quod aliquando dictorum Librorum exemplar nactus fueris, aut nobiscum communicato adiiciendum æditioni secundæ, aut ipse in lucem ædito.

Q. SEPT.

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
16.

Q. SEPTIMI FLOREN-

TIS TERTULLIANI CARTHA-

GINIENSIS PRESBYTERI LIBRI

Carmine conscripti.

ARGVMENTVM LIBRI PRIMI ADVERSVS
MARCIONEM EX IP SO TERTVLLIANO,
ad Libri quinti auspiciu.

PRIMVS erit referens inimici ex ordine verba,
Quæ refuga illicitè molitus protulit amens;
Hinc etiam carnis spes & victoria Christi,
Et species breuiter fallaxum dicta viarum.

Ceterum Libros hos quinque qui primus inter Poëtarum veterum Ecclesiasticorum opera Christiana in lucem ædedit Georgius Fabricius, eos esse existimat (in quo & ego nõ dissentio) quorum facit mentione Tertullianus initio Libri primi aduersus Marcionem in hæc verba: Si quid retrò geitum est

nobis ADVERSVS MARCIONEM, iam hinc videri. Nouam rem adgredimur ex vetere. Primum opusculum quasi properatum, pleniore postea compositione rescideram. Hanc quoque nondum exemplariis suffectam, fraude tunc fratris dehinc Apostatæ amissi; qui fortè descriperat quædam mendosissimè, & exhibuit frequentia. Quod ipsum de hoc opere verissimum cum Fabricio confiteor; qui conqueritur, quot penè verba, tot fuisse menda; quot versus, tot maculas; addens, quâquam plurimos errores sustulerit è vestigiis antiquæ scriptiõis (vides fuisse illi MS. exemplar à Ioanne Heroldo secum cõmunicatum) tamen in reliquit, inquit, Lector videbit, quantum adhuc supersit, quod emendatione indigeat. In quo nos etiã aliquid conatos ex Adnotationibus nostris deprehendet Lector, & eramus plusculũ aliquid facturi, si ad manũ fuisset cõdex aliquis MS. Addit idè: Tertulliani hoc opus imperfectũ esse; rē declarare. Nã impetũ suum, inquit, secutus, donec emendationis tẽpus daretur, multa contra præcepta metrica fecit; quorũ aliqua excusatione temporis habent; aliqua possunt excusari Gramaticorum figuris; aliqua festinationi Auctoris tribuenda sunt, qui cogitauerit opus suũ quasi delineatũ sub incudem vt dicitur reuocare. Qualia sunt quod casurã libenter facit; ite quod Ablatiuum primæ declinationis corripit; item quod collisionibus non vsitatis indulget. Imitandi itaque gratia non proponuntur hæc carmina, sed agnoscendi propter pietatem, quæ in isto viro singularis & grauis fuit, & studium quod in res sacras ad doctrinã vniverse posteritatis collocauit. Hactenus ille. Siquis licentiã Poëtarũ veterũ Christianorũ, atque adeo Auctoris nostri desideret nosse exactiũs, legat Vener. Bedæ Librum de Arte Metrica.

TTt ij

Q. SEPTIMIÏ FLOREN-
TIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI ADVERSUS MARCIONEM
Liber Primus, De vnico Deo.

CAP. I.
Gen. 3.

MPIETAS² profunda mali, mens inuida vitæ,
Seductos homines spe postquam cepit inani,
Nudauit; suadendo, nefas, sibi credere falsum.
Non impunè quidem; facti nam protinus ille
Ut reus, & tanti sceleris temerarius auctor
Accepit maledicta merens. Sic post ea demens
Amplius aggressus, desperatissimus hostis,

Infudit mentes hominum caligine mersas;
Oblitos Dominum, docuit spem linquere certam,
Idola vana sequi, turbam sibi fingere diuùm;
Sortes, auguria, stellarum nomina falsa;
Nascentum geneses constringere; posse videre
Extorum inspicis, resque expectare futuras;
Terribilis magicæ⁵ refugarum⁶ audacia ductos;
Confectam molem mirantes, spernere vitam,
Impulit i^o præceps, scelerata infania mersos,
Sanguine gaudentes, homicidia sua minari;
Corpore in alterius tunc carnis vulnus amare,
Ardentes etiam, calida dulcedine captos,
Fœdera naturæ transcendere, corpora munda
Complexu infando sexum maculare virilem;
Fœmicos vsus vulgi⁷ contamine mixtos
Illicitos, castosque sinus, generique dicatos,
In coitum obscenum pro luxu suafit haberi.
Talia, præterito grassatus tempore, gessit
Per latebras animæ,⁸ sepis manante veneno.
Non quia culparent homines, nam sponte secuti;
Ille dolo suafit, homo libertate peregit.

CAP. II.

[⁹ Hæc dum continuò per secula perfidus halat,
Consiliùmque suum seductis cordibus infert;
Sperans (heu) scelerisque viam, se stultus habere,
Ignarus qualis maneat sententia facti.
Turba Prophetarum tectis sapientia verbis
¹⁰ Spiritu deque Dei præfaga voce loquentum
Publicè non audens Dominum maledicere nudè,
Secreto ingenio sperans se posse latère;
Tandem lux animæ carnis captiua tenetur,
Desperatorum certat spes fortior hoste.
Ipse figurator, renouator corporis ipse,
Gloria vera patris, Dei filius, vnicus auctor,
Iudex & Dominus venit, rex inclitus orbis,
Oppressis veniam dare promptus, soluere vinclos.
Cuius amicitia auxilio, patientia pœna,

Et

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
16.

A
 11 Et Deus & renouatus homo miscetur in vnum.
 Virgo sancta parit, patefit noua ianua vitæ;
 Dicta Prophetarum factis impleta probantur;
 Tempa sacerdotum linquunt; stellæ quoque ductu
 Mirantur Dominum, tantum secernere partum.
 In vinum vertuntur aquæ, memorabile visû;
 Lumina redduntur cæcis, iusti que trementes
 Demones expulsi clamant, Christumque fatentur.
 Omnia sanantur verbo iam tabida membra,
 Iam graditur claudus, surdus spem protinus audit,
 Dat dexteram mancus, loquitur magnalia mutus;
 Fit mare tranquillum iussu, ventique quiescunt.
 Omnia cognoscunt Dominum; confunditur hostis,
 Iamque triumphatus, ferus armis paret iniquis.

Luc. 2.

Matth. 2.

Ioan. 2.

Matth. 4.

Matth. 8.

CAP. III.

B
 12 Omnia quum reuocata videt, quæ ceperat ipse
 Cladis in interitum, 13 mesam iam surgere carnem,
 In cælos hominem deuicta morte leuari,
 Signari populos, effuso pignore sancto,
 Mirandæ virtutis opus, inuisaque facta;
 Audit & extremas flammaram in gurgite pœnas
 A Domino sibi perpetuas, tenebraque paratas,
 (Irreuocata Dei sententia) nudus, inermis,
 Damnatu, victus, periturus morte perenni,
 Iam reus, & nullam veniam se certus habere;
 Protinus 14 extremum nefas ausus, spargere passim
 Auribus horrendum verbum, neque voce loquendum.
 Abiectos à plebe Dei, sine luce vagantes,
 Inuentos sine mente viros, terrena sequentes,
 Aggressus prauis prauos docet esse magistros.

15 Prædicat his duos esse patres, diuisaque regna.

CAP. III.

Esse mali causam Dominum, qui condidit orbem,

Quique figurauit carnem spiramine viuam,

Quique dedit legem, & vatum qui voce locutus;

Hunc negat esse bonum, iustum tamen esse factur.

Crudelem, durum, belli cui sæua voluptas,

Iudicio horrendum, precibus mansuescere nullis.

Esse alium suadens, nulli qui cognitus vnumquam,

Qui non est vsquam, falsum sine nomine numen.

Constituens nihil, & nulla præcepta locutus;

Hunc ait esse bonum, nullum qui iudicat, æquè

Sed spargit cunctis vitam, non inuidet vlli.

Iudicium negat esse reis, dulcique cruentum

Circumfert miseris mixtum cum melle venenum.

Surgere posse negat carnem, cui causâ ruinæ

Ipsè fuit, quam contemptam spoliavit iniquè,

Propterea maledictus habet sine fine dolorem;

Hostis huic semper, vario quia vulnere vitam

Nititur excutere, & de qua ruit ipse, salutem.

Inque hoc & Christum terris venisse repentè,

Sed nulla socium carnis compagine factum,

Spiritus at forma, & fictum sub imagine corpus,

Fallere vult homines, quod non est, esse videri.

16 Hoc decet ergo Deum, caligine ludere suos,

Mentiri (nefas) aut hominem se dicere falso?

Porratur, graditur, vestitur, ritè quiescit,

Tractatur, patitur, suspenditur, & sepelitur;

Gen. 3.

CAP. VI.

Matth. 27.

Omnia sunt hominis, quæ sancto in corpore versans
 A patre vero Deo missus, qui cuncta creauit,
 Perfecit propriè sua, non aliena requirens.
 Cognitus ipso opere, populis sperantibus olim,
 Perque Prophetarum vocem notissimus orbi;
 Et nunc errantem manifesto in limine mortis
 Ignotum Dominum querunt, notumque relinquunt.
 (Quorum falsa fides, falsus Deus¹⁷ irrita merces,
 Falsa resurrectio, mortis deuictio falsa,
 Martyria & vacua, & Christi quoque nomen inane.)
 Quæ magicæ nebulae similem venisse docentes,
 Mendacem facti detestantes esse fatentur;
 Nequidquam passum, populum sine crimine fictum.
 Sic vos, Deus, hi Domino referuntur honores?
 Heu miserè, gratis ingrata morte perempti,
 Qui cæco duce præcipites in fossa ruitis;
 Et velut in somnis thesauri munere diues
 Exultat, manibusque tenet, spe lusus inani,
 Decepti, vacuum speratis muneris vmbra.

[¹⁸ Ah tabidi, rictus, funestave præda draconis,
 Speratis pro pace truces homicidia blanda:
 Audetis culpæ Deum, qui tanta creauit;
 In cuius terris, nimia pietate profusa,
 Immemores, largè laudatis dona ruentes?
 Ipsum factorem reprobat, facta probantes,
 Artificem mundi, cuiusve opus estis & ipsi?
 Qui vobis magnos paruis donauit honores,
 Proseuit fruges, animalia cuncta subegit,
 Tempora qui certis fecundat mensibus anni,
 Dulcores, potus varios, pingues & odores,
 Iucundos flores, nemorumque vmbacula grata,
 Mirificos tribuit succos pubentibus herbis,
 Fomes & fluuios diffundit dulcibus vndis,
 Sideribus cælum, totumque illuminat orbem,
 Imminus solus Dominus, iustusque, bonusque,
 Cognitus ex opere, aspectu non cognitus vlli.
 Quem stultæ, quamuis gentes errore¹⁹ copertæ,
 Florentes opibus, alieno nomine laudent,
 Factoremque tamen gnari culpæ verentur.
 Nec quisquam tantum, nisi vos, noua porta gehennæ,
 Ingrati eligitis Dominum maledicere vestrum.
 Hæc vobis per Marcionem²⁰ Cerdone magistro,
 Terribilis refuga adtribuit fera munera mortis.
 Nec venit in mentem, quod vos à nomine Christi
 Seductos, ad Marcionis tulit infima nomen.
 Dicite, de multis quid vobis displicet vnum?
 Quidve Deus fecit, quod non sit laude vehendum?
 Aut illud: quod vos nimium patientia larga
 Indignos, dulcem permittit cernere lucem?
 Qui legitis vera, & concisa ea falsa docetis,
 Quæ sunt postque futura, prius hæc facta probatis.
 Aut incredibile, quid differt credere vestrum?
 [²¹ Nec mirum si vos versutus cepit inermes,
 Persuadens duos esse patres, damnatus ab vno,
 Esse Deos; qui principio seduxerat omnes.
 Post ea multiplici manantem vulnere pestem

1. Cor. 15.

CAP. VI.

CAP. VII.

TERTULLIANI
 Cum Annotationibus
 PAMELII
 A. V.
 16.

Distribuit

A Distribuit multis; & inemendabile crimen.
 22 Infandos omni magicæ dementia plenos
 Peruasit, sese virtutem dicere summam.
 Fingere cum meretrice, nefas peragrare, volare.
 23 Namque Valentino Deus est insanus, & æuo
 Triginta tribuit cœlos, patrẽmque Profundum;
 24 Bis docuit tingui, transduco corpore flamma.
 25 Tantos esse Deos Basiliden credere iussit,
 Quantos & dies annus habet; tot denique mundos.
 26 Marcus per numeros argumentatus acutè,
 Tradidit in magicæ formam violare pudicam,
 Offerri calicem, precibûsque in sanguine veri.
 27 Hebioni Christum suavit de femine natum,
 Et circumcidi docuit, legique vacare,
 Fontibus amissis elementa resumere legis.
 Extremum facinus verbis extendere nolo,
 Aut omnes causas, aut nomina dicere cuncta.
 Est per pauca satis crudelia multa notare,
 Infandisque homines atque organa sæua draconis,
 Per quos nunc tantum sceleris sine teste locuti,
 Semper factorem mundi culpæ laborant.
 [28 Sed reuocate pedem sæui latronis ab antro,
 Dum spatium datur, & patiens pietate perennis
 Facta per errorem miseris Deus omnia donat.
 Credite verò patri vero, qui condidit orbem;
 Verum qui Dominum misit renouare ruinam
 Imparibus legi, peccati in gurgite mersis,
 Per vates olim promissam afferre salutem.
 Qui mandata dedit, hic & peccata remittit.
 Exigit hic aliquid meritò, quia credidit antè,
 Aut donat largè Dominus, quasi debita teruis.
 Denique conuulsos populos pœnãque merentes
 29 Deleto elogio cunctos iubet ipse lauari.
 [30 Ergo totus homo credit, totusque lauatur.
 Abstinet aut patitur pro nomine vulnere verè,
 Verus surgit homo, verè mors victa filebit;
 Sed non pars hominis anima, sua parte relicta,
 31 Percipiet palmam, socia quam carne laborans
 In stadio luctata, simul coniuncta meretur.
 Grande nefas, portare duos per vincula pondus,
 Quorum sit locuples vnus, atque alter egenus,
 Et miserum sperni, foelici præmia reddi.
 Non facit hoc iustus, mercedis redditor æquus.
 Et bonus, & diues, quem credimus omnia posse,
 Suauis in ingratos, miserendi plena voluntas,
 Quin potius, cui maior inest mortalis egestas,
 Possit vt æquari, socio prælatus, id vltro
 Quicquid eget, tribuet locuples, sic credere iussum.
 Nec velle illicitè Dominum culpæ docendo
 Suscitet, aut quem animam tamquam sit passa ruinam,
 Liberet à morte, & viuenti facta maneret
 Copia de solo merito, quia fortiter egit.
 Et caro, communem semper sortita laborem,
 Linqatur terræ, mortis sit præda perennis.
 Ergo hominis anima placuit Deo, fortibus actis?
 Nullo sola modo potuit sine carne placere.

CAP. VIII.

CAP. IX.

Vincta tulit, pœnas, caro membris vincula gessit,
 Contempsit mortem, sed carnem morte reliquit.
 Illa dolens genuit, hæc vita à vulnere cæsa est.
 Illa petit requiem; hæc ferro in pulvere fusa,
 Piscibus, alitibus, tabo, cinerique relicta est.
 Frangitur infœlix laniata, sparsa liquefcit,
 Surgere non meruit: quid enim committere sola
 Exanimis potuit: quæ sic caussa inuida vitæ
 Impedit, aut prohibet Dei dona capeffere carnem;
 Cùmque sua focia coniunctam viuere semper?
 Cernere quid fuerit conuersa in puluere quondam,
 Post meritos renouat, ferat Deo laudis honores;
 Non ignara sui, fragilis, mortalis, & ægra,
 Certo possit quid viuuda virtus,
 Qui bonus atque potens vitam non inuidet vlli.
 Hæc captiua fuit mortis, hæc vinceta peribit,
 Quam Dominus mira sapientia fecit & arte?
 Hanc virtutis sua miranda fuscitat ipse,
 Hanc reuocat dux fortis, & hanc sua gloria vestit.
 Ergo Dei aptauit ars & sapientia corpus,
 Quod cupit, his fieri; deest hoc virtute reduci?
 Causa potest pietati nulla resistere sanctæ;
 Ne maior sit causa mali, quam summa potestas;
 Vt cognoscat homo, iam nunc Dei munere saluus,
 Mortalis quondam, nunc inuolabile & ingens
 Vestitus lumen, viuus cum corpore totus,
 Immensum virtute Deum, pietate perennem,
 Per Christum regem, per quem via lucis aperta est;
 Et iam luce noua, iam dono plenus vtroque,
 Fructibus & viuæ paradisi lætus amœnis
 Laudet in æternum, cœlesti diues in aula.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
 LIBRVM PRIMVM ADVERSVS MARCIONEM.

1. DE DEO VNICO.] Adieci istud titulo, quod
 breue id sit huius libri argumentum, sicuti etiam primi li-
 bri adu. Marc. supra Tomo præcedenti.

CAP. I.

2. Impietas profunda mali, mens inuida vitæ,
 &c.] Caput hoc inscriptissimum: De prima hominis sedu-
 ctione, ac inde & ad idololatriam per diabolum;
 Eum enim mo. Tertulliano Malum appellat. Castiga-
 uimus verò paulo post. posse videre, pro: videri.

3. Idola vana sequi, &c.] Idolum (Beda teste libro
 de Art. Metrica) media corrupta semper Ecclesiastici, for-
 tassus indulgentes consuetudini vulgi, usurparunt; atque
 adeo est contra fidem vetusta lectionis, quod quidam in
 Prudentio, sedulo, & Aratore loca aliquot ita mutarunt
 vt producat.

4. Nascantum geneses constringere, &c.] Ad-
 uersus Genesiacos, qui nascantum geneses, id est or-
 tus, constringere nituntur ad certos euentus; plures lo-
 cos habes supra.

5. refugarum, &c.] similiter infra cap. 6. Terribilis
 refuga adtribuit fera munera mortis; accipiens refu-
 gam pro transfuga, sicuti etiam Prudentius Peristepha-

nos. Et rursum lib. 2. initio: refugis spirantibus. Et cap.
 4. refugarum immane topœum. Et lib. 5. Quære-
 fuga, & protulit amens.

6. audacia ductos, &c.] Hanc aliter paulo post
 scelerata infania merfos, & ca. sequi. rectis sapientia
 verbis, item: patientia pœna, denique cap. 7. magice
 dementia plenos, ac cap. 9. sua parte relicta, & sa-
 pientia fecit & arte, ac: sua gloria vestit, & frequen-
 tissimè hu libris quinque, corripens Ablatus in 4. qui
 à veteribus produci solent, more Christianorum Peitarum,
 sicuti tradit Beda lib. de Arte Metrica.

7. contamine, &c.] Eadem voce virtus infra lib. 4.
 cap. 4. plebem contamine plenam, pro re contamina-
 ta, sue spurcicia & ignominia.

8. seps manante veneno, &c.] Seps (inquit Epi-
 phan. har. 3. 6.) est reptile quadrupes, stelloni simile, cuius
 morsus detrimentum pro nihilo reputatur; spiritum autem
 in cibum aut potum eiaculari, statim mortem sumentibus
 inducit. Vnde aptissima est comparatio cum serpente diaboli,
 qui per pomum vetri sumptionem, veneno infect hominem.
 Argui ibi: Non quia culparent homines, etc. ad coram
 est illud: culparent, nisi subintelligatur: diabolum. C.A.

TERTULLIANI
 Cum Annotationibus
 PAMELII
 A. V.
 16.

CAP. II.

9. Hæc dum continuò per secula perfidus halat, &c.] *Titulum huic capiti dedimus: De Christo hominis lapsi redemptore. Halat verò hic accipitur, pro halitu inficere & corrumpere. Atqui est hic locus mutilus ad versus illum: Turba Prophetarum, &c. cum sequenti, quasi voluerit dicere Auctor: Quamquam speraret hostis humani generis se sceleris viam perpetuò retenturum apud homines, primum per Prophetarum verba impeditum, & quum nihilominus quod publicè non audebat, secreto pergeret adtentare, venisse Christum redemptorem.*

10. Spiritu deque Dei, &c.] *Non hic modò, sed frequenter postea in libro carminum corripit u. litteram accipit in fine versusum. Tale est illud lib. 2. infra cap. 5. pignusque suo de spiritu fudit, ac: de spiritu vita, & lib. 4. cap. 2. nullus locus ambitu claudit. Quale quid et ab aliis Pœtæ Christianis usurpari adnotat Beda. Eiusdem farinae est quod e in fine corripitur in voce: publicè, & i paulo post in illo: Dei filius. Atqui ad phrasin Tertullianicam iam antiquatam pertinet: Dominum maledicere, tum hic, tum infra cap. 6. Item: figurator mox accipitur pro eo qui figuram indidit, sicuti etiam infra cap. 4.*

Quique figurauit carnem spiramine viuam.

& alibi supra.

11. Et Deus & renouatus homo miscetur in vnum, &c.] *Veram de incarnatione Christi & duabus eius naturis diuina & humana sententiam, habes supra Tomo præced. lib. adu. Præxcan cap. 2. 7.*

CAP. III.

12. Omnia quum reuocata videt, quæ ceperat ipse, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus: De hæreseon asperione per diabolium.*

13. merfam iam surgere carnem, &c.] *stud ad Baptismi ceremonias pertinet, de quibus supra Latus Tom. 3. lib. de Baptis. num. 1. sicuti & illud: signati populos, ad Confirmationis sacramentum, de quo etiam ibidem cap. 8. num. 5. 4. ac lib. de Præscript. aduers. hæres. cap. 40. numer. 2. 43.*

14. extremum nefas ausus, &c.] *peculiare est Tertulliano nefas vltima breui, tum hic, tum in illo, cap. 5. Mentiri (nefas) aut hominem se dicere falsò.*

cui simile est initio cap. sequi, duos esse patres, quale quid de littera s. in fine dictionum correpta adnotauit Beda ex Prudentio, Sedulio, & Fortunato. Atqui mox castigauimus:

Adgressus prauis, prauos docet esse magistros, pro: decet.

CAP. IIII.

15. Prædicat his duos esse patres, diuisaque regna, &c.] *Caput hoc inscripsimus: De hæresibus Marcionis. P. ipote istis: Prædicat his duos esse patres, id est, Deos; esse mali causam Dominum; Iudicium negat esse reis; contra que infra est liber: de Iudicio Dei; Surgere posse negat carnem; denique Christum, fictum sub imagine corpus; de quibus omnibus in genere latius supra dictis lib. de Præscript. aduers. hæres. c. 51. her. 17. num. 322. & peculiariter de singulis lib. 5. adu. Marc. Atqui paulo post castigauimus: falsum sine nomine numen, pro: nomen.*

CAP. V.

16. Hoc decet ergò Deum, caligine ludere suaos, &c.] *Titulum huic capiti imponimus: Confutatio*

hæreseos de ficto Christi corpore. Quod argumentum tractauit latius supra Auctor lib. de Carne Christi. Hic verò castigauimus: quæ sancto in corpore versans, pro: versis. A patre verò Deo missus, &c. pro eo quod erat: Deo verò, maxime quum & à Tertulliano, & ab aliis Christianis pœtæ corripri soleat o. in fine dictionis, etiam adiectiuorum.

17. irrita merces, &c.] *Pertinet hoc ad mercedem operum, de qua supra non semel, in sequentibus adludis ad cap. 15. prioris Epist. ad Cor. Atqui illud: in fossa ruitis, rectè interpretatur Fabricius: in defossa, in senas tentes.*

CAP. VI.

18. Ah tabidi rictus, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus: Aduersus hæresin de Deo malorum auctore, contra quam habes supra lib. 2. adu. Marc. & necessariò autem castigauimus carminis tacidi, maxime quòd illud Draconis epithetum sit.*

19. copertæ.] *Pro: coopertæ, sicuti etiam infra lib. 2. cap. 1. Hæc hæc mucrone coperto, ac lib. 5. cap. 9. Fluctuque fretò que copertæ; qua figuræ etiam in præteritis vitur lib. 3. cap. 4.*

Peccati votum violenta morte copertuit.

20. Cerdonè magistro, &c.] *De Cerdonis magistri Marcionis hæresibus vide dicti lib. de Præscript. aduers. hæres. cap. 51. her. 16. num. 321.*

CAP. VII.

21. Nec mirum si vos versutus cepit inermes, &c.] *Caput hoc inscripsimus: De aliis hæresibus. Castigauimus verò: Nec mirum, pro: Nimirum. Est autem notatu dignum, quòd hæresin vocet: inemendabile crimen, quippe quum experientia quotidiana id verissimum esse comperimus in eis qui semel heretici fuerint.*

22. Infandos omni magicæ dementia plenos, &c.] *Adludit ad Simonem Magum, de quo, quòd virtutem sese summam dixerit, vide dicti lib. de Præscript. aduers. heret. cap. 46. her. 1. num. 301. simul etiam de Helena eius meretricis lib. de Anima cap. 34. num. 412. De volatu autem eius vide Egesippum, de excidio Hieros. lib. 3. cap. 2. & B. Maximum serm. de SS. Petro & Paulo.*

23. Namque Valentino, &c.] *De hoc vide dictum librum cap. 49. her. 12. num. 315. & integrum librum aduersus Valentianos.*

24. Bis docuit tingui, transducto corpore flamma, &c.] *Intelligit hereticos quosdam, qui bis baptizarent, semel in aqua, semel in igne; quorum tamen alibi nullam mentionem repperi; præterquam quòd Philastrius, quamquam adhuc subobscurè, lib. de hæres. Hermianis & Seleucianis adtribuere videatur, quòd non in aqua, sed in igne baptizarent, prætextu illius Ioannis Baptistæ, Matth. 3. Ille vos baptizabit in spiritu, & igne. Substitimus autem more Tertullianico: tingui, & tingi.*

25. Tantos esse Deos Basiliden credere iussit, &c.] *De hac hæresi Basilidis latè Epiphani. her. 31. ubi Deos 365. quantos & dies annus habet, nominatim enumerat. De eadem etiam aliquid supra diximus dicto lib. de Præscript. adu. hæres. cap. 46. her. 2. num. 304. Peculiarè verò est illud Auctori, quòd addit: tot denique mundos.*

26. Marcus per numeros argumentatus acutè, &c.] *Profus sic castigandum hic Marcus, pro: Marcion; neutrum enim de Marcione scribitur, sed de hæresi Marcionis Græcorum Alphabeto composita, in qua per numeros argumentatus est vsque ad DCCCLXXXVIII. vide ibidem cap. 50. her. 15. num. 319. De præstigiis verò*

magice, quibus utebatur, in oblatione calicis, lib. adu. Valent. cap. 4. num. 32. Atqui facit pro confirmatione sacrificij Christiani etiam istud, quod offerri calicem dicit Auctor.

27. Hebione Christum suavit de semine natum, &c.] De hac heresi Hebionis vide supra lib. de Carne Christi, toto cap. 18. & de eo quod legem proposuerit cum Euangelio, dicto lib. de Præsc. adu. heret. cap. 48. her. II. nu. 313.

CAP. VIII.

28. Sed reuocare pedem, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Reuocatio ab hæresibus ad fidem Christi. Vbi necessario castigauimus: Reuocare, pro: reuocare; &: dum spatium datur, pro: detur. Vsurpatur deinde verò coniunctio vltima breui, dum legitur: Credite verò patri verò & ibi: quia credidit antè, accipitur credere pro concretæ. Vt actur verò corruptum illud: Denique conclusos. Sed emendauimus: pœnamque merentes, pro: merentem, eo quod præcedat: populos.

29. Deleto elogio cunctis iubet ipse lauari, &c.] Accipi hic elogium ab Auctore pro certa alicuius rei institutione adnotauit Fabricius, nec male si retineatur vetus lectio. Delecto elogio: sed quum locis supra citatis Tom. I. Apolog. ca. 2. num. 22. & alibi, quantum memini, semper, in malam partem pro accusationum titulo, hæc vox ab Auctore accipitur, putauimus potius esse legendum:

Deleto elogio, non aliter atque ibidem lib. ad Stephanam, cap. 4. dixit: scilicet elogio, ut adludat ad illud Apostoli Coloss. 2. Delens quod aduersus nos eras choregraphum delicti.

CAP. IX.

30. Ergo totus homo credit, &c.] Inscriptio huic capiti fecimus: De salute & resurrectione non animæ modò, sed & carnis; quod ipsum latius tractauit supra lib. de Resurrectione carnis, cap. 14. 15. 16. & 17. contra heresim Marcionis, qui sicuti habetur sepelitus lib. de Præscript. aduers. her. cap. 51. her. 16. num. 321. & her. 17. num. 322. Resurrectionem animæ tantummodò probabat, carnis negabat. Est verò etiam illud Tertullianicum: patitur pro nomine. Atqui castigauimus: mors victa silebit, pro: mors vita.

31. Percipiet palmam, &c.] Facit istud ad confirmandam mercedem pro meritis operum bonorum, sicuti & illud: premia reddi, ac mercedis redditor æquus, &: de solo merito, denique: Post meritis, &: honores. Atqui corrupti videntur illi versus:

Nec velle illicite Dominum culpæ docendo,
Suscitet, aut quem animam tamquam sit pallâ
ruinam, &c.

Item & ille:

Cernere quid fuerit conuerfa in puluere quondam.

vbi videtur locus mutilus.

ARGVMENTVM LIBRI SECVNDI ADVERSVS MARCIONEM, ETIAM IPSIVS AVCTORIS.

INDE sequens, coniuncta docet mysteria Legis,
In' que notio Deus quæ scedere tradidit vnus.

Porro his verbis satis obscuris indicat Auctor scriptum esse hunc librum, DE
CONSONANTIA VETERIS ET NOVÆ LEGIS, quod adeo recens Titulo adiecimus. Prout etiam castigauimus: Deus, pro: Diuis, tum quòd non semel his libris producat priorem syllabam dictionis Deus, tum quòd non soleant Veteres aliquos Diuos vocare; tum denique quòd ad institutum faciat Deus vnus contra plures Marcionis Deos.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRES- BYTERI ADVERSVS MARCIONEM LIBER SE- cundus, De concordia veteris & nouæ Legis.

CAP. I.

OSTQVAM fracta fides refugis spirantibus hostis,
Et glomerata dolis, emerfit pestis operta
Sponte sua; mendax contempto nume sensus
Confixit plagas, fallaci tramite pallens
Sanctorum dictis sua miscuit impia verba,
In' que bonum semen lolium miserabile seuit.

Indè volens omnem causam constare ruinæ,
Scilicet vt sua facta Deo subsignet iniqua

Ocius,

A
 Ocius, & possit suos infigere pœnis;
 Veris falsa tegens, & lenibus aspera vertens;
 Et roseis sertis hastæ mucrone coperto,
 Improvisè necans incautos morte suprema,
 Supremum nefas, intantum dementia merfos
 Abruptos homines, numen sine sine tremendum
 Diuidere in partes; Christi sublimia facta,
 Falsâ laude sequi, culpæque gesta priora;
 * Innumerata Dei miracula, visâ nec unquam,
 Antè nec audita, contentâque corde nec villo.
 Tam temerè scelus illicitum componere verbis,
 Aduersum sese duo testamenta sonare,
 Contra Prophetarum, Domini committere verba;
 Dissimili longè sententia velle probare,
 Omnem Legis & infamem deducere causam;
 Sanctorumque patrum vitam reprobare priorem,
 Quos in amicitiam adlexit Deus, ad sua dona.
 Accipitur sine principio pro parte minori,
 Quattuor ex vno quum sint, ex quattuor vnum,
 His tamen vna placet, reprobat tres denique partes.
 Auctoremque sui Paulum per multa capessunt;
 Necnon ex ipso furiebat in extima verba;
 Omnia quæ veteri de fœdere cunque locutus
 Dura videntur eis; merito quia corde grauatis
 Pondus Apostolicum, fulgentis gratia verbi,
 Lumina præducit menti, neque cernere possunt;
 Spiritu lata putant hebetes, animalia digna.
 [Sed vos, qui nondum penitus, duce nomine falso,
 Mente ipsâ reprobâ, penetrastis ad intima mortis;
 Discite * de fonte fluuium manare perennem,
 Qui nutrit lignum, bisseos gratia fructus,
 Exit & in terram, ventosque in quattuor orbis,
 Tot fluit in partes fontis color & sapor vnus.
 Sic & Apostolico decurrit Ecclesia verbo,
 Ex vtero Christi, patris omnis gloria plena,
 Sordes diluere, & fata mortua viuificare.
 Quattuor in numero diffusum in gentibus vnum
 Electâque fide susceptum, doctor opimus
 Tradit Euangelium Paulus sine crimine mundum;
 Abque hoc & Galatas vetuit discedere sanctos,
 Quos falsi fratres se circumcidere suos,
 Atque elementa sequi, noua libertate relicta,
 Vmbra futurorum veteri seruire docebant.
 Has habuit Galatis causas conscribere Paulus;
 Non vt Euangelij partem pro corpore toto
 Exciperent modicam, maiori parte relicta.
 Atque ad eò non verba libri, sed missus in orbem
 Ipse Christus, Euangelium est, si cernere vultis,
 A patre qui venit, solus bona nuntia portans
 Testificata prius; cuius ingens gloria complet,
 Ostendens opere, quantus sit conditor orbis.
 Cuius facta, simul dictis coniuncta, fideles
 Illi Matthæus, Marcus, Lucâsque, Ioannes,
 Conscripsere, mera, non extera verba locuti,
 Spiritu sancta Dei, tanto præsentem magistro.
 [Hic agnus Paschæ suspenditur hostia ligno;

2 Cor. 2.

CAP. II.

Psalm. 18.

Gal. 1.
 Gal. 2.
 Gal. 4.

Col. 2. 11.

1. Cor. 5.

Hunc Paulus phasc, conscribens decreta Corintho,
Occisum tradit, vitamque, Deumque futurum
Promissum, patribus quos ille taurat ante.
Cernite quid virtus, quid Paschæ possit imago,
Sic verum quid sit poteritis Pascha videre.

Gen. 22.

Ne fidus pater, & vates, cui pignus & haeres
Carus erat, quem fortè Deus donauerat illi,
Hunc Deo mactaret, merito tentatus amore,
Supplicium magnum, sanctus pro sanguine sanguis
Cornexus capite spinis ostenditur agnus,

Exod. 12.

Hostia sancta Deo. Cuius de morte piati
Esset vt in signum & vastata pignora gentis,
Sanguine signantur postes, & limina multa,
Immane auxilium, caro testis creditur esca.

Ios. 5.

Iesus transgressus Iordan, terraque potitus,
Lege dedit Pascham, gaudens atque immolat agnum.
Et reliqui magni reges, sanctique Prophetae,
Non ignorantes certæ promissa salutis,
Ingentemque, metu pleni, transcendere legem,
Venturam summæ virtutis imagine molem,

Inspecta è speculo celebrarunt ordine Pascham.
Denique si celeri primordia mente recurras,
Inuenies funesta nimis, post impia verba.
Credulus, heu, facile nudatus tegmine vitæ,
Pellibus vt tegetetur homo, suspenditur agnus,
Aut pecata necat, aut sanguine funera delet,
Aut cooperit nudos, fouet aut suo vellere vulnus.
Non pecoris sanguis humano sanguine pluris?
Vt pro peccatis oblatum dirimat iram,
Aut multa plebis, veluti si carior agnus.

Auxilium immane, tantæ tutela salutis,
Oblatus potuit pretium satis esse salutis?
At Deus omnipotens, cæli terraque creator
Immensus, viuus, perfectus, luce perennis,
His non placatur, peccidum neque sanguine gaudet.
Omnia mactentur pecora, grex omnis in aras
Decremet, vt veniam vel peccati expiet vnus.
Nequaquam Domini sapiens maculata figura,
Tam vili pretio, caro foeda parauit honores;
Sed spes & promissa fides mortalibus olim,
Hæc operata tulit, magnæ rationis imago,
Præmeditata patris, nimia pietate parata
Verurum Christum terris, hominemque futurum.

Ios. 1.

Quem visum Ioannes baptismi primus apertor,
Et vatum socius, necnon & Apostolus ingens,
Præcursor missus certus, testisque fidelis,
Augustus vita, sublimi laude notatus,
Olim Pascha Dei, verum quærentibus agnum,
Ostendit tandem venisse, placula facti
Qui delicta suo multorum sanguine soluat,
Pro reprobis probus, & carus, pro vilibus vnus
Corpore homo, vitæque Deus, mactatus vt agnus,
Acciperet nos, & nobis se effunderet ipsum.
Sic placuit Domino, mortem spoliare superbam,
Sic poterit miserandus homo sperare salutem.
Hunc Pascham Paulus mactatum prædicat agnum;

1. Cor. 5.

Nec

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELLII
A. V.
16.

A Nec species Domini pecoris sublimis inertis
 Confimilis patitur, quapropter dicitur agnus;
 Sed quia lanities renouata hæc corpora vestit,
 Dat tegimen multis, vniquam nec deficit ipse.
 [° Sic Dominus virtute patris, quos morte redemit,
 Exutos sua luce tegit, quæ semper in illo est.
 Ergò Pastor ouem qui perdidit, ipse requirit.
 Is robur spinasque vna calcare paratus,
 Aut rabiem superare lupi, pecudumque potiri,
 Eripere fortis, contemptis dentibus vltro
 Obiectat sese Leo, pelle obiectus ouili,
 Decipiens habitu, rapturus sanguine fauces.
 Adam vi captum sic quærit Christus vbiq̃,
 Ipse viam gradiens, qua mors operata ruinam est,
 Omnia perlustrans veterum monumenta virorum,
 Singula perspicens, exemplis omnibus vnus,
 Ex vtero incipiens inimicam expellere mortem,
 Conceptæ simul in gremio cum semine carnis
 Ætates omnes tacita sapientia lustrans,
 Debita suscipiens, cunctos mundare paratus,
 Reddere factori multos, quos sparserat vnus.
 Et quia terribilis puteo demersus iniquo
 Vir cecidit, suavit virgo subducta dracone;
 Consilio placuit, tegmen cœleste reliquit;
 Arguit hos lignum nudos, mors atra coëgit.
 Ex eadem massa simili ratione refecta
 Iam renouata, redit flos carnis, & hospita pacis
 Virgine desponsa caro, non ex semine nato
 Artifici coniuncta suo, sine debito mortis
 Angelus hæc mandata patris, per sidera defert
 Lucida, vt angelica credantur nuncia fœna
 Virginis vt virgo, carnis caro debita soluat.
 Talibus ingressus sequitur vestigia mortis
 Paruulus immanis, senior puer, & iuuenis vir,
 Pòst vbi iusta viri completa est roboris ætas,
 Paulatim solitus socia deperdere vita,
 In fœdas etiam rugas, & inertia membra
 Mutari specie vacuatis sanguine venis
 Constitit, haud habitum passus veterascere carnis,
 Quæve manum extendit temerè contingere lignum.
 ° Qua die, quove loco cecidit clarissimus Adam,
 Hac eadem redeunte die voluentibus annis
 In stadio igni, fortis congressus athleta;
 Extenditque manus, penam & pro laude secutus
 Deicit mortem, quia mortem sponte reliquit.
 Exiit exuuias carnis, & debita mortis;
 Serpentis spoliū, deuicto principe mundi
 Adfixit ligno, refugarum immane tropæum.
 In cuius signum Moles suspenderit anguem,
 Et quotquot fuerant multis serpentibus icti,
 Aspicerent ipsum fœtum fixumque draconem.
 Pòst vbi secretas inferni venit ad vndas,
 Atque suum victor captiuum luce retexit,
 Astanti iussimque patris virtute peregit,
 ° Spontè suum corpus quod liquerat, ipse recepit.
 Causa hæc mortis erat, eadem via facta salutis;

CAP. III.

LUC. 15.

Gen. 3.

LUC. 1.

Num. 21.

Nuncius Æle doli, sed pacis nunciis iste;
 Sponsa virum necuit, genuit sed sponsa leonem.
 Virgo vtro nocuit, sed vir de virgine vicit.
 Cuius in exemplum sopito corpore fomno,
 Sumitur ex latere mulier, quæ costa mariti;
 Quam carnem de carne sua, de quæ ossibus ossa,
 Euigilans dixit, præfaga mente locutus.
 Mira fides, meritò Paulus certissimus Auctor
 Christum de cælis Adam docet esse secundum.
 Veritas ipsa suis exemplis vsa refulget.
 Nec cupit ex alieno acres ostendere gressus;
 Pauperis hoc opus est, propriæ virtutis egeni;
 Hæc Paulus docuit magnus mysteria docta,
¹¹ Scilicet in Christo esse decus, tuum Ecclesia cernens
 Huius de latere, ligno pendentis in alto
 Corporis exanimi sanguis manauit & humor.
 Fœmina sanguis erat, aquæ erant noua dona lauacri,
 Hæc populi vera est viuientis Ecclesia mater,
 De Christi noua carne caro, de quæ ossibus ossum.
¹² Golgotha locus est, capitis caluaria quondam;
 Lingua paterna prior sic illum nomine dixit,
 Hic medium terræ est, hic est victoria signum.
 Os magnum hic veteres nostri docuere repertum,
 Hic hominem primum suscepimus esse sepultum,
 Hic patitur Christus, pio sanguine terra madescit,
 Puluis Adæ vt possit veteris cum sanguine Christi
 Commixtus, stillantis aquæ virtute leuari.
 Hæc ovis est vna, quam se per Sabbatha viuam
 Inferni è puteo statuit subducere pastor.
 Propterea cunctæ carnis præmortua membra
 Curabat Sabbathis; aut cæci à germine nati
 Lumina, quæ nondum dederat, cernendo peregit;
¹³ Aut hominem totum exanimen, per Sabbatha viuum,
 De quæ sepultura præfenti plebe vocauit;
 Ipse noui factor, veteris bonus ipse rector,
 Aut quæ defuerunt supplens, aut per dita reddens.
 Hæc in eunte die sancto, sperantibus in se
 Facturus plenè pro pacto, posse docebat.
 [¹⁴ Quid? Caro si moritur, nec spes datur vlla salutis;
 Quas habuit causas, hominem se fingere Christus,
 Et medicare homines, aut curam carnis habere?
 Corruptela potens liquefactum soluere corpus;
 Non poterit virtus Domini reuocare solutum?
 Credunt interitu qui non sua corpora solui,
 Non credunt Domino, sua qui vult merfa leuare,
 Aut nolle præstare bonum, neque posse potentem
 Dicunt, ignari quanto de crimine lætent,
 Infirmas ausi causas præponere morti.
 In grano latet arbor, & hoc nisi terra sepultum
 Putrescat, non dat decoratos arbore fructus.
 Iam liquidæ stringentur aquæ; stridente rigore
¹⁵ Soluerit inducto molli spirante tepore.
 Viticulæ in gracili latef, ingens corpore botrus,
 Si quæras, non est; quum vult Deus, esse videtur.
 Arboribus folia, spinis rosâ, germina campis

Gen. 2.

1. Cor. 15.

Ioan. 19.

Matth. 27.

Matth. 12.

Ioan. 5.

Ioan. 9.

Ioan. 11.

C A P V.

Ioan. 12.

A Mortua deficiunt, & rursus uiua resurgunt.
 Hæc homini Deus ante oculos reuocata reformat,
 Propter quem locuples, primus largè omnia fecit.
 Omnia nuda cadunt, suo corpore singula vestit.
 Cur hominem solum, cui tantos fudit honores,
 Non tantum reuocet sibi, quem super omnia fecit?
 16 Ergo caro & sanguis Dei regno digna negatur,
 Tamquam sit Paulus propriè dē carne locutus.

1. Cor. 15.

Ille quidem magna docuit, sed inania corda
 Carnali sermone putent; nam pristina facta
 Sanguinis & carnis voluit sub nomine dicta,
 Cœlestis magni memoratus verba magistri;
 Qui per aquam de se genitis sui nomen honoris
 Donauit, pignusque suo de spiritu fudit,
 Ut cuius fuerant homines virtute redempti,
 Huius & acciperent, renouati nomen honoris.
 Ergo quia populis nondum suo fonte renatis,
 Sordibus antiquis tectis, & debito mortis
 Ex veteri causa regnum cœleste negauit,
 Dicens: humanum rursus debere nasci;

Ioann. 3.

B Quod natum est de carne, caro est, de spiritu vita;
 Radicis veteris noua germina gloria mutans
 Ablutum corpus iam non de carne vocari;
 Hoc sequitur Paulus, sic est de carne locutus.
 17 Denique dixit: Oportere superindui vestem,
 Hunc habitum fragilem, mortalem contegi formam.
 Non aliud corpus dari, sed prius illud inermem
 Undique regno Dei lato circumdari totum;
 Momento aspectus oculi mutabitur, inquit.
 Ut rufæ ceræ facies dispanditur herba,
 Et mutat proprium candenti sole colorem;
 Sic eadem caro fulgenti de gloria sumens,
 Gaudebit, semper gaudens, & morte carebit,
 Deuictum clamans crudelem corporis hostem,
 Glutitam mortem, fortis victoria Christus,
 Ingentes Deo summa ferens ad sidera laudes.

2. Cor. 5.

Ibidem.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
 LIBRVM SECVNDVM ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Postquàm fracta fides refugis spirantibus ho-
 stis, &c.] *Caput hoc inscripsimus: De hæresibus Mar-
 cionis, & maximè qua dixit:*

Aduersum sese duo testamenta sonare,
 qua quatuor tres Euangeliorum partes reproba-
 bat, vnico Luca retento. *Emendauimus vero: emerfit
 pellis operta, pro: peccatis, quod vitio typographico vide-
 batur irrepsisse, sicuti etiam paulopost:*

Improuisè necans incautos morte suprema,
 pro: Improuisa negans. *Atqui pertinet ad phrasin Ter-
 tullianicam illud: ut sua facta Deo consignet iniqua,
 & suaos, pro: persuasos, infigere pœnis, & paulopost:
 Domini committere verba.*

2. Innumerata Dei miracula, visa nec vnquam,
 &c.] *si versui conuinximus:*

Antè nec audita, contentaque corde nec villo,
 & postposuimus illum:

Tam temerè scelus illicitum componere verbis;
 eo quòd illic adludat ad illud Isai. 64. & 1. Cor. 2. *Quod
 oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascen-
 dit, quo fit ut etiam castigauerimus: contentaque, pro:
 contemptaque: Sicuti etiam paulopost: quia corde
 grauatis, pro: grauati. Porro etiam ibi mendum subesse
 videtur:*

Spiritu lata putant hebetes, animalia digna;
 aut locus mutilus, cui absque MS. cod. mederi non licuit.

CAP. II.

3. Sed vos, qui nondum penitus, duce nomine
 falso, &c.] *Titulum huic capiti dedimus: De quatuor
 Euangeliiis à Paulo & Ecclesia receptis. Atqui: no-
 mine falso, intelligit nomen Marcionitarum.*

4. de fonte fluuium manare perennem, &c.] Sollemne est (Beata teste) Poetis Christianis, ut e in fine producant, duabus in dictionibus altera consonantibus sequentibus, sicuti exempli gratia, cum hic Auctori, & non semel postmodum, sicuti Iuueno l. 4. Aspicite scribas, et Prudentio Cather. eade stupeda. Adludit autem ad bissonos Apostolos, quorum sonus exiuit in omnem terram & in ventos quatuor orbis, id est in fines orbis terrarum, sicuti legitur Psal. 18. Atqui emendauimus: Sordes diluere, pro: Sordidè (vbi nouè accipit: fata mortua, pro mortuis hominibus) & mox: Electaque fide, pro: Electoque.

CAP. III.

5. Hic agnus Paschæ suspenditur hostia ligno, &c.] Inscriptionem huic capiti imposuimus: De Pascha veteri, Christi figura. Adludit verò ad illud 1. Cor. 5. Pascha nostrum immolatus est Christus, & illud: vitamque Deumque futurum, refertur ad id quod sequitur: Promissum; vbi sequitur vox antiqua: ille & auerit, & mox Poetico more producta in penultima vox: poteritis.

6. ne fidus pater, & vates, &c.] Abrahamum intellegit, qui Gen. 22. pro Isaac eius filio ad immolandum Connexus capite spinis ostenditur agnus, sicuti in eo quod sequitur.

- Cuius de morte piati

Esset in signum, ad Exod. ca. 12. vbi sanguine agni Paschalis iubentur signari postes & limina multa, pro quo malim legere: muta, sed nihil immutavi. Quibus adiuicit & Pascham celebratam, Ios. 5. Castigauimus autem paulopost: aut sanguine funera delet, pro: dolet.

7. fouet aut suo vellere vulnus, &c.] Hic per licentiam Poeticam corripitur o littera in fine dictionis suo, sicuti etiam frequenter postea in hisce libris; de aliis Christianis Poetis id ipsum vide apud Bedam. Emendauimus etiam: vt pro peccatis, pro: Aut, vt id quod præcedit: Nō peccotis, sicut interrogatio, & accipitur more Tertulliano: Non, pro: Nonne. Porro agnum Christum probat etiam ex Euangelio Ioan. 1.

CAP. IIII.

8. Sic Dominus virtute patris, &c.] Caput hoc inscripsimus: De cōparatione primi parentis Adam, & secundi Christi. Est verò Tertullianicum: pecudumque potiri, & eripere fortis, sic enim legimus e in fine producta, pro eo quod erat: Eriperet; item: virgo subducta dracone; item non multo post: sine debito mortis; sicuti enim castigauimus pro: debita, sicuti etiam: vestigia mortis, pro: mortem. Rursus verò ad stilum Auctoris peruenit: manum extendit, & c. contingere lignum.

9. Quæ die, quove loco cecidit clarissimus Adā, &c.] Sic emendauimus pro: carissimus. Atqui quod hic dicit, & mox clarius: petit hu verbis: Golgotha locus est, capitis caluaria quondam,

Os magnum hic veteres nostri docuere reperitum,

Hic hominem primum suscepimus esse sepulchrum, &c.

habes etiam apud B. Cyprianum tract. de Resurr. Christi; vbi vide similes veterum locos in Adnotationibus nostris num. 3. Auctori peculiare est, quod etiam eodem die

passum scribit Christum, quo Adam cecidit. 10. Sponte suum corpus quod liquerat, ipse recepit, &c.] Istud de Christo intelligendum iuxta naturam humanam, secundum quam mortuus est & sepultus.

11. Scilicet in Christo esse decus, tum Ecclesia cernens, &c.] Corruptus est hic versus, cui quod desunt MS. cod. mederi non potui. Vbi interim prima syllaba vocis Ecclesia corripitur, quod peculiare est Auctori tum supra huius l. c. 2. Decurrit Ecclesia verbo, tum hic, tum paulopost:

Hæc populi vera est viuens Ecclesia mater, & lib. 3. infra, cap. 7. Est caput Christum, sunt cuius Ecclesia membra. Suspicio autem etiam ibi mendium subesse: femina fatuus erat.

12. Golgotha locus est, &c.] Producitur hic media huius vocis syllaba, que Hymno de Pascha Domini, apud Cyp. corripitur:

Est locus, ex omni mediis que cernimus orbe, Golgotha Iudæi patrio cognomine dicitur, sicuti etiam à Iuueno lib. 4. vbi ruris Golgotha nomen. Castigauimus autem mox: stillantis aquæ virtute leuati, pro: leuare.

13. Aut hominem totum exanimem per Sabbathi viuū, &c.] Peculiare est hoc Auctori, quod infusus resuscitationem Lazari, Ioan. 11. factam in Sabbatho; nam de illo illi loqui manifestum sit eo quod sequitur: Hæc inuente die facta, &c.

CAP. V.

14. Quid? Caro si moritur, nec spes datur ulla salutis, &c.] Titulum huic capiti fecimus: De reuertione & salute carnis æque atque animæ. De quo vide supra lib. 1. c. 9. num. 30. Emendauimus verò: Quis pro: Quod, & salutis, pro: salutis. Est autem Tertullianicum: medicare, &: Non poterit, &: pro: Nonne.

15. Saxa fient & semper erunt, &c.] Castigauimus: fient, pro: fiant. Et verò corripitur hic prima eum dictionis littera contra Ethnicorum Poetarum morem, tum huius littera in Genesi: Lux fiat. Nec absimiliter Prudentius Peristeph. & familia iam tenuis fiet, ac: sicuti Cyprianus alter item lib. 1. adu. Sym. quacumque fiant cultore: fiant, denique & Auctori l. 2. Credite vera fient. Vnde etiam de hoc Bedam. Emendauimus verò: mortua deliciunt, pro: deliciunt.

16. Ergo caro & sanguis Dei regno digna negatur, &c.] Pulcre interpretatur illud Apostoli 1. Cor. 15. Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt; de quo latius supra l. de Resurr. carn. c. 46. 49. 50. & 51. Castigauimus autem mox: Carnali sermone putet, vt deriuetur à putere, pro: putant, ac paulopost rursus: & debito mortis, pro: debita. Item: humanum (nominis genus) rursus debere renasci, pro: humano. Atqui habes hic correptas in fine dictionis: Dei, & mox: Iulianus contra regulas veterum Patrum, de quo latius Beda.

17. Deniq; dixit: Oportere superindui carnem, &c.] De hoc Apostoli 2. Cor. 5. loco etiam supra dicitur lib. latus cap. 41. 42. & 43. sicuti etiam de illo: in Atomo, in momentaneo motu oculi, ibidem. Atque rursus ceram more suo rubeam int. legit: &: glutitiam & super pat. pro: deglutitiam.

ARGVMENTVM LIBRI TERTII ADVERSVS
MARCIONEM, ETIAM IPSIVS AVCTORIS.

TERTIVS, ingenua gentem de matre creatam,
Vatibus & patribus lacratos esse ministros.
*Vbi subintelligi debet: tradit, aut quid simile. Tractat enim libro tertio (quod
adeo etiam titulo adiecimus) DE CONCORDIA PATRV M VETERIS ET
NOVI TESTAMENTI, occasione illius Apostoli Gal. 4. ex Isai. 54. Scriptum est
enim: Latere sterilis quae non parit, erumpere & clama quae non parturit, quia multi filij de-
sertae, magis quam eius quae habet virum, & illius: Illa quae sursum est Hierusalem, libe-
ra est, quae est mater nostra. Hoc enim quod in dicto argumero dicitur, ingenua gentem
de matre creatam. Plura autem habet Auctor initio libri quinti, sed ita obscura, ut
praestet suo loco dumtaxat tractare.*

Q. SEPTIMII FLOREN-
TIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI LIBER TERTIVS ADVERSVS
Marcionem, De concordia patrum veteris &
noui Testamenti.

A **M** genuit, quondam sterilis cognomine, mater,
lamque nouus gaudet populus de libera natus,
Expulsa famula, merito cum prole superba;
Viuentis quoque fontis aquas ingrata relinquit,
Et tepidis errans ardenti fidere potat.
Iam possunt gentes Abraham clamare parentem,
Quae vocem Domini simili ratione secuta,
Omnia liquerunt peregre se sistere vita.
Latere o sterilis, promissam concipe plebem;
Erumpere & clama, quae nulla prole beata,
De qua dicebat per vates spiritus olim:
Haec genuit gentem multis ex gentibus vnam,
Cuius principio semper pia membra laborant.
[² Huius Abel iustus, pastor, pecudumque magister,
Fraterna: Occidit quem olim violentia dextra.
³ Huius Enoch, in signe decus, de corpore membrum;
A Deo digressos populos, facinusque sequentes,
Dum furit in terris refugarum, turba latronum,
Sacilegum genus ut fugeret crudele gigantum,
Consilio reuocabat, in omnibus ipse fidelis.
Ingenti gemitu placuit, meritoque labore
Translatum magno pignus seruatur honore.
⁴ Perfectus laude & sine culpa Noa repertus
Testificante Deo iustus in adultera plebe,
Bis quinquagenis arcam qui texuit annis,
Venturum excidium factis & voce ferebat;
Promeruit tantis ereptus mortis ab vndis,
Et cum prole sua seruatur. Gente sequente

CAP. I.
Gal. 4. ac
Gen. 21.

Gen. 12.

Gal. 4. 6.
Isai. 45.

CAP. II.

Gen. 5.

Gen. 6. 7. et
8.

Gen. 12. et
17.

Est Abraham, cuius gnatos vos esse negatis,
Qui primus genere & patria & genitore relicto,
Voce Dei suafus secessit in extera regna,

Gen. 29. et
sequenti.

Tanto Dei meruit sublimis dignus honores,
Gentibus ut pater & populis credentibus esset.
Cum patribus Iacob, quorum pater ipse, per omne
Vitae suae spatium latissima tempora Christi
Praecinit verbis, actu, virtute, labore.

Gen. 39.

Hunc sequitur Ioseph, foeda sine sorde iuuentae,
Carceris & durae conficta calumnia poenae.
Gloria post gemitus, regni que secunda corona,
Inque rame panis tribuendi larga potestas.
Tanti propria Christi, tanti lucida lucis imago
Omnibus est manifesta, quibus sunt lumina menti;
Ut speculo vultus firmam spem cernere possint.

Gen. 49.

Iudas ipse pater, regalis fortis origo,
Vnde duces geniti, cuius de semine reges
Numquam defuerunt, donec ventura potestas
Gentibus expectata diu, promissa veniret.

CAP. III.
Exod. 2. et
Hebr. 11.

[5] Dux populi Moses, qui limina regia liquit,
Sperneret diuitias florentes tempore paruo,
Maluit afflictus populi portare labores

Exo. 7. 8. 9.
10. 11. et 12.

Subnixa ceruice, minis non territus vllis,
Quam sibi delicias multasque remittere poenas;
Pro magna que fide, pro tanto mirus amore,
Armatus virtute Dei, magna gesta gessit.
Percussit gentem plagis, terramque reliquit,
Confundit regem, durum populumque reducit.

Exod. 14.
Ibid. 15.

Calcavit fluctus, hostes demersit in vndis,
Fecit aquam dulcem per lignum, semper amaram.

Ibid. 34.

Cum Christus populo manifeste multa locutus,
Cuius de facie lux, & nitor ore refulsit,
Acceptam legem per paucos fudit in orbem,
Exempla implicita priorum certa laborum;
Percussit petram, iussus quoque flumina fudit,
Extenditque manus, ut signo vinceret hostem.

Ibid. 17.
Ibid.

Omnia de Christo, per Christum cuncta loquuntur.
Hic probus & magnus cum laudis pace quicuit.

Num. 13.

At Iesus Naue filius, Auses ante vocatus,
(Spiritus hunc sanctus socium sibi nomine iunxit.)
Hinc fluvium scidit, & populum transire coegit;

Ios. 3.
Ibid. 13. &
sequ.

Distribuit terram gratis, promissa paterna;
Solem cum luna statuit, dum vinceret hostem;
Expulit externas gentes, prolemque gigantum,
Excidit iucos, aras & templa subegit;

Ibid. 10.
Ibid. 11. ac

Omnia legitima solemnna mente peregit,
Nominis exemplum Christi, virtutis imago.

12.
Ibid. 23. &

24.
CAP. IIII.

[7] Quid de iudicibus populi per singula dicam?
Quorum virtutes, si conscribantur in vnum,
Verborum spatio numerosa volumina complent.
Attramen ex multis paucorum dicere vitam,
Corporis explendi verborum postulat ordo.

Iud. 6. et 7.

Ex quibus ut Gedeon dux agminis, acer in hostem,
Non virtute sua tutelam acquirere genti,
Firmatusque fide signum petit excita menti,
Quo vel non posset, vel posset vincere bellum,

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
16.

A Vellus vt in noctem positum de rore maderet,
 Et tellus omnis circum siccata laceret,
 Hoc inimicorum palmam coalescere mundo,
 Atque iterum solo remanenti vellere sicco,
 Hoc eadem tellus roraret nocte liquore,
 Hoc etenim signo prædonum strauit acervos.
 Congressus populo Christi, sine milite multo,
 Tercenteno equite, (³ numerus Tau littera Græca)
 Armatis facibusque & cornibus ore canentum.
 Vellus erat populus ouium de semine sancto.
 Nam tellus variæ gentes, fusæque per orbem;
 Verbum quod nutrit, sed nox est mortis imago,
 Tau signum crucis, & cornu præconia vitæ,
 Lucentesque faces in lychno, spiritus ardens.
 Scilicet hoc testamen erat virtutis imago,
 Non prius angelica mortis fera prælia vinci,
 Quam populo indocili merito sua culpa relicto,
 Florentesque fide gentes in laude receptæ.
 B Debbora quin mulier super omnem maxima famam,
 Pro patria quæ belligero subnixæ labori,
 ² Stipite sub palmæ populum vicisse canebat;
 Quapropter victi simul hostes terga dedere;
 Sisara dux fugit, cui non vir, nec manus vlla
 Restitit. Hic Baal Christi victoria signo
 Exemplo refugæ, deuicit scemina ligno.
 Iephtha fide firma, qui duro vulnere votum
 Ausus, mercedem belli Deo dicere grandem;
 Hic quia, quæ non vult Dominus, promiserat amens,
 Occurrit primò carum sibi pectore pignus.
 Nulli sperata cecidit quod forte repente,
 Promissum vt stare, soluit pia iura parentis,
 ¹ Peccati votum, violenta mente coperuit
 Immanis timor, orbata solatia vitæ
 Pro scelere obtinuit famam, pro crimine laudem.
 Necnon Samsonis super omnia corpora vires,
 Spiritus hoc donum capiti concessa potestas,
 Pro populo solus nullo mucrone, nec armis,
 Os retinens asini prostrauit corpora mille.
 Vincula nulla virum vincitum potuere tenere;
 Gloria sed postquam captiui mota recessit,
 Occidit, atque hostes victus sua morte redemit.
 C [¹¹ Mirificus Samuel; cui Reges vngere primùm
 Præceptum, dare Christum, viros ostendere Christos;
 Talibus in vitæ spatio laudabilis egit,
 Vt quoque post requiem Prophetica iura teneret.
 ¹² Psalmographus Dauid, magnus rex, atque Propheta,
 Passurum Christum submissa voce canebat;
 Spontè quod ingratus populis sine lege peregit,
 Cui Deus ex vtero fructum promiserat olim,
 Prolem, sublimi folio suo ponere sanctam.
 Fixa fides Domini quæ sponderat, omnia fecit.
 Æmulus Ezechias, populi corrector inertis,
 Ablatis legem qui restaurauit, iniquis,
 Hæc olim mandata Dei prior omnia iussit,
 Qui precibus bellum, non ferri cuspide soluit.
 Hic moriens, lacrymis annos ac tempora vitæ

Iud. 4. & 5.

Iud. 11.

Iud. 15. & 16.

*CAP. V.
 1. Reg. 10.
 & 16.
 1. Reg. 12.
 & 25.*

Psal. 20.

Psal. 131.

*4. Reg. 18.
 19. & 20.*

Accepit, merito talem tulit actus honorem.
 Ingenti zelo Iofias, rector & ipse,
 Tantum nemo supra, nec postea taliter egit.
 Idola destituit, destruxit templa nefanda,
 Atque sacerdotes super aras igne cremavit;
 Ossa Prophetarum falsorum cuncta refodit,
 Incenditque aras adolenda cadauera lignis.
 Insignis fidei in laudem (memorable) tactus
 Nobilis Helias, qui nondum debita mortis
 Gustavit, quoniam rursus venturus in orbem est.
 Ergo infracta fides, populum regemque furentem,
 Militiam Domini qui deseruere beatam,
 Verberibus, flammis castigans hostes amaris;
 Sidera conclusit, tenuitque in nubibus imbrem.
 Esse Deum ostendit cunctis, apparuit error.
 Nam madidæ partes hostiæ, fluuio, super aras
 De caelo precibus, veniens vi, flamma comedit;
 Et quotiens voluit, toties ruit ignis ab alto.
 Diuisit fluuium, transgressus & auiam fecit;
 Sublatus curru paradisi vectus in aulam est.
 Huius discipulus, fortis successor Heliseus,
 Qui duplicem Helix peritit sibi sumere sortem,
 Ad castigandam violento verberare plebem,
 Tantum pro Domino & talem spirauit amorem.
 Iordane percussio, pedibus via facta regressus,
 Demersam fluuio releuauit virga securim;
 Mortificumque cibum in vitalem transtulit escam;
 Detinuit pluuias iterato tempore duplo;
 Mundauitque lepras; hostes caligine cepit.
 Cuius post obitum iam condita membra sepulcro,
 Abiectus quidam, mactatus caede latronum,
 Mortuus, vt tetigit, reuocata luce reuixit.
 [Isaias, locuples vates, cui fontis aperti
 Tam manifesta fides, verbum Dei ore profudit,
 Largaque per Christum patris est promissa voluntas,
 Prætestata viam vitæ, atque probata per ipsum est.
 Quem populus sectum ligno, sine labe repertum,
 Immeritum, demens crudeli morte peremit.
 Sanctus Hieremias, quem gentibus esse Prophetam
 Aeterni virtus iussit, dixitque futurum;
 Qui quoniam plebis facta illaudanda reuoluit,
 Et fore captiuam, nisi poenituisset iniquos,
 In famulos fieri præfaga voce locutus;
 Vincula dura tulit, squalenti carcere clausus,
 Inque hinc purei fames hausit tabida membra.
 Sed postquam quæ noluerant audire, probauit,
 Atque hostes victum populum duxere triumphis,
 Horrida vix tandem caruit sua dextra cathenis;
 Nulla morte virum constat, neque caede peremptum.
 Ezechiel fidus, diues cui gratia verbi
 Concessa est, peccatorum secreta videre,
 Afflictus lugere suos, veniamque precari,
 Cernere vindictam sanctorum caede futuram,
 Sanctorumque locum regni, carnisque salutem
 Spiritu implicitus, gressus aditusque videre.
 Osea, Amos, & Micheas, Ioël, Abdia, Ionas,

4. Reg. 22.
23.

Mal. 4.
3. Reg. 17.
18.

4. Reg. 2.

Ibidem.

4. Reg. 6.
4. Reg. 4.
4. Reg. 8.
4. Reg. 5.
6.
4. Reg. 13.

CAP. VI.
Isai 2. &
deinceps.

Hier. 1.

Hier. 37.
38.

Hier. 39.

Ezech. 2.
& deinceps.

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
16.

A Atque Naum, Abacuc, Sophonias, Aggæusque,
Zacharias vim passus, & angelus ipse Malachim;
Hi vates Domini, quorum chorus vsque canentum,
Ac pariter laudis propriam meruere coronam.

Quam magnus Daniel, qualis vir, quanta potestas;
²⁰ Qui falsos testes ipsorum prodidit ore,
Seruauitque animam damnatam crimine ficto;
Somnia secreta, & regis prior ore resoluit,
Præuidit Christum regnorum soluere membra,
Pro Domino reus est, factus quoque præda leonum;

Seruatisque palam cunctis in pace quieuit.
²¹ Huius tres socij vix digna laude canendi,
Ex numero tanto decretum regis iniquum
Contempserit pij, quorum data corpora flammis,
Tradere se pœnis potius, pro nomine magno,
Quam genibus nixi simulacro pandere palmas.
Iam præclara fides, iam spes super omnia fulgens
Extinxit rabido ignes, & vicit iniquos.

B Esdras vates, legis Doctor, & ipse sacerdos,
Qui populum captum post tempora plena reduxit,
²² Ignibus & multa consumpta volumina vatam
Spiritu completus, memori omnia reddidit ore.

[²³ Grandis Ioannes super omnes semine natos,
Cuius difficile poterimus dicere laudes,
Ablutor carnis, Domini præcursor apertus,
Ablutor Christi, prior ipse renatus ab illo,
Fœderis ille noui primus, veterisque supremus,
Præque via vera, prior hostia cæsus obiuit.

Ecce Deus Christus, pariter bisseña iuuentus,
Omnibus vna fides, amor vnus, & vna potestas,
Flos hominum, mundo lucentes lumine Christi,
Et comites & Apostolici, qui vera locuti,
Auribus audiuere, oculis videre salutem,
Traçtauere manu corpus de morte receptum,
Conuixere cibo assidue; testantur vt ipsi.

C ²⁴ Hunc Paulus, prælectus Apostolus in vice missus,
In cælos raptus vidit quoque; missus ab illo,
Barnaba cum comite, locuti que prioribus, vno
Fœdere coniunctis, per gentes, tradit vbique,
Esse caput Christum, sunt cuius Ecclesia membra
Corporis ipse salus, membrorum vita perennis;
Ipse caro factus, pro cunctis ipse peremptus,
Ipse resurrexit primus, spes vna salutis;
Discipulisque suis formam dedit; hi simul omnes
Indignas variè pœnas pro nomine passi.

[²⁵ Talia membra gerit specioso corpore mater
Libera, quòd numquam Domini præcepta reliquit,
Inque domo senuit Domino lætissima semper,
Inuidiam, pœnas, eius pro nomine passa.
Nam sterilis quoniam, nondum secura futuri,
Ediderit populum cœlesti semine natum,
Atque suæ famulæ portauit spreta dolorem;
Hanc sterilem quondam, nunc tempus cernere matrem
Hæredem natum suæ libertatis habere,
Non similem famulæ, quamquam de femine cœli
Conceptum genuit, sibi conditione iugatum.

Dan. 13. scilicet
1. secundum
LXX.
Dan. 2.
Dan. 6.
Dan. 3.

1. Esdr. 7.
& 8.

CAP. VII.
Matth. 11.
Matth. 3.
Matth. 11.
Matth. 14.
Matth. 3.
Matth. 10.

Luc. 24.
1. Ioan. 1.
Act. 9.
2. Cor. 12.
Act. 11. et
Gal. 2.
Ephes. 4.

Rom. 1.
1. Cor. 15.

CA. VIII.
Gal. 4.

Abfit vt illicitis verbis, temeraria voce
 Egregios homines, ardentia sidera cœli,
 Semine coniunctos tantum, vel sanguine plebi,
 In solidum passim famulum dicatis atrocem,
 Aut populum Domini legis mandata secutum,
 Seruili specie quisquam putet esse loquendum.
 Sed peccatorum vacuam sine mente cateruam,
 Qui promissa Dei, dubia spe, corde lœcarunt,
 Præsentis vitæ misera dulcedine victos,
 Debita seruitio capitis sua culpa subisset,
 Si legem plebi peccati causa iugabit.
 Nam seruire Deo, totoque incumbere corde
 Intemerata fides, libertas sponte paratur.
 Ergo patres iusti, sancti, sine labe Prophetæ,
 Aduentum Domini, multi cecinere futurum;
 Testanturque fide cœlestia iussa prophanis,
 Cum quibus immanes satiati gloria Christi,
 Confortes virtutis, verba sacrata replente
 Firmauere fidem, factis prædicta probando.

CAP. IX.

[²⁶ Quorum discipuli, qui successere per orbem,
 Conflat, virtute viri, nostrique magistri,
 Coniunctos operis nobis tribuere honores.
 Ex quibus electum magnum, plebique probatum
 Hac cathedra, Petrus qua sederat ipse, locatum
 Maxima Roma Linum, primum confidere iussit.
 Post quem Cletus & ipse, gregem suscepit ouillis.
 Huius Anacletus successor sorte locatus.
 Quem sequitur Clemens; is Apostolicis benè notus.
²⁷ Euaristus ab hoc rexit sine crimine legem.
 Sextus Alexander Sixto commendat ouile.
 Post expletam cui lustris tempora tradit
 Telesphoro; excellens hic erat, martyrque fidelis;
 Post illum socius legis, certusque magister;
²⁸ Quam vestri sceleris socius præcursor & auctor
 Aduenit Romam Cerdo, noua vulnera gestans,
 Detectus, quoniam voces & verba veneni
 Spargebaturtim; quapropter ab agmine pulsus,
 Sacrilegum genus hoc genuit, spirante dracone.
 Constabat pietate vigens Ecclesia Romæ
 Composita à Petro, cuius successor & ipse,
 Iamque loco nouo cathedram suscepit Higinus.
²⁹ Post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater,
 Anglicus pastor, quia tradita verba locutus,
 Aque Pio suscepit Anicetus ordine sortem.
 Sub quo Marcion hic veniens, noua Pontica pestis,
 Nondum secretum facinus suo corde reclusum,
 Passim vulgo loquens latebrosa perfidus arte.
 Sed postquam cœpit mortis proferre scgittas,
 Abiectus meritò tam sæui criminis auctor,
 A sanctis reprobis; patuit mirabile monstrum.

ADNOTA

TERTULLIANI
 Cum Annotationibus
 PAMELII
 A. V.
 16.

ADNOTATIONES IN LIBRVM TERTIVM
ADVERSVS MARCIONEM IACOBI PAMELII.

CAP. I.

1. Iam genuit, quondam sterilis cognomine, mater, &c.] *Capitulum hoc inscriptissimum: De matre eadem Abrahami, veterumque Patrum & nostra, Ecclesia. Sicuti autem initio ipsa verba Apostoli Gal. 4. in carmen redegit, ita quum subdit: Viuentis quoque fontis aquas, &c. adludit ad illud Gen. 21. ubi Aggar legitur utre aqua in scapulis imposito errasse in soliditudine. Videtur interim alia aliqua vox substituta pro: tepidis, sed non licuit ob inopiam cod. MS. corrigere.*

CAP. II.

2. Huius Abel iustus, pastor, pecudumque magister, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus: De patribus Abel, Enoch, Noë, Abraham, Iacob, Ioseph, & Iuda. Sensus autem est: Huius nospè gentis est.*

3. Huius Enoch, &c.] *Peculiare hoc est Auctori, quod scribat: Enoch à Deo digressos populos consilio reuocasse; qui etiam per præoccupationem Gigantes nuncupat impios ciuitatis diaboli maristros, de quibus Gen. 6. sub Noë primum fit mentio in scripturis.*

4. Perfectus laude & sine culpa Noë, &c.] *Quod de Noë tradit, magis cum scriptura conuenit, ubi quum legatur: Erunt dies illarum centum viginti annorum, & c. interpretatur (omissis dimittat 20. annis, forte quod in carmen non tam commode possit referri) de huiusmodi penitentia impij relicto, dum dicit:*

Bis quinquagenis arcam qui textui annis.

Max verò ubi de Abraham agit Auctor, pro eo quod legebatur: Tantos, necessario castigauimus:

Tanto Dei meruit sublimis dignus honores; ut accipiatur Tanto, more Tertulliano, pro: Tantum. Item ubi de Ioseph agitur: Tam propria Christi, pro: Tum.

CAP. III.

5. Dux populi Moles, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus: De Mose & Iesu Naue. Quum autem hic adludat ad illud Apostoli Hebr. 11. fide Moles grandis factus, negauit se esse filium filie Pharaonis; magis eligens adfugere cum populo Dei, quam temporali peccati habere incunditatem; maiores diuitias estimans thesauro Aegyptiorum improperium Christi; hinc patet Auctorem habuisse eam Epistolam pro authentica, de qua interm latius infra Tom. 5. lib. de Pudicitia, cap. 20.*

6. Cuius de facie lux, & nitor ore refulsit, &c.] *Intelligit quod legitur Exod. 34. iuxta LXX. Glorificatus aspectus cuius faciei Mose, quum loqueretur ei Dominus, pro eo quod ex Hebraeo vertitur: cornuta facies; de quo supra vide Adnotationes nostras lib. 4. adu. Marc. cap. 22. num. 344. Sicuti de Iesu Naue, Aufe antè vocatus, lib. 3. cap. 16. num. 115. & lib. 4. cap. 13. num. 163.*

CAP. IIII.

7. Quid de iudicibus populi per singula dicam, &c.] *Hoc caput inscriptissimum: De Iudicibus, Gedeone, Debhora, Iephte, & Samfone.*

8. (numerus Tau littera Græca, &c.] *Hoc sibi vult, Tau litteram Græcam, exprimere numerum tercentenarium; quod, præterquam quod notius sit quam ut probatione indigeat, etiam supra ostensum est ex Tertulliano, Irenæo, & aliis lib. de Præscript. adu. har. cap.*

50. har. 15. num. 319. de heresi Marci ex Græcorum Alphabero. Hic verò propterea huc illud adfert, ut proteget Gedeonem in figura Tau signi crucis Tercenteno equite, (ubi accipit equitem carminis gratia, pro omni milite; Nam Ios. 7. solum legitur de 30. viris) Itrauifis prædonum aceruos. De quo signa, Tau plura vid. supra lib. 3. adu. Marc. cap. 22. num. 174. & Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 11. num. 142. Atque paulopost: testamen usurpat, Auctor, pro testamento.

9. Stipite sub palma: populum vicisse canebat, &c.] *Adludit ad Canticum Debhoræ, quod celebrat Sisaram in temporibus clauis, sine, vti habent LXX. palo tabernaculi, quos ex prima olim confici solere indicat Auctor; qui etiam istud tradit signum fuisse Christi victoriæ in ligno, verbis licet obscurioribus, & quantum apparet, mendosis.*

10. Peccati votù violenta mente coperuit, &c.] *Eodem pertinet quod sequitur:*

Pro scelere obrinuit famam, pro crimine laudem,

de Iephte, qui ex voto quod amens Deo, promiserat, filiam suam immolauit in holocaustum. Quomodo autem crimen illi imputetur, quum tamen ab Apostolo Hebr. 11. in iustorum recensatur catalogo, tractat late Auctor Quest. & Respon. inter opera B. Iustini Martyris, dicens permisisse Deum illud criminis, ut posteri documentum acciperent, ne unquam vota sua Deo indefinitè nuncuparent, & in iustorum nomenclaturam nomen eius esse infernum, quod pietatis sua erga Deum obseruationem filie sua martirio declarauerit. Quale quid etiam habet B. August. Quest. in lib. Iud. cap. 49. & ex parte lib. 1. de Ciuitate Dei, cap. 21. Pertinet verò etiam ad licentiam Pœtica illud: coperuit, in fine carminis heroiici. Atque paulopost de Samfone castigauimus: hostes victus tua morte redemit, pro: hostis victos; ipse enim iam victus, in vinculis ut potè constitutus, hostes suos concussione columnarum quæ secum peremit.

CAP. V.

11. Mirificus Samuel, &c.] *Titulum huic capiti fecimus: De Samuele, Dauide, Ezechia, Iosia, Helia, & Heliseo. Intelligit verò unctionem Regum Saulis & Dauidis, 1. Reg. 10. & 16. deinde adludit ad 1. Reg. 12. de innocentia Samuelis, & cap. 25. de morte eiusdem.*

12. Palmographus Dauid, magnus Rex, atque Propheta, &c.] *Paucis comprehendit omnes Dauidis qualitates, de quo sequenti versum castigauimus: Palsurum Christum submissa voce canebat, pro: cuius se voce canebat; sicuti & de Ezechia illud:*

Ablatis Legem qui restaurauit, iniquis, pro: Oblitis; per iniqua enim intelligit quæ excelsa vocantur in scripturis. Paulopost obscuris est illud de Iosia: Incenditque aras adolenda cadauera lignis, nisi subintelligatur: ad adolenda.

13. Nobilis Helias, qui nondum deuota mortis Gustauit, &c.] *Supra cap. 2. similiter de Enoch dicitur:*

Translatum magno pignus seruatur honore. De utroque verò vide supra de Anima cap. 50. n. 564.

Castigauimus autem: Flammis castigas hostes amaris, licentia Poetica, pro: hostis.

14. Detinuit pluuies iterato, tempore duplo, &c.] *Istud quod Heliseo inter cetera tribuit Auctor, non reperitur in Bibliis, nisi obscure ex consequenti, quum enim defectu roris & pluuiarum iussu Helie facta fuerit fames annis tribus & mensibus sex, & legatur 4. Reg. 8. predicta fames septem annorum ab Heliseo, (quod tempus duplum nuncupat Auctor) fuit in ea sententia Auctor, quod hac fames orta sit ex eo, quod etiam Heliseus pluuias iterato detinuerit.*

CAP. VI.

15. Isaias, locuplex vates, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus: De Isaias, Hieremia, Ezechjele, xii. Prophetis, Daniele cum tribus sociis, & Esdra.*

16. Quem populus sectu ligno, &c.] *De hoc vide supra T. 2. l. de Patient. e. 14. & rursum T. 3. in Adnotat. nostris in Scorp. aduersus Gnosticos cap. 8. n. 54.*

17. Vincula dura tulit, squalenti carcere clausus, &c.] *Sic quod castigauimus pro mendo typographico, quantum apparet: curret, & rursum: quae noluerant audire, pro: voluerant. Adhuc enim ad Hier. cap. 37. 38. & 39. ubi legitur tum primum caruisse cathenis, postquam euentu probauit captiuitate ciuitatis Hierusalem, quam audire noluerant Iudaei; ut pote tunc liberatis, & Nabuchodonosor, de quo adeo verum est illud:*

Nulla morte viri constat, neque morte perempti; non vero de Iudaeis, a quibus postea lapidatum fuisse Hieremiam supradicto loci ipse Auctor tradidit.

18. Ezechiel fidus, &c.] *Etiam hic castigauimus: fidus, pro: fidus.*

19. Osea, Amos & Micheas, Ioel, Abdia, Ionas, &c.] *Similiter & hic necessario substituiimus: Ioel, pro: simul; ut pote qui inter xij. Prophetas minores, quos commemorat, ille unus sit.*

20. Qui falsos testes ipso prodidit ore, &c.] *Etiam hinc confirmatur historia Sulannae, Danielis 13. quam cum Graeci inter prima Danielis facta recitet Auctor, de cuius auctoritate latius supra Tom. 2. lib. de Corona milit. cap. 4. num. 43. Est autem obsecus, & fortassis mendosus ille versus:*

Seruatisque palam cunctis in pace quieuit.

21. Huius tres socii, &c.] *Intelligit Ananiam, Azariam, & Misaelem, de quibus ubi dicit: Tradere se poteris, &c. subintelligendum: malentes, aut quid simile.*

22. Ignibus & multa consumpta volumina vatum, &c.] *De omni instrumento Iudaicae litteraturae per Esdram instaurato, vide supra Tom. 2. lib. de Habit. m. ebr. cap. 3. num. 33. Quibus adde quod id satis indicetur his verbis, 1. Esdr. 7. Esdras parauit cor suum*

ut quereret legem Domini, & Esdra sacerdoti, scribae Libri sermonum mandatorumque Domini.

CAP. VII.

23. Grandis Ioannes super omnes semine natos, &c.] *Caput hoc inscripsimus: De Patribus noui Testamenti, Ioanne Baptista, Christo, Apostolis xii. Paulo, & Barnaba.*

24. Hunc Paulus praefectus Apostolorum, &c.] *Hic castigauimus hunc versum, pro eo quod erat: Hinc legitur enim de Christo, quem Paulus in caelos captus vidit, item: missus ab illo. Rursum autem ibi pro nomine, accipitur Christi nomen.*

CAP. VIII.

25. Talia membra gerit specioso corpore mater, &c.] *Titulum huic capiti dedimus: De Ecclesia matre nostra, eademque vtriusque Testamenti.*

CAP. IX.

26. Quorum discipuli qui succedere per orbem, &c.] *Inscriptionem isti capiti fecimus: De Apostolorum discipulis, Romanisque Pontificibus usque ad Anacleum, collocatis in Petri cathedra. De qua vide supra lib. de Praescript. adu. har. cap. 30. num. 166. & cap. 36. num. 207. 213. & 214. Sicuti de Lino, Cleto, Clemente, & Anacleto primis 4. à Petro Papis, eiusdem l. c. 32. n. 186. Item de successione Romanorum Pontificum auctoritate adu. hereses, lib. 1. n. 187.*

27. Euaristus ab hoc, &c.] *Euaristum, Alexandrum, Sixtum, ac Telephorum Pontifices Romanos praecedentium successores, etiam nominatum recit. B. Irenaeus l. 5. cap. 3. B. Optat. Mileuit. l. 2. adu. Parmenian. & B. August. epist. 165. denique Eusebius in Chronico.*

28. Quum vestri sceleris socius, praefector, & auctor

Aduenit Romam Cerdo, &c.] *Sic emendauimus, pro eo quod erat nullo sensu: Cum vestri sceleris socio; neque enim socium habuit Marcionem Cerdon, sed eius magister fuit, sicuti latius supra videtur est dict. l. c. 51. her. 16. n. 321. Concordari autem debet cum illo quae ibi dicta sunt, quod Cerdon Romam uenerit sub Telephoro (ubi in secunda syllaba e more suo corrupti Auctor) sed deiectus (sic enim etiam castigauimus, per deiectus) sub Hygino.*

29. Post hunc deinde Pius, &c.] *De Pio & Anticeto praecedentium successoribus, vide eisdem Patres, de Herma vero, cuius scriptura Pastor inscribitur, supra Tom. 2. lib. de Orat. c. 12. n. 48. quem admodum etiam de Marcione, quod Romam uenerit sub Anticeto, Tom. 3. lib. de Praescript. adu. hereses. 30. n. 165. Quem abiectum à sanctis reprobum dicens, confirmat eorum communicatione etiam tum usitata in Ecclesia, quo pertinet etiam, quod Cerdonem praemisit ab agmine pullum.*

ARGUMENTVM LIBRI QVARTI ADVERSVS MARCIONEM, ETIAM EX IP SO AVCTORE.

VARTVS & ipse refert obscura piacula Legis
Esse typum veteris, quae paruit hostia verè,
Iamdudum expectata piis cum semine sancto.

Quibus verbis, alias satis obscuris, indicat piacula, id est sacrificia veteris Legis, fuisse typum verè hostiae Christi. Qua explicatione quum Antitheses Marcionis dissoluat, quae hoc libro emulamenta nuncupat; Libri huius titulo adiecimus: DE MARCIONIS

ANTITHESISVS.

Q. SE.

A Q. SEPTIMI FLORENTIS

TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS PRES-

BYTERI ADVERSUS MARCIONEM LIBER

Quartus, De Marcionis Antithesibus.

Æc' populo iuueni, qui diues, liber, & hæres
Possidet æternam spem laudis iure dicatam,
Non vt doctores (solus daret omnia Christus)
Sed famulos Christi, iubet inuiolata potestas
Ingenti zelo flagrant, pacis amore
Armato, molem belli deducere terra
Excelsas turres, & mœnia sæua ma-

CAP. I.

Surgenteque minas, populi contra agmina sancti
Detrahere, vacuas voces dissoluere vento.

Quapropter merito nos æmulamenta locuti
Ipsi ex verbis, etiam monumenta salutis
Nitimur exprimere, quæ gratia larga profudit,
Prædonisque plagam sanctis aperire copertam,
Ex improviso ne quis rudis, inscius, audax
Incidat, & captus cœlestia dona relinquat.

[¹ Ergo Deus cunctis mortalibus vnus vbique est,

CAP. II.

Æternum regnum, profundæ lucis origo,
Fons vitæ, potus sapientia conditus omni.
Protulit ipse orbem, cuius sinus omnia cingit.
Nulla illum regio, nullus locus ambitu claudit;
Materies nulla est facta, vt sit sponte perennis,
Quæ fuerit semper, nullo facto recreata;
Cœlorum, terræ, maris, inferni que locator.
Spiritus, aëris est diuisor, conditor, auctor,
Solus perpetuus Deus est, immensa potestas.

Hunc lex esse Deum populo monstrauerat vnum,

Cuius vox Mosi pollens in monte locuta est.

Illius hæc virtus, sapientia, gloria, verbum,

Filius, immenso genitum de lumine lumen,

Per vatum voces hunc vnum clamitat esse.

Ordine suscipiens Paulus, sic tradit & ipse

Vnum hunc esse patrem, per quem sunt omnia facta,

Atque vnum Christum, per quem Deus omnia fecit,

Ad quem se curuare genu planè omne fatetur,

² Ex quo omnis patria in cœlo terraque vocatur,

Qui zelat populum summo pietatis amore

Vt pater, & sanctè vult omnem viuere carnem,

Apparere sibi mundam sine crimine plebem.

Hoc zelo nostram custodit lege salutem,

Legitimos monet esse, iubet, castigat, & instat.

Corripens Galatas fratres, & Apostolus idem,

Talem se Paulus zelum se scripsit habere.

[⁴ Reddidit ergo Deus gratis peccata paterna,

In cataclysmo enecans pariter cum prole parentes;

Gentèque iam quarta genitos de stirpe nepotes,

Quum ferè nongentos hos tunc adiuerit annos.

Iudicium durum, sententia sæua videtur,

Paruulus & Sodomis adhuc insons, mollis, inermis,

Philip. 2.

Ephes. 2.

" CA. III.

" Gen. 7.

"

"

"

" Gen. 18.

Vt careat vita, quid enim peccauerat infans?
 Quod crudele putes, hoc est pietatis honestum.
 Auctores sceleris (facinus ne cresceret vltra)
 Exstingit, sobolemque patrum peccata sequentum.
 Sed non cum patribus pœnas innoxius infans
 Perpetuas luit; ignarus, neque criminis auctus;
 Ne fieret sceleris, confors ætatis adulta,
 Sponte futura mala, mors immatura resoluit.

[^s Cyr Deus ergo iubet pecorum sibi sanguine fundi?
 Legéque constringit, ne quis transcenderet errans
 In populo, lapidum præsentis morte minatus.
 Atque iterum hæc reprobatur, negat hæc sibi munera grata,
 Corripuens plebem peccati examine pressam.
 Ipse iubet verax, iustus simul ipse repellit:

Si quis inuasit, errans desiste moueri;
 Causa etenim fidei, rationis imagine maior.
 Aspice per speculum fulgentis luminis umbram,
 Quid viculi sanguis, vitulæ cinis, hircus uterque;

Hic dimittis abire, cedit alter at hostia templo.
 Sanguine nam vituli populum, simul omnia vasa,
 Atque sacerdotes, & scripta volumina legis,
 Sparsit aquæ mixto, vates sic iussus ab alto;
 Non propriam spem, nec speciem virtute vacantem,
 Exemplo vituli passurum in corpore Christum;

Qui iuga dura ferens humeris, temonis aratro
 Fortiter abruptit sua pectora vomere ferri,
 Infundens sulcis animæ sui sanguinis vnam.

Nam templi vasa hæc designant corpora nostra.
 Ipse Dei templum verum, non antè dicatum,
 Namque suo socios homines sibi sanguine fecit,

Atque sacerdotes voluit sui corporis esse,
 Ipse patris lummi perfectus iure sacerdos.
 Auditum, visum, gressum mundauit inertem,
 Aduersitque libro testes præfaga locutus,

Demonstrans legem suo vincit sanguine sancto.
 Hanc & per vitulam manifestat victima causam;
 Sanguine de cuius pro plebe piacula sumens

Intra velamen primus Leuita ferebat,
 Castrorum extra fores corpus iustusque cremavit,
 Cuius de cinere mundabat corpora lapsa.

Hoc Dominus noster, qui nos sua morte redemit
 Extra castra, volens, populi vim passus iniqui,
 Impleuit legem factis prædicta probando,

Qui verè mundat plebem contaminate plenam,
 Omnia concedens, quasi diues corporis auctor,
 Intra velamen cœli cum sanguine gressus,
 Effudit quem pro multorum mortibus vnus.

Ergo sacerdotem magnum decet hostia sancta,
 Quam dignè perfectus habens, offerre probetur;
 Corpus habet, hæc est mortalibus hostia viuâ,
 Hanc dignam magnis, pro cunctis obtulit vnâ.

Hircorum species homines decet esse, repulso
 Ex duobus populis steriles, sine fructibus ambos,
 Quos in Euangelio Dominus quoque dixit, & hædos

Abs ouibus cerni stantes in parte sinistra,
 Esse quidem quosdam Domini pro nomine passos.

Ca. III.

Leuit. 1.

Et sequ.

Isai. 1.

"

"

Leuit. 16. et

Hebr. 9.

Exod. 26.

Matth. 26.

Leuit. 16.

Hebr. 9. et

13.

Leuit. 16.

Matth. 24.

TERTULLIANI
 Cum Annotationibus
 PAMELI
 A. V.
 16.

A Sic actum sterilem, fructum velasse, supremo
Hos merito dignos aræ, decet esse Prophetas;
Abiectos alios, Lazaro vt diues iniquus,
In sua duricie qui permanere repulsi.

[7 Nam velum in medio pendens cernebat utroque,
Inque duas partes ædem diuisera, vnam.
Interiora quidem sanctorum sancta vocata,
Isthic ara sita effulgebat nobilis auro,
Testamenta simul, tabularum legis & arca;
Pellibus agnorum coeli contecta colore,
Interiori vestita auro, media omnia ligno.

Hic tabulæ legis, hic manna est vna repleta;
8 Hic Aaron est virga, crucis quæ germina profert,
Ipsi dissimilis, Styrcis tamen arbore nata.
9 Atque super Cherubim per formam quattuor vnam

Pandebant pennas, & sagmina iussu tegebant.

10 Exteriori velum, pars ædis aperta patebat

In faciem; lato grauis æris stabat atheno,

Et candelabrum bis ternis, vndique ramis

Connexis medio calamo, totidemque lucernæ.

Aurea materies complebat lumine templum.

[11 Ergo prior templi facies communis, aperta,

Declarat ritum populi sub lege morantis,

In cuius tenebris septemplex spiritus, vnus

Lucebat sanctus semper, plebemque tegebat,

Hoc candelabrum verum, viuaque lucernæ

Per legem & vates perlucens corde subactis.

Inque typum terræ facta ara creditur esse;

Hic opera populi, quas non sine sanguine semper

Obtulit, effuso, vitam sine lege, cruore

In patulo passim comparuit omnibus olim;

Isthic & Dominus pro cunctis hostia factus

Totam designat terram, specialiter aram.

12 Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor,

Discipulus Ioannes, animas pro numine passas,

Testatur tali sese vidisse sub ara,

Clamantes Dei vindictam pro cæde potentis.

Isthic interdum requies; sub corpore terra

In parte ignota quidam locus existat apertus,

Luce sua fretus; 13 Abrahæ sinus iste vocatur,

Altior à tenebris, longè femotus ab igne,

Sub terra tamen. Hæc ara vocatur athena,

In qua velamen pullum memorauimus esse.

Diuidit hæc partes ambas, vnamque recludit

Disitam ab æterna, cultura & temporis vsu.

Non inimica sibi quamuis distantis amoris,

Tempore diuisa & spatio, & ratione ligata

Vna domus, quamuis velo partita videtur,

Atque adeo passo Domino velamine rupto,

Cœlestes patuere plagæ, cælatæque sancta,

Atque duplex quondam, facta est domus vna perennis.

[14 Interiorius templum; populum de nomine Christi

Cœlesti cultu, ipsa Dei mandata sequentem,

(Personæ hinc propria: verè, non vmbra ligatur)

Perfectis rebus completum tradidit ordo.

Arca sub exemplo, corpus venerabile Christi

Luc. 15.

CAP. V.

Exod. 26.

Hebr. 9.

Num. 17.

Exod. 20.

ac Ezech. 1.

et 10.

Exod. 26.

CAP. VI.

ibidem.

Hebr. 9.

Apo. 6.

Luc. 15.

Apo. 6.

CAP. VII.

Exod. 26.

ibidem.

Hebr. 9.

Hebr. 9.

Ibidem.

Ibidem.

Isai. II.

Exod. 26.

Matth. 5.

Hebr. 9.

Exod. 25. et
Ezech. 1. ac
10.

Apoc. 4.

CAP. VIII.

Ostendit, sacro per lignum spiritu iunctum.
 Aëria pells, caro, non ex semine nata,
 Extensa in ligno; simul intus spiritus ardens
 Aurigera specie conflatus, iungitur illi,
 Ut caro pace data, cum spiritu mixta vigeret.
 Carnis, & vna, typum Domini fert, aurea plena;
 Fœderis ipsa noui Dominum declarat apertè,
 Manna, quod est panis cœlestis, verus, in illum
 Traditus à patre, quem tribuit pro pignore sanctis,
 Perfectè dabit hunc illis, qui vincula pacis
 Semper maiores operum tenere bonorum.
 Et tabulæ duplices conscriptæ legis, in arca,
 Significant simul hæc in Christo condita semper,
 Qui vetus atque nouum mandatum pertulit ipse,
 Arca, ~~arce~~ summi, per quem dedit omnia diues.
 Et virga Syracis fructus nucis adtulit ipsa.
 (Virginis hæc species, genuit quæ sanguine corpus)
 Coniuncta in ligno, sedabit mortis amarum
 Interius fructum dulcem, de spiritu sancto.
 Sicut Isaias virgam de semine Iesæ
 Prædixit Mariam, de qua flos exit in orbem.
 Ara nitens auro, cœlum declarat in alto,
 Quo sanctæ subiere preces, sine crimine missæ.
 Hanc aram Dominus dixit, qua munera si quis
 Offert, ut primùm pacem cum fratre retractet,
 Sic demum flagrare preces ad sidera possunt.
 Hoc Christus victor solus, primusque sacerdos,
 Obtulit incensum, precibus, non arbore natum.
 Nam Cherubin quum sit bis binis vultibus vnum,
 Est vnum verbum, per quattuor ordine ductum,
 De patre quæ Christus plenissima pertulit ipse
 Mandata sperata noui, solatio vitæ.
 15 Ast quater alarum sex, veteris præconia verbi,
 Testificantis ea, quæ postea facta docemur.
 His alis volitant cœlestia verba per orbem,
 His etiam Christi sanguis contactus habetur,
 Obscurè vatum præfago dictus ab ore.
 Alarum numerus antiqua volumina signat,
 Esse satis certa viginti quattuor ista,
 Quæ Domini cecinere vias, & tempora pacis.
 Hæc cohærere nouo cum fœdere cuncta videmus.
 16 Sic quoque Ioannes, sic pandit spiritus illi
 Tot numero folio senioribus insuper albis,
 Atque coronatis cohibentibus omnia mitra;
 Ad solium Domini, vitreum & mare, stare sub igne,
 Quattuor aligera atque oculis animalia plena
 Intus & exteriùs, quæ sunt arcana patère;
 Significat verbo simul omnia clausa videri;
 Nam vitreum flammæ mixtum mare, dona lauacri
 Spiritu conflato credentibus esse tributa.
 Quæ pietas Domini? quis tantùm dicere possit,
 Ante tribunale, ante pauimentumque parauit,
 Ut fora iudiciumque sibi anticipare volentes,
 Et fugerent, esset properanti copia lata.
 [17 Sic igitur lex, & auri cecinere Prophetæ;
 Omnia sic coniuncta vigent, veterisque nouique

Fœderis

Fœderis, illa sacra & verborum immania dicta,
 Sic & Apostolica voces testantur vbiq;
 Nec quidquam veteris non est nouo denique iunctum.
 Sic errant, & dictorum sic facta retorquent,
 Qui falsas finxere vias; Dominumque Deumque
 Æternum regem, qui tantum protulit orbem,
 Detrectant, aliud quærunt sub nomine ficto;
 Mentibus orbat, quas amiserunt furentes;
 Externum legi Christum affirmare volentes,
 Nec mundi Dominum, carnis neque velle salutem,
 Nec virtute patris, factorem corporis ipsum;
 Quos obturatis fugiendum est auribus vltro,
 Ne sermone suo maculent innoxia corda.
 Nos igitur, quos tanta Dei perfudit honestas,
 Veraque doctoris cœlestia verba magistri
 Inlituere bonis, recta & monumenta dedere;
 Semper honoremus Dominum, sine fine canamus,
 Gaudentes puraque fide, certaque salute
 (Nati vero Deo, nutrimur pane perenni)
 Æternam toto sperantes pectore vitam.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
 LIBRVM QVARTVM ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.
 1. Hæc populo iuueni, &c.] *Caput hoc inscrip-
 tum: De libri huius argumēto. Atqui obscurissimum
 est illud, & fortassis mendosum:*
 Non vt doctores (solus daret omnia Christus)
 Correximus verò:

Excelsas turres, & mœnia seua malorum, &c.
 Detrahete, pro: Detraheret. *Accipit̃ aut, vti in ar-
 gumento quoque dictum est: simulamenta, pro: Anti-
 thesibus: quarum frequens mentio supra Tomo 3. libris
 quinque aduersus Marcionem.*

CAP. II.
 2. Ergò Deus cunctis mortalibus vnus, &c.] *Ti-
 tulum huic capiti imponimus: De vnico Deo. Hic verò
 distinximus: potus sapientia conditus omni; vt sa-
 pientia Ablatiuus sit more Auctoris, correpta vltima
 syllaba; vbi castigauimus: conditus, pro: creditus. Legi-
 mus etiam: vt sit sponte perennis, pro: perenni, &
 inferniq; locator, pro: locatur.*

3. Ex quo omnis patria in cœlo terraque voca-
 tur, &c.] *Reservata est ab Auctore in hac scriptura E-
 p̃hes. 3. vox Græca πατρίς; de qua B. Hier. adu. Heluid.
 scribens, fatetur Latino paternit̃ ares vocare, quas Græci
 vocant πατρίς, quum ex vna radice multa generis tur-
 ba diffunditur.*

CAP. III.
 4. Reddidit ergò Deus gratis peccata pater-
 na, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus: Quo sensu
 Deus peccata paterna puniuerit in nepotibus, nē-
 p̃ peccata patrū sequentibus. Vbi cataclysmi vocē
 Græcam retinuit, pro diluuiio. Sunt autem verba Marcio-
 nis vsque: Quod crudet̃ putes, &c.*

CAP. IIII.
 5. Cur Deus ergo iubet pecorum sibi sanguine
 fundi, &c.] *Caput hoc inscripsimus: De Antitheli qua
 Deus pecorum sibi sanguine fundi iussit, & tamen
 negat hæc sibi munera grata. Qua occasione pulcre ex-
 plicat sacrificia, vituli, vitulae, & hirci vtriusque; ad-*

ludens iterum ad c. 9. Ep̃st. ad Hebr.

6. Atq; sacerdotes voluit sui corporis esse, &c.]
*Hu verbis confirmari veritatē corporis & sanguinis
 Domini, supra adnotauimus lib. 4. adu. Marc. c. 40. nu.
 662. vbi ea de re latius. Rursus autem paulo post, dum vi-
 tulae victimam explicat, vultur voce: contamine, pro:
 cōtaminatione. Atqui deinceps, de duobus hircis agit.*

CAP. V.
 7. Nā velum in mēto pendens cernebat vtrof-
 que, &c.] *Capitis huius titulus est: De tēplo interiori
 & exteriori, ex Exod. c. 26. & ad Hebr. c. 9. Accipi-
 tur verò cernebat, pro: discernere; vt potē quòd di-
 stingeret inter Sancta sanctorum, quo solus ingredie-
 batur summus Pontifex, & sancta sive Tabernaculum, in
 quod intromittebantur ceteri sacerdotes.*

8. Hic Aaron est virgo, &c.] *In eo quod additur:
 crucis que germina profert, videtur esse mēdōsum il-
 lud: crucis; vocē autem Græcam καρύδα, quā Numer. 17.
 Interpres vulgatus vertit ex Hebræo amygdala, Auctor
 Styracis nuces interpretatur. Et verò cōmūis est vox
 Græca ad vtrumque; vt potē que omni generis nuces si-
 gnificet. Quod vero significari Mariā virginem virga
 Aaron, habet infra cap. 7.*

9. Atque super Cherubim per formā quattuor
 vnā, &c.] *Adiudit partim ad Cherubim duo obum-
 brantia propitiatorum, de quibus Exod. 25. partim ad 4.
 animalia, & Zech. 1. que Cherubim nuncupantur, &
 Zech. 10. & quæ Auctor c. 7. infra quattuor Euan-
 gelistas interpretatur. Correximus proinde ex his scriptura locis:
 Pandebant pennas, pro: pinnas, sicuti rursus: & sa-
 gmina iussa tegebāt, pro: iulsa; quāquā interim vox:
 sagmina, quid sibi velit, nō intelliga, neque enim apta est
 significatio, verbenarū, quas sagmina vocabāt, in iudicē-
 diu belli aut pace vscatarum, ad latera propitiatorij.*

10. Exterius vellū, &c.] *Accipitur: exterius Ad-
 uerbialiter, pro extrā. Quum autem dicit: totidēmq;
 lucernæ, septem intelligit; nam & candelabrum b̃
 ternis ramis cōstans cū medio calamo septenarium*

numerum conficit, unde fit ut cap. sequ. de spiritu se-
ptemplici, candelabrum interpretetur.

CAP. VI.

11. Ergo prior templi facies, &c.] *Titulum huic capiti dedimus: Quid anterius siue exteri-
us templum significauerit. Illud autem, vitam sine lege,
corruptum videtur.*

12. Foreris hinc etiam noui inenarrabilis au-
tor,

Discipulus Ioanes, &c.] *Etiam hic eidem Ioanni
adscribit, & Euangelion (quod fœdus nouum nun-
cupat) & Apocalypsin (de qua latius lib. 4. adu. Mar-
cion. c. 5. nu. 41. vix potest quam citet Apocal. c. 6. Atqui
hic per casuram absumptam debet littera s ultima in dictione
discipulus, iuxta morem Christianis Poëtarum, & Au-
ctori supra vstitutum.*

13. Abraham singus iste vocatur, &c.] *De hoc vide
suprà lib. 4. adu. Marc. cap. 4. n. 33. & 551. Hic, preter-
quam quod etiam sinu Abraham ab inferni tenebris,
& igne longè semotum scribit, sicuti ibi; addit: sub
terra tamen; & magis ad communem accedit Theolog-
iam sententiam, in eo quod habet: falso Domino, ex
duplici domo (nempe sinu Abraham, & æterna glo-
ria) factam esse vnam domum perennem, quum
Cœlestes patuere plagas, cœlataque sancta.
Atque ad eum quum scriberet, nondum in errorem Mil-
lenariorum puerat, de quo latius inter Prolegomena.*

CAP. VII.

14. Interius templum, &c.] *Inscriptionem huic ca-
piti imposuimus: Quid interius templum, arca, ta-
bulæ testamenti, manna vrna, virga Aaronis, & 4.
animalia, significauerint. Illud verò
(Personæ hinc propria verè, non umbra liga-
turi)*

parenthesi inclusimus, quamquam adhuc mœdosum sit &

mutilum. Atqui castigamus: Aëria pelles, pro: Aëria;
nam explicat pelles agnorum, quibus cœli colore
arca connecta fuit, vti cap. 5. dictum est. Quæ denique
de vrna manna subiungit, paulò obscuriora sunt.

15. Ast quatuor alæ lex, &c.] *Refusus hic more suo ex
tribus locis scriptura, sicut supra c. 5. (vix ipsum verbum ho-
quar) centenario more vnam facit; nam videt: de qua-
ter sex alis, siue pennis, legitur Ezech. 1. Quam autem
subiicit:*

Alarum numerus antiqua volumina signat,

Else satis certa viginti quatuor ista;
adludit ad veteris Testamenti volumina 24. Hebræa,
& Græca quoque litterarum elementa; de quibus, aliisque
variis eorumdem partitionibus, vide Sixtum Senen-
sib. Sanctæ lib. 1.

16. Sic quoque Ioannes, &c.] *Quæd hic inter ce-
tera adfert ex Apocal. Ioan. c. 4. de xxiiii. senioribus:*

Ad solium Domini, vitreum & mare, stare sub
igne,

quum ignis nulla illic mentio expressa sit, videtur referri
ad id, quod de folio siue throno procedebat fulgur; unde
& subiungit: vitreum flammæ mixturæ mare. Sequitur
vero versus satis obscurus, quantum apparet mendosi.
In quibus castigamus: albis, pro: altis, & : mita, pro
mira; nam indurati erant albis, & coronis.

CAP. VIII.

17. Sic igitur Lex, &c.] *Caput hoc inscriptissimum:
Epilogus, vix potest quo ex præcedentibus colligi veteris
nouique fœderis siue testamenti concordiam, &
proinde docet fugiendos hæreticos obturatis au-
tibus,*

Ne sermone suo maculent innoxia corda.
De quo latius supra T. 3. lib. de Praescript. adu. hæret. c. 1.
15. 16. & 18. Emendauimus vero: Dominumque
Deumque, pro: dominique.

ARGUMENTUM LIBRI QVINCTI ADVERSUS MARCIONEM, IPSIS AVCTORIS VERBIS.

Hic quintus multos nexus nodosque resoluit,
In planum mala conuoluit quæcumque latebant.
Tractat enim penè omnes Marcionis hæreses, & ad argumenta eius paucis re-
spondet; quo fit ut titula adiecerimus: DE VARIIS EIVS HÆRESIBVS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS PRES- BYTERI ADVERSUS MARCIONEM LIBER Quinctus, De variis eius Hæresibus.

CAP. I.

RIMVS erat referens inimici ex ordine verba,
Quæ refuga illicitè molitus protulit amens;
Hinc etiam carnis spes & victoria Christi,
Et species breuiter falsarum dicta viarum.
Inde sequens coniuncta docet mysteria legis,
Inque nouo Deus quæ fœdere tradidit vnus.
Tertius ingentem gentem de matre creatam,
Varibus & Patribus sacratos esse ministros,

Quos

A Quos numero bis sex de cunctis, Christe legelas.
 Maiorum natu cum nomine tempora, lustris
 Tempora seruari, sceleris cui paruit auctor
 Ignotus, sine lege, vagus, cum prole relictus.
 Quartus & ipse refert obscura piacula Legis
 Esse typum veteris, quæ paruit hostia verè,
 Iamdudum expectata piis cum semine sancto.
 Hic quintus multos nexus quodòsque resoluit,
 In planum mala conuoluit quæcumque latebant.
 Argumenta trahens, sed non sine teste Propheta.
 Et quamuis hostes, muniti fortibus armis,
 Vincamus; tamen illicita, polluta, nefanda,
 Commaculata simul, sic miscuit omnia serpes,
 Cæcorum sine luce viam, contamine vocem;
 Ut dum factorem mundi contendimus ipsum
 Esse Deum solum, vatum quoque voce locutum,
 Ignotumque alium quemquam non esse probamus;
 Vix mundam linguam sermonis culpa referret,
 Complexu vario notum dum laude sequentes
 B Culpam usque alias ignoti tempora fera;
 Sed cogunt nos multa doli cæcata venena,
 Ancipiti quamquam cum crimine, pandere verba.
 [3 Quisnam ergo Deus? quem verum dicitis esse,
 Ignotum populis, alienum denique mundo:
 Hunc quem nemo prius norat, hic venit ab alto:
 Si sua, cur tam sera petit? si non sua, quare,
 Ut prædo rapit, & populum sub lege morantem
 Ignotis toties per legem vocibus opplet?
 Si misereri etiam venit, & succurrere cunctis,
 Et releuare graui deuictos funere mortis,
 Carnis & obsceno spiramen soluere vinclo,
 Qui cohibetur homo interior, concisus iniquè;
 Cur tam serò pius vigilans, semperque benignus?
 Qui numquam prius omnino se præbuit vlli,
 Transmissis numero, alienos ore requirens,
 Numquam expectatus, non notus, missus in orbem.
 [4 Pastor ouem quærens, quam non amiserat antè,
 C Debit exutus carnem, quasi victor & ipse
 Spiritus, ut fuerat semper, talèsq; volebat,
 Omnes expulsas animas sine corpore passim
 Eripere, & carnem spoliata linquere terræ;
 Vna die pariter complere cadauere mundum,
 Euacuare orbem, atque animas ad tollere cælo?
 Progenies hominum nasci cessasset in vnum,
 Et nulla posthac generis prosapia vestri
 Nata foret, pestemque nouam sudisset in orbem.
 Vel quia tunc nihil ex his factum ostenditur esse,
 Debuerat finem generi statuisset futuro.
 Connubij solido complexus corde repleisset,
 Fecisset torpere viros, sine germine fructus,
 Fœminæ, sexus cubitus tædere dedisset,
 Clausisset penitus carnis genitalia membra,
 Nulla voluntas nostro animo, neque posse facultas.
 Posthæc posset & interior homo sanguine iunctis
 Hærare infusus carni, semperque periret.
 Semper ouis perit, ergo nec est seruare potestas:

CAP. II.

CAP. III.
 Luc. 15.

Quum semper nascatur homo, sub crimine mortis
 Quod pastoris opus, si sic inuenta docentur:
 Inqualita ergo, sed non erepta probatur.
 Nunc verò delectus adest connubia adire,
 Ut semper fuit, quem iunxit certa propago;
 Nascuntur gentes, & vix numerabile vulgus,
 Accipiunt animas nascentum corpora viua;
 Nec Paulum decuit, quamuis pro tempore, quosuis
 Hortari, velut ipse fuit, pare sorte manere,
 Temporis angusti cernens instantia multa;
 Nam terras aliàs ætates nubere iussit,
 Nec se fraudari, sed debita reddere pacto.
 Vos autem astuta qui suavit fraude manere,
 Diuiso prolis securos degere amore,
 Crimen alterij committere, perdere vitam?
 Et quamquam perit, id falsare agnomine verbi?
 Quapropter vocis tam dulcia cuncta profundit
 Impauidi quidquid placet, vt faciatis oportet,
 In faciem casti, maculati crimine furtim,
 Hac caussa vos connubio priuauit honesto.
 Sed quid plura? benè est disunctos, scilicet, esse
 Expedit & mundo, ne vestri germinis vllus
 Nascatur, tandem cessabunt organa mortis.
 [6 Partem hominis, dum speratis retinere salutem;
 Totus homo vester deperdit mente prophana,
 Interior, simul & veterem quem dicitis hostem;
 Sed & homo solum spiramen dicitur esse;
 Nec vetus est homo dicta caro, nec sunt inimica
 Spiritus & caro, verus homo sociatus in vno;
 Nec sibi priuatos sensus cernuntur habere.
 Hæc regitur, regit ille; gemit, gaudetque, dolétque;
 Diligit, ipse suæ carni carissimus idem,
 Per quam parit homo, cum qua commixtus habetur;
 Veneribus curas adhibet, lacrimasque profundit,
 Nutrimenta cibi cupide per membra refumit,
 Hanc optat secum immortalem semper habere,
 Quam frangi gemit, & dolet euacuare per artus;
 Illi mors miseræ dominatur tempore certo,
 Quo renouata leui de puluere mors inimica
 Deficiat tandem, caro quum resoluta resurgit.
 Hæc erit expectata diu victoria summa,
 Quam fecit virtute patris, venerandus in æuum
 Factus verus homo, hominis qui membra redempta
 In cælos tulit, atque aditus spe diues aperuit.
 Principio gentis in linguis omnibus, inde
 Hic vbi semper opus, patria pietate minister
 Vifus ab inciso, missus patiendo peregit.
 [8 Quid nunc infandæ voces, quid per dita turba?
 Si non ipse dedit leges, Deus ipse creator,
 Ægypti de calle viam qui strauit in vndis,
 Et sedes gratis dedit has, quas dixerat olim;
 Ipsa cur in gente venit, terraque dicata?
 Non alios populos, aut altera regna petiuit?
 Cur iam per vates, prædicto nomine toto,
 Non proprio suo, se veritatum tradidit esse?
 Vnde etiam potuit baptisimi dona benigna

Cor. 7.

CAP. III.

CAP. V.
Exod. 20.

Ios. 13.

Promissa

TERTULLIANI
 Cum Annotationibus
 PAMELI
 A. V.
 36.

A Promissa abs alio tamquam sua promere facta
 Hæc mandata Dei transgressi, sorde reperti
 Optabant, veniamque fera de morte petebant,
 Expectata diu merito venere, sed illis
 Qui prius audita, at nunc agnouere reperta,
 Hoc det vera manus Christi, pater ipse creator
 Semper ab æterno monet, & pia voce requirit,
 Quodque figuravit, fouet, atque figurat, & armat,
 Et iam despectum victor sua luce reuestit,
 Ut maneat virtutis opus cum laude perenni.

CAP. VI.

[⁹ Quid præstare Deus, quid possit homo pati, vt omnes
 Agnoscant, viuant, quod fecit viua potestas;
 Sed quia nec prædicta prius, nec facta suprema
 Dementes homines possunt suadere furentes;
 Esse hominem factum Deum, passumque, sepultum,
 Surrexisse, vt eis tantis clamantibus olim
 Cælesti verbo complexis testibus, ambo
 Terrestri saltem rationi cædere discant.

Luc. 2.

B Quum Dominus Christus caro nasci, venit in orbem
 Augusti Regis Romani tempore, primùm
 Decreto gentes censu numerantur vbiq;
 Idem hoc Rex forte tulit, quia summa voluntas
 In cuius manu, regnantis cor, legibus esset,
 Fecit primus, & in numerum scriptura redacta est.
 Tunc etiam Ioseph, Maria cum coniuge sceta,
 Cælesti pariter gnato numerantur, & ipsi,
 Hinc instrumentis humana astutia nisa
 Qui testes sancti verbi, præbere probantes
 Inquirant, vel sic inuento post ea victi
 Pœniteant, veniamque rogent, dum tempus habetur.

CAP. VII.

[¹⁰ Iudæi graue qui scelus admisisse fatentur,
 Dum detrectantes ardent, nobisque resistunt,
 Nec genus ignotum dicunt, neque dicere possunt,
 Suspendisse hominem se ligno, vera locutum
 Ignari Domino carnem sine semine victam,
 Sed pro parte quidem reticent, pro parte triumphant;
 Namque Deum populis hominem vulgare laborant.
 Aspiciate errorem qui vos expugnat vtrosque;
 Pro nobis hic erit, dum vobis certa probamus.

C Illi Deum, vos falso hominem sine corpore corpus
 Dicitis, & varia heu mentis vesania mergit.
 Quod qui præsumpsit, mergentes spargitis ambo;
 Namque hominem pariterque Deum, tunc facta probabunt
 Commixtum, nec pauca dabit signacula mundus.

CAP. VIII.
 Matth. 26.
 27.

[¹¹ Filius ipse Dei dum carnis membra requirit,
 Iam prætextatus palmarum sustinet ictus;
 Conspuitur vultus; spinis innexa corona
 Compungit caput; & ligno suffigitur ipse;
 Potatur scriblita, & fel miscetur aceto,
 Diuiditur vestis, sortes mittuntur in illa;
 Quod rapit sibi quisque tenet; caligine multa,
 Exspirante Deo tacite de corpore carnis,
 In tenebris tremefacta dies cum sole refugit;
 Bis fuit vna dies, mediam nox atra coperuit.
 A fundamentis montes agitantur in orbem,
 Commota est tellus, patuere sepulcra piorum,

Joan. 19.

Cunctaque quem noverunt, passum timere videre.
 Exanimum telo miles latus haurit aperto.
 Profluit & sanguis, nec aqua minus inde secuta.
 Hæc illi pacto calant, noluntque fateri
 Admissi factum, nefas occultare volentes.
 Spiritus ergo potest gerere sine corpore vestem,
 Aut pœnam capit, aut fert violentia vulnus?
 Aut moritur, surgitque, & sanguis funditur inde
 De qua carne, quia illum vos habuisse negatis?
 Aut finxit potius, si vos dicere tutum est?

Quamquam præcipites dicatis, plura tacendo.
 Non ergo manifesta fides, non omnia fixa:
 Ante diem, quam quoniam pateretur pascha celebrans,
 Discipulisque suis tradens memorabile factum,
 13 Accepit panem pariter vitisque liquorem
 Corpus, ait, sanguisque meus, qui funditur, hic est
 Pro vobis; fieri semper quod post ea iussit;
 Quæve creatura panem vinumque putatis,
 Esse suum corpus cum sanguine? quæque fatenda?
 Non se factorem mundi per facta probavit,
 Et portare simul de carne & sanguine corpus?

CAP. IX.

[14 Hic Deus, hic & homo verus, verumque locutus;
 De patre principium, genitum de lumine lumen;
 Spiritus & verbum, Patris sub imagine virtus;
 Cum patre semper erat, vnitus gloria & ævo;
 Omnitentis enim solus quia verba ministrat,
 Quem capit in terris, & per quem cuncta creavit.
 Filius ipse Dei, carissimus ipse minister.

Hinc genus, hinc & nomen habet, hinc denique regnum,
 De Domino Dominus, fluvius de fonte perenni.

Hic Patribus sanctis parens ab origine mundi,
 Teste Deo, quicumque Deam vidisse fatetur,
 Promissa & memoranda patris patefecit ab alto.
 Edixit populum, gentem percussit iniquam
 Ipse columna fuit lucis, nubisque rigoris;

Exod. 13.

Exod. 14.

Exod. 15.

Exod. 16.

Exod. 17.

Exod. 19.

Exod. 20.

Siccavitque mare, & populos iubet ire per vndas
 Hostibus implicitis, fluctaque fretoque copertis;
 Per deserta viam fecit sua iussa secutis;

Es. 3.

De celo populo panem dimisit in vmbri;
 Erupitque petram, sitientes vnda rigavit;
 A Deo mandatum Legis Mosique locutus
 Cum tonitru cantuque tubæ, flammæque columna,
 Terribili visu, tremebundo corde virorum.
 Possibis vicenos completis mensibus annos,
 Iordanæ iuviso, patuit via, constitit vnda;
 Partiri que tribus terram promissa paterna.
 15 Ipse Prophetarum verbum patris ore locutus,
 Esse que venturum terris, hominem que futurum
 Prædixit, Christum terris manifestè profatus.

CAP. X.

[16 Expectatus in auxilium, spes vnica vita,
 Mundator carnis seræ, mortisque fugator;
 Tandem venit ab imperio patris omnipotentis,
 Humanis sese vestiuit & artibus ille.

Gen. 1.

Adam, virgo, draco, lignum, quæ causa ruina;
 Et via qua nos mors temeraria vicerat omnes,
 Hac eadem gradiens pastor, pecudemque requirens,

Angelo

TERTULLIANI
 Cum Annotationibus
 PAMELI
 A. V.
 16.

A Angelo, virgine, carne sua, ligni que medela,
 Ex quo victus homo, victus periturus obibat;
 Hic interpositus pro captis omnibus vnus,
 Sustinuit patiens inimicam in corpore pœnam;
 Morte sua spolians mortem, fit causa salutis.
 Necnon in terris suo postquam corpore sancto
 Omnia perpeffus, persoluit debita nostra;
 Infernum petit; hic animas pro crimine vincas,
 Quæ sine præsidio, conclusæ pondere legis,
 Olim promissa, & sperata, & tarda rogabant,
 Sanctorum in requiem dedit, & cum luce retraxit.
 Tertia namque die subiens cum corpore victor,
 Immani virtute patris, via facta salutis,
 Inque creatura portans hominemque Deumque,
 Confendit caelos, captiuas ille reducens
 Primitias, munus Domino caramque figuram;
 Confeditque patri lucis virtute recepta,
 Gloria qua munus erat, dum vinceret hostem,
 Spiritu coniunctus, de nobis carne ligatus.
 B Hunc pater, & Dominum & Christum, Regemque,
 Iudicio regnoque dato missurus in orbem est.

Luc. 1. et 15.

1. Cor. 15.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
 LIBRVM QVINCTVM ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Primus erat referens, &c.] Titulum huic capiti
 imposuimus: De horum quinque librorum argu-
 mentis, aduersus Marcionem. Quem refugam non se-
 mel his libris appellat, quod à fide Catholica desuerit,
 quem admodum latius videre est lib. de Prescript. aduers.
 her. cap. 30. num. 167. & lib. 1. adu. Marc. num. 2. Casti-
 gamus autem tum in Argumentis singulis libris præfi-
 xis, tum hoc loco: Inque nouo Deus quæ fœdere, &c.
 pro: Diuis, &: piacula Legis, pro: Regis, Optassemus e-
 tiam Ms. exemplaria ad recognoscendum quod hic adfert
 de libro tertio; quod adeo quum obscurum esset, & for-
 tasse corruptum, argumento supra non adiunxi.

2. Et quamuis hostes, &c.] Pulcher locus contra
 eos, qui libenter versantur in libris hæreticorum, quum vel
 in argumentis eorum confutandi (hic recte Tertulliano)

Vix mundam linguam sermonis culpa referuet,
 quod pertinet etiam illud: Ancipiti quamquam cum
 crimine. Sunt autem rursus Tertullianica: illicita, pro-
 ducta vltima, et: contamine. Atqui castigamus: Igno-
 rumque alium quemquam, pro: quamquam, &:
 laude sequentes, pro: sequentem.

CAP. II.

3. Quisnam ergo Deus? &c.] Huic capiti inscriptio-
 nem dedimus: De Deo vero omnibus noto, & non
 nouo; de quo latius tractauit supra alicubi libris aduers.
 Marc. usdem pene rationibus quibus hic usus: Si sit, cur
 tam fera peuit? &c. Illud autem paulo post obscurum est,
 & fortassis mendosum: Transmissis numero. Hic certe
 castigamus, quamquam repugnante lege carminis, eo
 quo à licentia simili etiam alibi utatur: Quisnam ergo
 Deus, pro: Quis non, quod nullo sensu legebatur.

CAP. III.

4. Pastor ouem quarens, &c.] Caput hoc inscri-
 psimus: De bono matrimonio. Quasi enim aliud agens,
 adhuc persistens in absurditate, quæ oritur ex Deo nouo,
 transit ad confirmationem connubiorum, quæ Marcion
 respuebat, de quibus supra lib. 1. adu. Marc. cap. penult. Ca-
 stigauimus vero: &: pro: vt, quia sequitur: vt fuerat, &
 paulo post accipi videtur repletet, pro adimplet, & ad
 finem dedit, xisset, quum dicit:

Connubij solido complexus corde repletet;
 & mox: cubitus, Genitius, & su, pro: concubitus.

5. Nec Paulum decuit, quamuis pro tempore,
 quosuis

Hortari, &c.] Prorsus legendum: quosuis, pro: quos-
 dam, eo quod subditur:

Nam teneras aliàs atates nubere iussit,
 ubi aliàs aduerbialiter sumitur (sicuti alibi non semel)
 pro: aliqui. Quum enim 1. Cor. 7. legatur,

Hortari, velut ipse fuit, pare sorte manere,
 Temporis angulti (Græcè est enim *ὀρεσκαὶ ἄσπῳς*)
 cernens instantia multa,

idem tamen teneras, id est quæ continere non possunt,
 atates nubere iussit. Atque hoc ipsum est quod lib. 5.
 aduers. Marc. cap. 7. dicit: Etenim Apostolus meti bo-
 num continentia præfert, tamen coniugium &
 contrahi permittit & vsui esse; & magis retineri,
 quam disiungi suadet. Quæ verba ad loci huius alioqui
 obscurioris, & fortè corrupti, intellectum faciunt.

CAP. IIII.

6. Partem hominis, &c.] Titulum huic capiti dedi-
 mus: De salute carnis aequè atque animæ. Bis enim
 serue, quod pulcrum est, repetere solet Auctor; de eodem

enim tractat supra bis hoc eodem opere. Accipit etiam more suo: deperdit, nox pro: deperditur. Atqui legimus ex absurda consequentia:

Sed & homo solum spiramen dicitur esse, pro: Sed nec; dum (inquam) Partem hominis speratis retinere salutem; ex quo etiam sequitur illud:

Nec vetus est homo dicta caro, nec sunt inimica

Spiritus & caro, nec (id enim subintelligitur) verus homo sociatus in vno est; quae omnia scripturis sunt contraria.

Nec sibi priuato: sensus cernuntur habere, cui contradicit deinceps Auctor, quum subdit: Haec regitur, regit ille, &c.

7. Per quam p[er]et homo, &c.] Accipit etiam hic phras[is] Tertullianica: patet, pro: apparet; cui est simile & illud infra cap. 9.

Hic Patribus sanctis parens ab origine mundi. Pertinet etiam ad licentiam Poeticam illud: spe diues aperuit, sicuti etiam infra ca. 8. nox atra cop[er]uit. Est autem obscurus versus, & quantum videtur, mendosus: Visus ab inciso, missus patiendo peregit.

CAP. V.

8. Quid nunc infante voces, &c.] Huic capiti inscriptionem fecimus: De Deo eodem veteris & noui Testamenti, quod ipsum etiam supra libris adu. Marc. et hoc ipso opere non semel tractauit Auctor. Castigamus vero:

Si non ipse dedit leges Deus ipse creator, pro: Si non ipse Deus, &c. Atqui hic locus hoc velle videtur, quod alibi non semel dixit, & infra prosequitur cap. 9. Christum (non Deum patrem) semper retro visum esse, atque adeo eundem esse Deum, qui & in veteri Testamento & in nouo apparuerit de quo interim latius inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis; sicuti etiam de eo quod videatur & Christum appellare Deum creatorem, non solum Deum patrem.

CAP. VI.

9. Quid praestare Deus, quid possit homo pati, &c.] Caput hoc inscripsimus: De Christo non solum Deo, sed & homine. Castigamus autem: furentes, pro: ferentes, ad precedentia referendum, non ad sequentia verba. Rursus vero producitur prima syllaba in voce Deum, quum subditur:

Esse hominem factum Deum, passumque.

CAP. VII.

10. Iudei graue qui scelus, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quod Iudaei hominem agnoscerent Christum, at Deum negant, quod tamen vtrumque scripturis probatur. Emendauimus vero: Sed pro parte quidem, pro: quidam; & vocibus transpositis: Illi Deum, vos falso hominem, &c. pro eo quod erat: Illi hominem, vos falso Deum; ut pote quum licentia Poetica i litteram in fine dictionum corripit.

CAP. VIII.

11. Filius ipse Dei, dum carnis membra requirit, &c.] Inscriptionem capiti huic fecimus: De Christo homine.

12. Potatur scriblita, &c.] Scriblita etiam penultima contra naturam correpta, abutitur Auctor pro pane, ne amara Christo à Iudeis propinata, quum aliqui Plautus, & Catoni potius sit cibi seu placente genus sequitur etiam Graecorum lectionem, qui acetum legit cum felle mixtum pro eo quod Latini plerique vinum; qua varietas nascitur ex vicinia vocum ζῆτος & δίψος. Rufinus in Symbolo vtrumque expressit, vinum myrrhatum, & acetum. Rursum autem accipitur bis: Non, pro: Nonne, paulo post in illo versu:

Non ergo manifesta fides, non omnia fixa: ubi fixa accipit pro: certis, & rursus ibi:

Non se factorem mundi per facta probauit.

13. Acceptum panem, &c.] Facere etiam hominem pro veritate corporis & sanguinis Domini in Sacramenti eucharistici, supra adnotauimus lib. 4. aduers. Marc. cap. 40. num. 662.

CAP. IX.

14. Hic Deus, hic & homo verus, &c.] Caput hoc inscripsimus: De Christo Deo qui patribus apparuerit, Castigamus autem necessario: Partis sub imagine virtus, pro: Christi; neque enim Christum à seipso aut imago aut virtus recte appellaretur. Obscurum vero, & quantum apparet, corruptum est illud: Quem capit in terris.

15. Ipse Prophetarum verbum patris ore locutus,

Esseque venturum terris, &c.] Prorsus coniungendi fuerunt hi duo versus, & praetermissendus ille intermedium, qui adhuc ad librum Iosue pertinet:

Partique tribus terram promissa paternam; neque enim in illo libro vlla de Christo predictio, sed apud Prophetas quamplurima; quorum multa videre est, tum Tomo 1. lib. aduers. Iudaeos, cap. 6. & deinceps, & supra lib. 3. aduers. Marc. cap. 5. 6. 7. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. & 23.

CAP. X.

16. Expectatus in auxilium, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De Christi passione & gloria; ubi imprimis pulchra est comparatio, quod quum fuerint homini caussa ruinae, virgo, draco, lignum, Christus demum vicerit,

Angelo, virgine, carne sua, lignique medela; hoc est enim quod vult versus illo obscuro, et, quantum apparet, mendoso:

Ex quo victus homo, victos periturus obibat. 17. Infernum petit, &c.] De hoc articulo fides, quem tamen Erasmus in Symbolo Apostolico agnouisse vix videtur, vide supra lib. de Praescript. adu. haer. cap. 13. num. 86.

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELI
A. V.
16.

ARGVMENTVM LIBRI DE IVDICIO DOMINI,
PER IACOBVM PAMELIVM.

D E iudicio Domini scripturus Tertullianus, imprimis more Poëtico Musas inuocat, ad modulandum quatuor aëni temporum, & mundi totius fabricam.	I.
Deinde celebrat hominis formationem.	II.
Hinc eius transgressionem, & originale peccatum, ac mortem in vniuersum genus humanum inde secutam.	III.
Porrò ad institutum veniens, primùm agit de Iudicio particulari post mortem singulorum.	III.
Inde de resurrectione mortuorum Deo non impossibili.	V.
De Adventu post hoc Domini, & comparitione omnium ad Iudicium.	VI.
De verbis Iudicis ad sua iussa secutos, quos ad perpetuam vitam euocabit.	VII.
Cum descriptione Poëtica cælestis gloriæ.	VIII.
Item de verbis Iudicis ad impios, quibus flammam addicit perpetuam.	IX.
Cum simili descriptione gehennæ.	X.
Porrò addit quòd id olim sancti cecinerint Propheta, & qui in Christi passione resurrexerunt.	XI.
Quocirca Iudicij memores mutare vitam omnes admonet.	XII.
Ceterum videtur huius libelli meminisse Auctor supra lib. 2. aduers. Marc. cap. 27. in hæc verba: Iudicem quidem & illum (nempe Deum) esse, iam ostendimus in LIBELLO SVO. Et si enim lib. 1. adu. Marc. id argumentum etiam tractet cap. 25. 26. 27. & 28. tamen non poterit ille Liber inscribi DE IVDICIO, quia etiam alia multa de Deo tractat.	

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE IVDICIO DOMINI LIBER.

Vis mihi rucolas aptabit carmine Musas?
Et verni roseas titulabit floribus auras?
Æstiuæque graues maturas messis aristas?
Quis dabit & tumidas autumnus vitibus vuas?
Quisve hiemi placidas semper laudabit oliuas?
Recludetque ipsis renouatas fontibus vnda?
Frondeatque vago cædet de gramine flores?

CAP. I.

Protinus atherei modulabor luminis auras,
Iam mihi luciferas liceat contingere Musas,
Pandere secretas fluuiali vertice lymphas;
Et lætas alio positas sub fidere siluas,
Æternasque simul modulabor carmine flammæ,
Vnde mare tumidum, im mensa fluctuet vnda,
Quæ virtus solidas moueatque tremiscere terras,
Et lux vnde nouo præfulserit aurea mundo;
Quisve hominem læto potuisset fingere limo,
Vnde genus vacuo potuisset crescere seculo,
Et quæ viuendi populo sit multa cupido,
Quæ ve creata malo, moriendi, quæ ve propago,

YYy

Vnde bonus roseis sit odorque ruborque coronis.
 Quid faciat latis ut vitis abastuet vuis,
 Et plena est teneris tendantur ut horrea culmis,
 Arbor ut in glacie nigris pubescat oliuis.
 Germinibus quis det varij incrementa vigoris,
 Mollibus & matrem pullorum protegat umbris.
 Omnia nosse bonum quæ sint miracula rerum,
 Ut Dominum liceat per cuncta agnoscere verum;
 Qui lucem, maria, & cœlum, terramque parauit,
 Ornauitque nouum variato sidere mundum;
 Et pecudes primum, & volucres, procedere iussit,
 Et dedit æquoreas compleri piscibus vndas,
 Et fecundatas animabus cogit harenas.
 Talia compositis deducam carmina Musis,
 Atque salutare exponam fontibus vndas,
 Et lætum placidis venientem nubibus imbrem,
 Inque animas hominum penitus, vltroque fluentem,
 Excipiat plenis in nostra noualia riuis.

Gen. 1.

CAP. II.

[1] Nunce age, securam viuamque adtingere lympham,
 Et celeres vitam amissam reparare per vndas
 Si velit, æternæ & pœnas euadere flammæ,
 Ignarusque Dei, venturique inciscus æui,
 Et potius venturæ adipisci præmia vitæ;
 Hunc vnum meminisse Deum, solumque precandum,
 Qui totum in libra posuit sub limine mundum,
 Æternumque manens, semperque futurus in æuum,
 Sæcula cuncta tenens, ante omnia sæcula solus
 Ingenitus, sine fine Deus, sedemque supernam
 Solus habens, solus cœlos supereminet altos,
 Omnipotens solus, cui parent omnia rerum;
 Qui sibi complacitum hominem formauit in æuum,
 Pastorem pecudum, & dominum dedit esse ferarum;
 Qui sermone tenuis potuit protendere cœlum,
 Et solidam verbo potuit suspendere terram,
 Et dicto citius disiunxerat æquoris vndam,
 Ac manibus caram dilexit fingere formam,
 Atque suam voluit faciem quoque ineffe decoram,
 Spirituque adflauit viuendi vultibus auram.

Gen. 1.

CAP. III.

Gen. 2.

[2] Immemor ille Dei, temerè committere tale
 Non vltra monitum quidquam contingeret vnum
 Vnde malum seiret, pariter dinosceret æquum.
 Protinus illicitum vetuit contingere pomum.
 Quanta Deus homini permisit munera mundi?
 Et prædulce sui signauit pignus amoris?
 Rursusque dedit volucrum, pontumque solumque domandum,
 Vtilia & caræ tribuit mandata salutis.
 Sub ditione dedit terras, animasque volantum,
 Pennatumque genus, pecudum genus omne ferarum,
 Et genus æquoreum, & deformia monstrantantum.
 Sed quoniam primo transgressus crimine legem,
 Iamiam primus homo Domini mandata reliquit,
 Coniuge quæ mala cuncta suasit, morte peribat,
 Peccati que malum commisit scœmina primum,
 Transgressaque suum decepit lege maritum;
 Eua inducta dolo patefecit limina letho,
 Et sibi cum genere procreauit funera toto.

Gen. 3.

Gen. 3.

Hinc

TERTULLIANI
 Cum Annotationibus
 PAMELI
 A. V.
 36.

A Hinc nefas incautum, mors hinc quasi semen in æuum
Spargitur; inde magis facinus percrebuit atrox,
Atque labor corruptum agitavit fauor orbem.
Callidus hoc zelo serpens illexit in ipso,
Inde magis populi accersunt commissa malorum,
Atque nefanda malis pepererunt, semina factis.

[* Idcirco Dominus solus, cui summa potestas,
Et super alta tenens summi fastigia coeli,
Altum in præcellis habitans in secula lumen;
Præsentisque memor, quoque præscius antè futuri,
Progeniem meriti decretum seruat in æuum;
Et cunctas animas, tum corpora tarda gubernans,
Quæ ratione mouent hominem, per multa vagantem.
Ut primum positi membrorum pondera cedunt,
Terrenisque leues resolutis nexibus ibunt,
Ac proprias capient diuersis partibus oras.

CAP. III.

B Dum motis iterum reuoluant corpora membris.
Illic occultis claudentur praua tenebris.
Tunc homines primæ pensare præmia vitæ
Incipient, crimenque suum culpæque putare,
Et pœnis retinere, procul de morte futuris,
Iudiciumque Dei memores astare piorum,
Expectare suam suorumque ex crimine pœnam;
Funditus aut pecorum sine nomine viuere vitam,
Incastumque Deo iam surdo fundere fletum.

[† An Deus omnipotens, cuius sub lege reguntur
Omnia, non valeat post mortem reddere vitam?

CAP. V.

Aut aliquid Dominus rerum non posse videtur?
Si potuit tenebris pulsus extendere lucem,
Atque omnem verbo subito componere molem,
Omnia de nihilo quoque voce potente parare;
Cur non ex aliquo possit componere, notam,
Quæ fuerat quondam, quam finxerat antè, figuram?
Assimilèmq; sibi iubeat resurgere formam?
Quum sint cuncta Dei; reddit magis omnia tellus;

Gen. I.

C Iussa retexit enim quidquid contexerat olim.
Si quem fortè rogis aboleuit flamma sepultum,
Aut aliquem cæcis dissecerit æquor in vndis,
Si cuiusque fame satiarunt viscera pisces,
Aut fixere feræ crudelia funera membris,
Alitibus iacuit raptato corpore sanguis;
Vltima non Domino rapient sua munera magno.
Apparere Deo viuos de morte necesse est,
Resumptisque suis homines ad stare figuris.
Arida sic vacuis redduntur semina terris,
Et penitus fixis putrescunt mortua sulcis;
Nonne animatur & hinc reparatis culmus aristas,
Atque iterum viuus flauescunt fortia granis,
Confurguntque nouæ vario cum scenore messes?
Sidera cuncta cadunt, iterumque renata nitescunt.
Et dies in densa moritur cum lumine nocte;
Occidit & iam nox rebus mox luce relectis;
Iamque suis alia atque alia dies surgit ab astris;

I. Cor. 15.

Solque cadit, splendorifero qui lumine clarus,
 Læx perit umbrato venienti vespere mundo;
 Et renovata suo vivit fuligine Phœnix,
 Et sua mox volucris (mirum) post busta resurgit.
 Tempore nuda suis foliis quoque fruticat arbor,
 Pomorumque iterum curvantur germine rami.
 [6 Ad vocem ergo Dei mundo per cuncta tremente,
 Et motis penitus virtutibus æris alti,
 Tunc fragor insolitus, tunc maxima murmura cœli,
 Adveniente Deo, totius iudice mundi.
 Protinus innumeri concurrunt ire ministri,
 Conuellantque Deum cum maiestate superna;
 Angelica in terras descendunt agmina cœlo;
 Omnes, tuba Dei, quibus est diuina facultas,
 Vultibus & forma virtutis spiritus omnes.
 Igneus hic vigor est, rutilantia corpora, cœli
 Vis diuina micat, hinc totus murmurat orbis,
 Hinc trepidans penitus, vel quanta est, terra remugit,
 Parturiens nomines, quos reddere iussa decebit.
 Omnes mirantur, turbantur denique, nimbi
 Astraque mota pauent, subitæ virtutis ab alto.
 Sic veniente Deo, sonitus cum voce potentis;
 Omnia continuo ruptis per regna sepulcris,
 Omnis humus latis effundit hiatibus ossa,
 Viuentisque patens populos eructat harena,
 Hærent membra comis, nectunturque ossa medullis,
 Conferti que regunt spirantia corpora nerui,
 Et simul infuso motantur sanguine venæ,
 Dimissisque cauis, animæ redduntur apertis.
 Organa quæque sua repetunt surgentia parte.
 Proh, miranda fides; hinc omnis pullulat ætas,
 Pullulat antiquo mortuorum puluere turba;
 Matres atque patres repetita luce resurgunt,
 Magnamini iuuenes, pueri, innuptæque puellæ,
 Defunctique senes animis viuentibus adstant,
 Infantumque gemens resonat vagitibus orbis.
 Tam variegates venient de sedibus imis;
 Eorumque manus, & quas videt vltima tellus,
 Quæque colunt medijs deuexo in climate mundi,
 Rypheasque tenent argenti fideris arces.
 Omnis adest, pauidus finis cuiusque; colonus,
 Rusticus, Atrides posito diademate regni,
 Pauperibus mixtus cœqualis in agmine diues.
 Altus vbi que tremor, precibus tunc ingemit orbis,
 Tendentesque manus populi clamore stupefcunt.
 [8 Ipse sedens Dominus, sublimi lumine clarus,
 Atque potens cunctis micat in virtutibus ignis,
 Excelsoque throno cœlesti sede coruscatur,
 Martyribus septus, numero candente virorum,
 Dilectisque suis comitatus vatibus exstat,
 Clara quibus niueis effulgent corpora stolis.
 Iamque sacerdotes nitidis in vestibus adstant,
 Gestantes rutilas insigni fronte coronas,
 Submissisque omnes genibus veneranter adorant.
 Hagie, hagie, sancte Deus; vox omnibus vna est.

CAP. VI.
 Matth. 24.

CAP. VII.
 Matth. 24.

Apocal. 4.

Hic

TERTULLIAN
 Cum Annotationibus
 PAMELI
 A. V.
 16.

A Hic Dominus geminam mandabit sistere plebem,
 Imperat & iuxta numerum discernere prauos,
 Appellans placidis verbis sua iussa sequutos,
 Indutisque, iubet, deuicta morte, vigorem,
 Semper inextinctas habitare ad luminis auras,
 Ire per antiquum semper florentiæ regna,
 Promissas per opes, per semper amœna vireta,
 Degere perpetuam præclaro in corpore vitam.
 ¶ Est locus Eois Domino dilectus in oris,
 Lux vbi clara, nitens, spiratque salubrior aura,
 Eternusque dies, atque immutabile tempus,
 Est secreta Deo regio, ditissima campis,
 Atque beata nimis, fudaque in cardine sedis,
 Aër lætus ibi, semperque in luce futurus,
 Lenis & aspirans vitalia flamina ventus.
 Omnia fert fecunda, solo prædiuite, tellus,
 Flores in pratis fragrant, & purpura campis
 Omnia prærutila miscet non inuida luce.
 Flos alium lætus suo lumine vestit amictus,
 Roscidæque hinc multo variantur semine rura,
 Et roseis niuca crispantur floribus arua.
 Nescitur quibus vsque locis fœlicior aura,
 Quæ melior specie, vel plus præcellat honore.
 Talia florigeris numquam nascuntur in hortis
 Lilia, nec nostras efflorent talia campis,
 Nec sic nata rubent, mox vt rosa panditur apra,
 Purpura nec Tyrio sic est intincta rubore.
 Gemma coloratis fulget speciosa lapillis,
 ¶ Inde niter prafinus, illinc carbunculus ardet,
 Herbofæque viret prægrandis luce smaragdus,
 ¶ Hic & odoriferis nascuntur cynamma virgis,
 Et spisso lætum folio conflagrat amomum.
 Hic iacet ingenitum radiantis luminis aurum,
 Et nemora alta tenent florenti tempore cœlum,
 Virentesque grauant vberima germina ramos.
 Porrexit similes non illis India lucos,
 Non ita dehsa leuat in monte cacumina pinus,
 Nec sic alticoma est vmbra crispata cupressus,
 Nec vernus melius floret cum tempore ramus.
 Hic abietes celsæ florent in vertice nigra,
 Eternumque virent solæ sine grandine syluæ.
 Nulla cadunt folia, & nullo flos tempore deficit.
 Flos quoque floret ibi rubeus, ceu purpura Tarfi,
 Flos hic, credo, rosa est, rubor atque odor acer in ipso,
 Sic foliis speciem præfert, sic spirat odorem.
 Arbos stat cum flore nouo, pulcherrima pomis,
 Vitalem & frugem fœlicia robora densant.
 Mella viridanti conflagrant pingua canna,
 Lac etiam plenis manat potabile riuis,
 Vitam aspirat ibi quidquid pia terra virefcit,
 Et pulcre redolet munus medicabile Cretæ.
 Fons illic placidis leui fluit agmine campis,
 Quattuor inde rigant partitas flumina terras.
 Ver puto semper agit vestitus floribus hortus,
 Non frigus variat hiberni fideris auram,
 Et reficit fœtam, meliori flamine terram.

CA. VIII.

Gen. 2.

Gen. 2.

Nox ibi nulla, suas defendunt astra tenebras;
 Iæque infidiæque absunt, & dira cupido,
 Exclususque metus, pulsæ de limine curæ:
 Hic malus extorris, dignas exiit in oras,
 Nec vetitos vñquam datur huic contingere lucos;
 Illic prisca fides electa in sede quiescit,
 Insistit gaudens æterno in fœdere vita,
 Et secura salus placidis lætatur in aruis,
 Semper victura, semperque in luce futura.
 Hic quicumque pius, æquique bonique colonus,
 Quique Deum metuit sincera mente Tonantem,
 Atque suos coluit sacra pietate parentes,
 Et degit reliquam semper sine crimine vitam,
 Aut inopem fidis opibus solatus amicum est,
 Atque laboranti nimium subuenit egeno,
 Pauperis adiutor, pupillorumque patronus,
 Eruit innocuos, subuenit crimine pressis,
 Hospitibus largæ tribuit sua pignora mensæ;
 Omnia dainè gessit, pia munera iussit,
 Non alicui nocuit, non vñquam aliena cupiuit;
 Illi exultantes diuinis laudibus omnes,
 Hortantesque simul referunt ad sidera voces,
 Psallentes Domino celebrant per gaudia grates,
 Innocuamque viam nunciis comitantibus ibunt.
 [12 Hæc postquam Dominus foelicia dona peregre,
 Et pariter iustos æterna in regna remisit,
 Tum miseranda venit, lugens sua crimina turba,
 Effundit gemitus lacrymis arentibus omnes,
 Et sua testatur crebris vlulatus acta.
 Flammas pro meritis, stagnantia tela tremiscunt.
 Corripit angelicus coetus, prohibetque precari,
 Et prohibet seras clamandæ fundere voces;
 Seblata venia fœdum iaciuntur in imum.
 O miseri, quoties maiestas cognita vobis;
 Audistis sonitus, vidistis fulgura cœli,
 Assiduas pluuias, ventorum & grandinis iras
 Experti; quoties noctesque diesque sereni
 Tempora fœcundant pulcheris Dei munera donis,
 Vernabantque rosæ, frugum nec defuit æstas,
 Autumnus variè fundebat mollia poma,
 Aspera hiems quamuis glaciales fregit oliuas;
 Cuncta Deus tribuit, bonitas nec defuit eius.
 Terra Deum tremuit, pontus de voce pependit,
 Et fluuius siccas trepidus refugit harenas;
 Et genitura Deum quæuis per cuncta fatetur;
 Vos miseri Dominum cœli terræque negastis,
 Præconesque Dei (horrendum) sæpè fugastis,
 Et iustos potius crudeli cade necastis,
 Et fraus in vobis post crimen semper inhæsit.
 Ergò sementis fructum capietis iniquæ:
 Ibitis in tenebras ignis & sulphuris altas,
 Passuri ardentes iustas cruciatibus iras;
 Æternæ Deus ossa iubet descendere pœnæ,
 Ire sub ardorem rabidæ sine fine gehennæ,
 Vrgeri molem per stagna rotantia flammæ,

CAP. IX.

Math. 24.

TERTULLIANI
 Cum Annotationibus
 PAMELI.
 A. V.
 36.

A In flammamque iubet conuerti elementa minantem,
 Atque omnem cœli descendere nubibus ignem.
 [13 Tunc audis rapido est inclusus tartarus igne,
 Atque procellosis flamma intus fluctuat undis,
 Totaque vertentes confundit terra fauillas.
 Flammeus est sulcus, dentes versuntur acuti,
 Omnibus & torrens armabitur igneus annis.
 Impetu tartareo frendent incendia mundo,
 Illic præcipiti cursu torrentur in æstu,
 Hinc fugiunt, illinc cursu referuntur acuto;
 Obuia fit sæuæ flammæ fugientibus ira,
 Agnoscuntque suam iam tum de crimine poenam.
 Iamque vaga à nullo tellus possessa colonis
 Equoris extremo pressa & sub sine profundo,
 Qua sol emenso radio disternat orbem,
 Et qua transacto conduntur sidera mundo;
 Æther gliscit, atris obstructa luce tenebris,
 Vltima secretis stagnant flammantia riuus.
 Est natura loci signatis ignea pœnis,
 Infernisque palus candens ardoribus atrox.
 B Intonat horrificis facinus pœnale caminis,
 Æstuat, & rapitur lato de vortice flammæ,
 In tormenta ruens, fluctuque & gurgite sæuo,
 Turbida cœnoso fundo miscetur harena.
 Huc captiua gemens mittetur turba malorum,
 Arsurumque nefas, scelerati corporis agmen.
 Magnus plangor ibi, luctus sociante boatu,
 Et stridor rabidus, vlulatus & inde dolentum.
 Exurgent flammæque procul, artusque sonori,
 Ignis inardescet, gemitusque feretur ad auras.
 Tunc humana, mali pendet commissa, propago,
 Incipietque suas ad cœlum tendere palmas,
 Et Dominum tunc nosse volet, quem nosse volebat
 Antea non, quum nosse illis foret vtile tempus;
 Illic quisque suæ profitebitur effera vitæ,
 Iniustasque manus, & sæuæ crimina mentis,
 Horrescetque suæ quæ nouerit impia vitæ.
 C Iam primum quicumque Deum malè senserit antè,
 Et vaga mentito coluisset numine saxa,
 Atque cruentiferis signis sacrauerit aras,
 Et picturatas timuit sine voce figuras,
 Ac falsi tenues veneratus numinis ymbra,
 Et quoscumque malus seduxit protinus error:
 Siquis adulter erat, si natos ense necarat,
 Si raptor grassatus erat, si fraude clientes
 Distulerat, si mente parum versatus amica;
 Sive suas hominum macularat sanguine palmas,
 Miscueratve latebroso si morte venenum;
 Aut si vestitus scelerato pectora fuco,
 Sive malo alterius, lucro & gaudebat iniquo;
 Admisit quicumque nefas quodcumque malorum;
 Ingens ardor eum, atque ignis torquetur amarus,
 Suppliciumque dabunt peracerbo funere cuncti.
 Plurima sic hominum moerentum turba iacebit.
 [14 Hoc quoties olim sancti cecinere Prophetæ,
 Flatu & sæpè Dei moniti dixere futura;

CAP. X.

Matth. 8.

CAP. XI.

Matth. 28.

Nemo suas (miserum) nemo checprabuit aures.
 Sed Deus omnipotens voluit sua præmia nosci,
 Atque ipinas positæ per plurima talia legis.
 Mittendo statuit plures, & verba sonantes
 Diuina; excitòsque iubet prodire sepulcris
 Secum, quum fracto surrexerat ipsè sepulcro.
 Obstipere quidem plures, patuisse sepulcra,
 Et cerni in clara præmortua corpora luce;
 Miratque pios sermones, dulcia dicta,
 Ipsa voce suas tendunt ad sidera palmas,
 Gratanterque Deo, & victori talia Christo.
 Illos non tumulos certum est repetisse silentes,
 Amplius aut terræ retineri viscere clausos;

Apo. 6.

CAP. XI.

15 Reliqua sed recubat nunc turba cubilibus imis,
 Ille dies donec, completo tempore, magnus
 Adueniat. [16 Cuncti Dominum iam agnoscite verum,
 Qui solus facit hanc animam sua cernere luce,
 Eandemque potest in tartara subdere pœnis,
 Et cui cuncta patet vitæ mortisque potestas.
 Possè Deum, nam velle fat est, factumque loquendo
 Implere, & obstando planè nihil impedit illum.
 Ille meus solus, cui credo sensibus imis.
 At quoniam letho cursus concluditur omnis,
 Quicumque est hodie, secum putet omnia mente;
 Atque ideo dum vita manet, dum cernere lucem,
 Dum vitam mutare licet, quàm terminus æui
 Obruat incautos, & nescia lumina soluat
 Vltimus ille dies, mortis quia lege tenetur;
 Quod pretium superest, caræ inuigilate salutis,
 Et faciles certique bonum decurrite cursum.
 Abstergete piis commissa piacula sacris,
 Atque vagas nimium mundi vitate procellas,
 Tam rectas & adite vias, & sancta tenete.
 Hinc latis animis prauum depellite crimen,
 Et concreta diu proluxur pectore culpa;
 Commissa que mali labes abolete nefandas,
 Eternisque Deum precibus placate tremendum.
 Pessima cuncta bonis cedant mortalia viuis,
 Et seruate nouam iamiam sine crimine vitam,
 Incipiãtque bonis verisque assuescere mentes,
 Laudibus & faciles diuinis reddite voces.
 Sic meliora piis flagrabunt omnia vobis,
 Sic quoque cœlestis capietis munera vitæ,
 Cùmque Deo longum semper viuetis in æuum,
 Aurea siderei cernentes gaudia regni.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
 LIBRVM DE IVDICIO DOMINI.

CAP. I.

1. Quis r. hi ruricolos, &c.] Caput hoc inscrip-
 mus: De quatuor anni temporibus, & mundi to-
 tius fabrica. Castigamus vero: maturas factis ari-
 stas, pro: maturat.

CAP. II.

2. Nunc age, &c.] Capiti huic inscriptionem dele-
 mus: De hominis formatione.

CAP. III.

3. Immemor ille Dei, &c.] Titulum huic capiti
 dele-

impossibilis: De hominis transgressione, & peccato originali, ac morte in posteros transfusa.

CAP. IIIII.

4. Idcirco Dominus solus, &c.] *Caput hoc inscriptissimus: De iudicio cuiusque hominis particulari.*

CAP. V.

5. An Deus omnipotens, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus: De resurrectione mortuorum Deo non impossibili. Quam probat exemplis: granorum qua mortua conflurgunt, sicuti est 1. Cor. 15. occidit & ortus syderum; diei ac noctis, sicuti etiam supra lib. de Resurr. carnis cap. 12. & Phœnicis, de qua ibidem cap. 13. n. 104. 105. & 106. At qui cesura ibi facienda: alia atque alia dies surgit ab astris, in vocis dies.*

CAP. VI.

6. Ad vocem ergo Dei, &c.] *Huic capiti titulum dedimus: De adventu Domini, & omnium hominum compartitione ad Iudicium.*

7. Hinc omnis pullulat ætas, &c.] *Eodem spectat quod subiicit Auctor: pueri, &c.*

Infantumque gemens resonat vagitibus orbis. Sed sanè hæc intelligenda sunt; quod nempe etiam pueri & infantes resurgent; non tamen in eadem ætate, sed iuxta quod Apostolus scribit Ephes. 2. in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Quia unusquisque (inquit B. August. lib. 2. de civit. Dei cap. 15.) suam recipiet mensuram corporis, quam vel habuit in iuventute, etiam si senex obierit, vel fuerat habiturus, si ante est defunctus. Ætas verò erit illa, ad quam pervenit Christus, circa 30. annos.

CAP. VII.

8. Ipse sedens Dominus, &c.] *Caput hoc inscriptissimus: De verbis Iudicis ad iustos, quos ad vitam evocabit perpetuam. Accipitur verò: exstat, pro: supereminet. Castigamus autem: niucis effulgent corpora stolis, pro: telis.*

CAP. VIII.

9. Est locus Eois Domino dilectus in oris, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus: Descriptio poetica Paradisi, seu vitæ æternæ.*

10. Inde nitet Prafinus, &c.] *Appellatur Plinio Prafinus, sine vitæ Auctor: Prafinus, è gemmarum viridantium genere, lib. 37. cap. 8. at Prafinus colorem viridem significat. De carbunculo & smaragdo vide supra lib. 2. adu. Marc. cap. 10. num. 64.*

11. Hic & odoriferis nascitur cinnama virgis, Et spisso latum folio conflagrât amomum, &c.]

Auctorem non modo in ceteris huius capituli, sed maxime in hoc loco videtur imitari Lactantium carmine de Phœnice, ubi dixit:

Cinnama dehinc, auramque procul spirantis amomi

Congerit. -

De Cinnamo verò, sine Cinnamomo, vide Plinium lib. 12. c. 19. De Amomo eiusdem lib. 13. Emendavimus verò virentisque, &c. ramos, pro: virentisque sicuti post aliquot lines:

Et pulcrè redolet inunus medicabile Cretæ, pro: pulcræ, redolet; ubi adluit ad herbarum Cretensium varia genera, quorum in medicinis usus est precipuus, ut potè quod in ea insula nullum venenatum nascatur animal.

CAP. IX.

12. Hæc postquam Dominus, &c.] *Titulum huic capiti fecimus: De verbis Iudicis ad impios ituros in ignem æternum. Est autem & hic vox Tertullianica: genitura, pro generatione.*

CAP. X.

13. Tunc audis rapido, &c.] *Caput hoc inscriptissimus: De gehennæ descriptione. Vbi Tertullianica sunt: facinus pœnale, & mali pender commissa, pro: exsolvet.*

CAP. XI.

14. Hoc quoties olim, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus: Quod olim hæc prædixerint Prophetæ, & qui cum Christo resurrexerunt.*

15. Reliqua sed recubat nunc turba, &c.] *Quomodo similes loci Auctoris adludentis ad cap. 6. Apocal. debet intelligi, vide inter Paradoxa nostra Prolegomena.*

CAP. XII.

16. Cuncti Dominum iam agnoscite verum, &c.] *Huic capiti, quod ab hoc hemistichio auspicamur, titulum imposuimus: Ad meliorem vitam metu Iudicij adhortatio. Castigamus verò: sua cernere luce, pro: sua cernere lucē. Et more suo accipit Auctor: quam, pro: antequam, quum subiicit:*

- quam terminus ævi,

Obruit incautos, & nescia lumina soluat
Ultimus ille dies; ubi in eo quod sequitur, emendamus: mortis quia lege tenetur, pro: qui. Incipientes novam periodum ibi:

Quod precium superest, caræ inuigilate salutis; quamquam vox: precium, corrupta sit, nisi accipiatur pro: precum.

ARGUMENTVM GENESEOS PER
IACOBVM PAMELIVM.

PRIMA quatuor Geneseos capita Heroico carmine reddidit. Ceterum quamquam olim B. Cypriano in Operum eius Tomo tertio adscribendum, putaverimus, interea sententiam mutare persuasit Sixtus Senensis, qui Biblioth. sue Sanctæ lib. 4. Tertulliano adscribit Sodomam librum sequentem, qui haud dubie eiusdem cum hoc Auctoris est; maxime quum stylus magis sit Tertullianicus quam Cyprianicus, & nusquam B. Cyprianus inter Poëtas Christianos nominetur præterquam à Fabricio, qui primus in lucem eius nomine addidit. Siquis interim aliud sentiat, per me licet, dummodò etiam inter Opera Tertulliani utrumque opus admittat.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS PRES-
BYTERI GENESIS.

CAP. I.
Gen. 1.

RINCIPIO Dominus cœlum terramque creavit:
Namque erat informis, fluctuque abscondita tellus,
Immensusque Deus super æquora vasta meabat,
Dum chaos & nigra fuscabant cuncta tenebra.
Has dum disiungi iussit de cardine, fatur:
Lux fiat; & claro nituerunt omnia mundo.
Quum Dominus primi compleffet facta diei,

Condidit albentem nebula nascentibus axem;
Accipit immensus verrentia littora pontus,
Multiplices rapiens validis cum tractibus amnes.
Tertia lux faciem terrarum fulua retexit,
Arida mox posito narratur nomine terra;
Poreis ventosis confurgunt germina campi,
Pomiferisque simul procuruant brachia rami.
Quarta dies generat solis cum lampade lanam,
Et stellas tremulo radiantes lumine fingit;
Hæc elementa dedit subiecto insignia mundo,
Tempora quæ doceant varios mutanda per ortus.
At quinta accipiunt liquentia flumina pisces,
Et volucres varias suspendunt aëre pennas.
Sexta prægelidos in spiras lubricat angues,
Quadrupedumque greges totos diffundit in agros;
Cunctaque multiplici mandavit crescere passim
Germine, & immensis errare & pascere terris.
Hæc ubi constituit diuina potentia iussu,
Rectorem inspicens mundanis defore rebus,
Hæc memorat: Nostris hominem faciamus ad vnguem
Vultibus adsimilem, toto qui regnet in orbe.
Et licet hunc vno posset componere verbo,
Ipse tamen sancta dignetur ducere dextra,
Inspirat brutum diuino à pectore pectus.

CAP. II.
Gen. 2.

Quæ postquam effigie formatum ceu sua, vidit,
Metitur solum mordaces soluere curas.
Illicet irriguo perfundit lumina somno,
Mollius vt vultu formetur scemina costa,
Atque artus mixtu gemino substantia firmet.
Inditur & nomen vitæ, quod dicitur Eua.
Quapropter nati relinquunt de more parentes,
Contugibusque suis positis cum sedibus hærent.
Septima, quando Deus factorum sine quieuit,
Sacrata statuens venturi gaudia secli;
Illicet exhibitis animantum ex ordine turbis,
Viritim cunctis nomen quod permanet, indit,
Adami à Domino donata prudentia solers.
Quem Deus alloquio, iunctam dignatur & Euam:
Crescite multimodo ventura in tempora partu,
Vt polus & plenæ vestro sint germine terræ;
Hæredesque mei, varios decerpite fructus,
Quos nemora & pingui reddunt de cespite campi.
Hæc ubi disseruit, læta paradisi in aula
Instruitur, primique aspectat lumina solis.

Gignitur

TERTULLIAN
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
16.

A Gignitur hæc inter, pomis lethalibus arbos,
 Coniunctum generans vitæ mortisque saporem.
 Ædibus in medijs puro fluit agmine flumen,
 Quod rigat insignes liquidis de fluctibus ortus,
 Quadrifidusque fecat undante ex fonte meatus.
 Phison auriferis prædiues fluctuat undis,
 Conspicuasque terit rauco de gurgite gemmas;
 Præfinus huic nomen, illi est carbunculus ardens,
 Perspicuasque vadis terram prælambit Euilat.
 Post hunc Æthiops Gæon adlapsus opimat.
 Tertius est Tigris, Eufrati adiunctus amæno,
 Assyriam celeri discretim flumine sulcans.
 Hic positus custos Adamus cum coniuge fida,
 Atque opifex, tali formatur voce Tonantis:
 Ne trepidate simul licitos præcerpere fructus,
 Quos nemus intonsum ramo frondente creauit;
 Solliciti ne fortè malum noxale legatis,
 Quod viret ex gemino discreta ad munia succo.
 Nec minus interea cæcos nox alta tenebat,
 Ac modò formatos nec vestis texerat artus.
 B [Has inter sedes, & baccis mitibus ortus,
 Spumeus astuto vincens animalia sensu,
 Serpebat tacitè spiris frigentibus anguis;
 Liuida mordaci voluens mendacia sensu,
 Fæmineo tentat sub pectore mollia corda.
 Dic mihi cur metuas felicia germina mali?
 Numquid poma Deus non omnia nota faciauit?
 E quis si studeas mellitos carpere victus,
 Aureus astrigero remeabit cardine mundus.
 Illa negat, vetitòsque timet contingere ramos;
 Sed tamen infirmo vincuntur pectora sensu.
 Illicet vt niueo iam mitia dente momorèt,
 Adfulsit nulla maculatum nube ferenum.
 Tum sapor illecebram mellitis faucibus indens,
 Compulit in sueto munus deferre marito.
 Quod simul ac sumpsit, deterfa nocte nitentes
 Emicuerè oculi, mundo splendente, sereni.
 C Ergo vbi nudatum prospexit corpus vterque,
 Quàmque pudenda vident, ficulis frondibus vbrant.
 Fortè sub occiduo Domini iam lumine solis
 Agnoscunt sonitum, trepidique ad deuia tendunt.
 Tum Dominus cœli mœstum compellat Adamum:
 Dic vbi punc degas? Respondit talia supplex:
 O Domine, adfatus pauido sub corde tremisco
 Magne tuos, nudusque metu frigente fatigor.
 Tum Dominus: Quis poma dedit noxalia vobis?
 Tradidit hæc mulier, dum dicit lumina promptim
 Candenti perfusa die, liquidumque ferenum
 Adfulsisse sibi, solémque & sidera cœli.
 Protinus ira Dei turbatam territat Euam,
 Auctorem vetiti dum quærît maximus acti.
 Illa sub hæc pandit: Serpentis suasa loquentis
 Accepi, fallente dolo, blandoque rogatu;
 Nam sua vipereis intexens verba venenis
 Hæc mihi præ cunctis narrauit dulcia pomis.
 Illicet omnipotens condemnat gesta draconis,
 Præcipiens cunctis inuisum visere monstrum,

CAP. III.
 Gen. 3.

Pectore mox fuso prorepere, tum sola morfu
 Mandere; mansuro quæcunque in tempora bello,
 Humanos inter sensus, ipsumque labantem;
 Vertice ut abiecto pronus post crura virorum
 Serperet, ut calcet dum labens comminus instat.
 Fœmina fraudigeris miserè decepta, loquelis,
 Præcipitur duro discrimine ponere patrum,
 Seruitiumque sui studio perferre mariti.
 Tu verò cui visa fuit sententia verax
 Coniugis, immitti cessit quæ victa draconi,
 Dessebis, miserum per tempora longa laborem;
 Nam tibi triticæ surget pro germine messis
 & Cædus, & spinis multum paliurus acutis;
 Ut cum visceribus lassis & pectore mœsto,
 Plurima sollicitos præstent suspiria victus;
 Donec in occiduo venientis tempore mortis,
 Vnde geris corpus, terræ reddare iacenti.
 His actis, Dominus trepidis dat tædia vitæ,
 Deiecitque procul sacratis dimouet hortis,
 Obuersosque locat, mediisque eliminat igni,
 In quo perceleri Cherubin euoluit æstu,
 Dum cædus deseruet apex, flammæque volutat.
 Quæis Dominus, pigro ne frigore membra rigerent,
 Consuit euulsas pecudum de viscere pelles,
 Operiens nudos calidis de vestibus artus.
 Ergo ubi coniugio sese iam fidus Adamus
 Esse virum sensit, nomen genitricis amata
 Exhibet vxori. Bino qui germine factus
 Continuo genitor, diuersis nuncupat orsis;
 Atque Cain hic nomen habet, cui iunctus Abelus.
 Innocuas huius seruabat cura bidentes,
 Ast alius curuo terram vertebat aratro.
 Hi quum perpetuo ferrent sua dona Tonanti,
 Dissimiles fructus sensu suadente dedere.
 Nam prior vberibus fuerant quæ profata glebis,
 Obtulit; ast alius miti se deuouet agno,
 Extâ manu sincera gerens, adipemque niuaem;
 Confestimque placet Domino pia vota tuenti.
 Quod propter gelida Cain incanduit ira.
 Quem Deus adloquio dignatus, talibus inquit:
 Dic mihi, si rectum viuas, & noxia cernas,
 Degere non possis contracto à crimine purus?
 Desine mordaci fratrem disperdere sentu;
 Qui tibi ceu Domino subiectus colla daturus.
 Nec tamen his fractus, fratrem deducit ad arua,
 Atque ubi deprensus deserto in gramine vidit,
 Elidit geminis frangens pia guttura palmis.
 Quod factum Dominus cælo speculatus ab alto,
 Disquirat, quonam terrarum degat Abelus?
 Ille negat positum custodem se fore fratris.
 Cui Deus effatur: Numnam vox sanguinis eius
 Ad me missa sonat, celsumque ascendit ad axem?
 Nosce igitur mansura tibi pro crimine tanto;
 Nam modò quæ maduit germani sanguine terra,
 Inuiso maledicta tibi commissâ negabit
 Semina, & adsumptis fructum non proferet herbis;
 Torpidus ut multo collidens membra tremore.

CAP. III.

ADNO

TERTULLIAN
 Cum Annotationibus
 PAMELII
 A. V.
 36.

ADNOTATIONES, IACOBI PAMELII
IN GENESIN.

CAP. I.

1. Et volucres varias suspendunt aëre pennas, &c.] Retinimus hanc castigationem pro cōiectura Cauchij, ex editione priorī inter Opera B. Cypriani, pro: corpore.

CAP. II.

2. Quem postquā effigie formatum, ceu sua, vidit, &c.] Inter cetera id est Tertullianicum, quod litteram a. in Ablatiuū, sicut hic in voce sua, corripit.

3. Praefinus huic nomen, illi est carbunculus ardens, &c.] Vel hinc patet eiusdem esse Auctoris hunc librum cum precedenti, quippe ubi legitur, quum de Paradiso, sicut hic agit, cap. 8.

Inde nitet Praefinus, illinc carbunculus ardet. Atqui utrobique sequitur aditionem 1xx. Gen. 2. apud quos commemoratur inueniri carbunculus, Græcè καρβύκλις, & lapis Praefinus, Græcè ὁ λίθος ὁ σφειρόεις. Pro quibus ex Hebræo & Chaldeo transtulit B. Hieron. Bdellium, & lapidem Onychinum.

CAP. III.

4. infucto munus deferre marito, &c.] Sic iterum legimus, pro: infuctum; quod cum Cauchio castigaueramus, & sicut inter opera B. Cypriani: tum sola morfu Mandere, pro: Pandere. Est autem rursus Tertullianicum illud intermedium: Quis poma dedit noxalia vobis?

5. Carduus & spinis multum paliurus acutis, &c.] Hoc quoque est Vergilianum Eclog. 5. Est vero etiam rursus genus paliurus Plinio lib. 24. cap. 13.

CAP. IIII.

6. Elidit geminis frangens pia guttura palnis, &c.] Emendauimus ex coniectura: frangens, pro: fraudans, & mox iuxta Morelæm: caelo speculatus ab alto, pro: celso.

7. Torpidus ut multo collidens membra tremore, &c.] Sicuti etiam nuper adnotauimus, quum prorsus mutilus sit finis huius carminis, apparet cetera quoque Genesios capita ad euerfionem usque Sodome ab Auctore conuersa.

ARGVMENTVM IACOBI PAMELII
IN SODOMAM.

PVLCRE & latè integram historiam euerfionis Sodome prosequitur. Ceterum sicuti supra quoque dictum est, præter quam quòd Sixtus Senensis nominatim adscribat hunc librum Tertulliano, etiam phraeiseis quedam & loci plures sunt Tertullianici, sicuti infra adnotauimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI SODOMA.

AM Deus omnipotens primævi tempora secli,
Vindice diluio, cunctis aboleuerat vndis,
Quas cælum sparfit terræ, maris exspuit æquor;
Hactenus, haud liquido pœnas decernere pactus
Excidio, quoties hiemes induceret aër,
Frenandis varium pluuiis mandauerat arcum,
Purpureo & viridi signantem nubila limbo.

Iridis huic nomen, propria est quæ sibula nimbis.
[Sed recidiua hominum pariter cum gente secunda

Impietas, iterumque mali noua pullulat atas,
Excidio iam non imbres sortita, sed ignes.

Sic Sodomum meruit tellus ardentibus vri

Flammis, & finis portendere signa futuri.

Efferat luxuries illic, inimica pudoris,

Instar legis erat, fugeret quam præsciis hospes;

Antè vel ad Scythicas, vel apud Bufiridis aras

ZZz

CAP. I.
Gen. 7.CAP. II.
Gen. 18.

Exoptans per sacra necem, cæsisque cruorem
 Funderè Bebrycium, & Libycas satiare palæstras;
 Antèque vel Circaæ novas per pocula formas
 Sumere, quàm læsum Sodomis amittere sexum.
 Pulsabant cœlum inuidia, connubia mixta
 Incestu parili, generis natura rebellis

In sese, læsumque viri cum corpore nomen.
 Tempore sed certo Deus omnia perspeculatus,
 Iudicat in iustos patiens, vbi criminis ætas,
 Cessandi spatium vis nulla coegerit iræ.

Gen. 19.

Iam quod dies vltrix aderat; duo de grege missi
 Angelico, forma iuuenes, qui spiritus ambo
 Diua ministerio Domini mandata ferebant,
 Succedunt Sodomis; illic de stirpe piorum
 Transuena Loth aderat, sapiens, iustique colonus,
 Vnus erat, meminisse Deum; solet utilis arbor
 In siluis latitare feris velut, hospita fructu.

Is tunc pro porta residens (vix mœnia adibat
 Cœlicolæ) quamquam diuinos nescius, vltro
 Aduocat, appellat, patrio veneratur honore,
 Hospitiòque vocat, longè stabulare parantes;
 Eniùs Regis precibus, pia pignora mensa
 Officiisque probis studio dispungit amicos.

Nox requiem dederat, lux soluerat altera noctem,
 Et Sodoma in foribus strepitat conquesta rudendum.
 Loth contrà supplex: Ne vos nunc pacta libido
 Incendat, iuuenes, ipsam scedare iuuentam;

Quo luxur genitura vocat: quo semina frustra?
 Quo nulla nuptant animæ; non iustra colentes,
 Non stabulis reduces, non vndis subter hiantes,
 Nec quæ pennarum modulis propè nubila pendent,
 Nec quæ per terram protracto corpore manant.

Omne genus, luxu genus est; sed foemina coniux
 Omnibus, & numquam cuiquam nisi foemina mater.
 Nunc si fas iuuenilis habet vastare pudorem,
 Sunt intus nata biiuges mihi, nubilis ætas,
 Virginitas in flore tumet, iam dedita messi,

Digna cupido viris, tulerit quam vestra voluptas;
 Cedo pater, próque hospitibus pensabo dolorem.
 Vulgus ad hæc demens: Quisnam tu, quantus, & vnde?
 Qui nobis domineris, ait, legesque recondas,

Transuena, corrector Sodomorum? duplicat iras:
 Nunc igitur tute ipse lues, quod nostra cupido est,
 Pro natis, próque hospitibus; satis vnus in omnes.
 Dicta & facta simul; vulgi mora nulla furentis.

Turbidus hiberno vt dum voluit impete torrens,
 Riuorum numeros vno pede fertur in omnes;
 Si qua illic arbor rapidis offenditur vadis,
 Haud mansura diu; quantum radice licebit

Crinitas durare moras, vbi subter aderam
 Perdit humum circumfosso cum caudice pendens,
 Huc illuc certam differt incerta ruinam;

Haud aliter Loth in media vertigine vulgi,
 Nutabat vinci propè iam; sed diua potestas
 Subuenit, angelici iuuenes de limine raptum
 Restituunt tectis; demens sed vulgus ibidem

Pœnarum

TERTULLIAN
 Cum Annotationibus
 PAMELI
 A. V.
 16.

A
Pœnarum auspiciis multatur lumine diro,
[Tunc decreta Dei referant, dignam adfore pœnam
De cœlo Sodomis; ipsum meruisse salutem
Iustitiæ titulo. Quin ergo accingeris isthinc
Festinare fugam, pariterque educere si quid
Gentis habes? nos exitium iam inducimus vrbi.
Loth generos citus adloquitur; secula dura hominum mens
Credere despexit monitum, risitque timorem.

Tempore mox quo lux tenebras conscendere tentat,
Et bicolor cœli facies de nocte dièque est,
Instabant iuvenes Chaldæam educere gentem
Ex Sodomis, iustamque domum donare saluti:
Eia age Loth, exsurge, tuamque adsume iugalem,
Et natas duplices, atque hinc exterminus esto,
Præueniens Sodomum pœnas (manibus quoque amicis
Producunt trepidos) atque hæc tibi cetera mando;
Serua Loth animam, ne visum in terga retrorsum
Vertere fortè velis, cœptum vel sistere gressum;

B
In montem propterea. Timuit Loth ardua tardo
Ereptare gradu, cœlestes ne prius iræ
Opprimerent; alios igitur deposcere portus
Adgreditur, paruam quam contra aspexerat urbem.
Huc, inquit, contendo fugas; vix incenibus exstat,
Nec longè, nec magna. Illi fauere petenti,
Vrbis & ipsius pariter gessere salutem.
Inde Segor vico nomen vox barbara nouit.
Tunc Loth ingreditur Segor, simul exoritur sol,
Vltimus ille quidem, in Sodomamque incendia feruens

Inferit, nam totos radios armauerat igni;
Æmula subsequitur caligo & includere lucem
Cœptans, atque globos confuso intexere cœlo;
Fumantes cœunt nubes, nouus irruit imber,
Sulphura cum flammis flagrantibus æstuat æther,
Exustus crepitat liquidis ardoribus æther.

C
Hinc habet in falso de vero fabula famam,
Solis progeniem currus optasse paternos,
Nec valuisse leuem puerum frenare superbos
Ignis equos, arfisse orbem; tunc fulmine raptum
Aurigam; illicitum planctum mutasse forores.
Viderit Eridanus, si qua illic populus albet,
Aut si quis plumat senio modulator ales.

Hic aliter versæ mœrent miracula formæ.
Namque comes coniux, heu me, malè tum quoque legis
Fœminæ non patiens, diuina ad murmura cœli
Audaces oculos nequicquam sola retorsit,
Nec habitura loqui quod viderit, & simul illic
In fragilem mutata salem, stetit ipsa sepulcrum,
Ipsaque imago sibi formam sine corpore seruans.
Durat adhuc etenim nuda statione sub æthram,
Nec pluuiis dilapsa situ, nec diruta ventis.
Quinetiam si quis mutilauerit aduena formam,
Protinus ex sese suggestu vulnera complet.
Dicitur & viuens alio iam corpore, sexus
Munificos solito dispungere sanguine menses.

[Nusquam sunt Sodomi, nusquam illorum impia lucent
Mœnia; cum dominis domus omnis inops ita nusquam;

Tota rogos regio est, hinc atro horrore fauilla,
 Hincque seu cano cineres incendi signant.
 7 Occidit illa prior feritas, quam prospiciens Loth.
 Nullus atq; frustra piceas fuligine glebas.
 Semiperempta etiam si qua illic iugera, lætas
 8 Autumni conantur opes, facile optima sese
 Promittunt oculis, pira, perfica, & omnia mala,
 Donec carpuntur; nam protinus indice tactum
 Soluitur in cinerem, fit vana fauillaque pomum.
 Sic igitur cælo pariter terraque sepultis,
 Nec mare viuit ibi, mors est maris illa quieti,
 9 Quod nullus animat per anghela volumina fluctus;
 Quodque etiam patrio numquam suspirat ab austro,
 Quodque nequit proferre aliquam de gurgite gentem
 Squamigeram, læuive cuti vel cortice septam,
 Vel crispam concham, aut duplici compagine clausam.
 10 Solum illic propria mentitur fruge bitumen,
 Exusti fuligo maris; quod viuus ardor
 Subter stagna coquens, de sulphuris & salis aestu
 Temperat, inque picem dat terræ hæere marinam.
 Inuehitur proprio cum tempore pingue crematæ
 Virus aquæ, spumisque cutis super æquora nigra
 Texitur; appellunt queis est ea captio mercis;
 Adclinant leues laterum libramine lembos,
 Vt semel impostam doceant conscendere venam.
 Nam se spontè leuans adnabit mercis ad ora
 Nauigij, præciumque dabit pro munere largo,
 Ni plaga contigerit, quam mensis fœmina vestit.
 11 Ecce aliud monstrum pelagi de clade notatur;
 Cuncta illic immissa natant; natura recessit
 Mergendis nata corporibus; si denique restæ
 Luciferam natem insistens, qua spiritus igni est,
 12 Velificauit apex, flammæ si flamma perempta est,
 Ibi subter aquas destructio naufraga lucis.
 Hæ Sodomum & Gomorum signatæ in sæculâ pœnæ,
 Gentibus iniustis, queis pectora dura timorem
 Deseruere Dei, de cælo iura tueri,
 Inque vnum rerum Dominum spectare docebunt.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII
 IN SODOMAM.

CAP. I.

1. Vindice diluuiæ &c.] Sic castigauimus ex Morelio, pro: Iudice, & paulopost: non imbres sortita, sed ignes, pro: imbrem.

CAP. II.

2. ardentibus vti flammis, &c.] Id retinimus pro: facibus, aut quod coniciebat Cauchius legendum, fascibus, ibi verò: vbi criminis ætas, videtur deesse versus aliquis.

3. Transit na Loth aderat, &c.] Transuena & hic & paulopost vox Tertullianica, pro: Aduena. Est & Grecismus etiam illi v'status non semel. Nus erat meminisse Deum; item: conquesta rudendum;

sic enim lego cum Morelio, pro: rudendo, item: pœta libido; & ibi: Quo luxur genitura, pro: generatio. Sive autem legas: Cedo patet, sine: Dedit, pro: inde est.

CAP. III.

4. includere lucem Cæptans, &c.] Sic castigauimus ex Morelio.

5. Hinc habet in falso & vero fabula famam, &c.] Pulcre rationem reddit fabule Pœtice de Phœtonis in Eridano lapsu; quo fit ut castigauerimus: de vero, pro: verbo, & viderit Eridanus, pro: videris heu dirum. Nam non modò B. Cyprianus, sed etiam tum Tertulliano est v'statissima vox: viderit. Emendatum

TERTULLIANI
 Cum Annotationibus
 PAMELII.
 A. V.
 16.

dauius etiam ex Morelio : heu me, malè tum quoque legis Iæmina non patiens, pro : heu lethum, metrique legis.

6. Durat adhuc etenim nuda statione* sub æthram, &c.] Hoc memorari dignum, quòd sua adhuc etate statuat illam, salis, in quam uxor Loth conuersa est, durasse scribat; & si quis eam mutilauerit, statim vulnera denus compleri, & in singulos menses menstrua pati. Hoc est enim quòd phrasi Tertullianica dicitur (non modò Cypriana) dispungere (quòd prorsus legimus, pro: depungere) sanguine menses. Est etiam vox Tertullianica: fuggestiu paulo antè.

CAP. IIII.

7. Occidit illa prior feritas, quam prospiciens Loth, &c.] Obscurus versus, ubi si feritas pro fertilitate accipiat ratione carminis, constabit sensus; uti feritas à ferendo dicitur; vox eo significatu nunc obsoleta.

8. Autumni conantur opes, &c.] Etiam istud Tertullianicum esse, supra alicubi à Apologético adnotauimus. Emendauimus uerò: optima sele Promittunt oculis, ex Morelio, pro: esse se opima, item: & omnia mala; pro: mella, ut accipiat pro omni pomorum seu fructuum genere; & : indice tactum, pro: tactu.

9. Quod nullus animat per anghela volumina

fluctus, &c.] Sic etiam ex Morelio, pro eo quòd substituerat Fabricius tanquam elegantius: Idque animat nullus. nam ut si in fine dictionis producat, etiam Tertulliano libris præcedentibus usitatum est. Similiter emendauimus: Quòdque nequit, pro: cauet.

10. Solum illic propria mentitur fruge bitumen, &c.] De bitumine ex lacu Asphaltite, uide Iosephum lib. de bello Iudaico cap. 5. Legimus etiam cum Morelio: cremata Virus aqua, pro: crematum. Magis etiam placet:

Ut semel impositam doceant conscendere uenam, quam: imposita, &c. uena. Maluimus etiam legere: adnabit mercis ad ora Nauigij, quam: inertis ad ora Nauigij. Hoc enim significat mercem bituminis ita adhaerere nauigijs, ut solui non possit nisi mensuris famineo, sicut etiam restatur Iosephus loco citato.

11. Ecce aliud monstrum, &c.] Aliud miraculum narrat, quòd cuncta illic immerfa natant.

12. Velificauit apex, &c.] Cauchius censet legendum: uelificabit. sed aquò obscurum est quid sibi uelit Auctor. Atqui etiam hic phrasi est Tertullianica; Haud aliter enim dixit supra Tom. 3. lib. aduers. Gnost. cap. 1. de Scorpio loquens: Austro & Africo sauitia uelificat. Nam pro uela facere utrobique dicit: uelificare. Denique iuxta Morelium legimus: peccata dura, pro: corpora.

ARGVMENTVM LIBRI AD SENATOREM,
EX CHRISTIANA RELIGIONE AD IDOLORVM
seruitutem conuersum, per Iacobum Pamelium.

SENATOREM grauitè increpat, quòd antea Christianus & Consul, Isis seu Matris Deum sacerdos fieri non sit ueritus; hortatur itaque ut saltem in senectute respiciat. Porro quum etiam hic quædam sint Tertullianica, ego illi adscribere malui quam B. Cypriano.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI AD SENATOREM EX CHRISTIANA
religione ad Idolorum seruitutem conuersum.

VVM te diuersis iterum uanisque uiderem
Inseruire sacris, priscoque errore teneri;
Obstipui monitus; quia carmina semper amasti,
Carmine respondens, properaui scribere versus;
Ut te corripere, tenebras præponere luci.
Quis patiat enim, te Matrem credere magnam
Possè Deam dici, rursusque putare colendam,
Cuius cultores infamia turpis inurit;

CAP. I.

Namque sacerdotes tunicis muliebribus iidem
 Interius ritum cultu interiore fatentur;
 Idque licere putant, quod non licet; unde per orbem
 Leuiter incedunt, mollita voce loquentes,
 Lapsatosque tenent extenso pollice lumbos,
 Et proprium mutant vulgato crimine sexum.
 Cumque suos celebrant ritus, his esse diebus
 Se castos memorant; at si tantummodo tunc sunt,
 Ut perhibent, casti; reliquo iam tempore quid sunt?
 Sed quia coguntur saltem semel esse pudici,
 Mente frangunt, lacerant corpus, funduntque cruorem.
 Quale sacrum est verò, quod fertur nomine sanguis?

CAP. II.

[Nunc etiam dicis, quod te non fecerit atas,
 Sed tua religio caluum, caligaeque remota
 Gallæ, sit pedibus molli redimita papyro.
 Res miranda satis deiectaque culmine summo.
 Siquis ab Istiaco Consul procedat in urbem,
 Risus oris erit; quis te non rideat autem,
 Qui fueris Consul, nunc Isis esse ministrum?
 Quodque pudet primò, te non pudet esse secundò;
 Ingeniumque tuum turpes damnare per hymnos
 Respondente tibi vulgo & lacerante Senatu.
 Teque domo propria pictum cum fascibus antè,
 Nunc quoque cum sistro faciem portare caninam.
 Hæc non humilitas, sed humilitatis imago est.
 Adibus illa tuis semper monumenta manebunt.
 Rumor & ad nostras peruenit publicus aures,
 Te dixisse: Dea erravi, ignosce, rediui.
 Dic mihi si valeas, quum talia sæpè rogares,
 Et veniam peteres; quæ tecum verba locuta est
 Verè mente cares, sequeris qui mente carentes.
 Hæc iterum repetis, nec te delinquere sentis.
 Quid merere vide; minus esses fortè notandus,
 Si tantum hoc scires, & in hoc errore maneres;
 At quum vericolæ penetraueris ostia legis,
 Et tibi nosse Deum paucis accesserit annis,
 Cur linquenda tenes, aut cur retinenda relinquis?
 Nilque colis, dum cuncta colis; nec corde retractas
 Vera quid à falsis, quid ab umbris lumina distent.
 Philosophum fingis, quum te sententia mutet;
 Nam tibi si stomachum popularis mouerit aura;
 Et Iudæus eris, torusque Incertus haberis.
 Indulge dictis, sapientia non placet alta;
 Omne quod est nimium, contrà cadit; vnum operantur,
 Et calor & frigus; sic hoc, sic illud adurit;
 Sic tenebræ visum, sic sol contrarius aufert;
 Et pariter lædunt gelidum feruensque lauacrum;
 Et sic alitur corpus, corpus corrumpitur et sic;
 Vimque suam minuit, si quid protenditur vltra.
 Denique si sedeas, requies est magna laboris;
 Si multum sedeas, labor est. Maro namque Poëta
 Pro pœna posuit; sedet, æternumque sedebit
 Infœlix Theseus; semper nocet vtile longum;
 Prandia longa nocent, ieiunia longa fatigant;
 Sic nimium sapere stultum facit improba sceta.
 Me dea sic docuit, moderamen amabile, dixit.

Sed

TERTULLIAN
 Cum Anotationibus
 PAMELII,
 A. V.
 16.

A
 Sed tu nec sectam modò, nec moderamina curas;
 Mens autem stabilis nullo perueritur æstu,
 Ipsaque simplicitas numquam mala cogitat vlla.
 Hinc sincera fides æterna fide fruetur,
 Et contrà dolus longo cruciabitur igni.
 Elige quid velis, vt digna piaculâ vites.
 Sic tamen hanc veniam mereatur creditor inquam;
 Vt leue crimen erit, si nolis noscere vera;
 Non leue crimen erit, si cognita vera relinquant.
 Sed te correctum forsân matura senectus
 In melius reuocat satiatur erroribus istis;
 Tempus enim mutat mala, digerit omnia tempus.
 Tunc igitur cùm te consulta reduxerit ætas,
 Disce Deo seruare fidem, ne fortè bis vnum
 Incurras lapsum; quia verè dicitur illud:
 Qui pedis offensi lapidem vitare secundò
 Nescit, & incautus iterum vexauerit artus;
 Imputet ipse sibi, nec casibus imputet vllis.
 B
 6 Corrigè delictum fidamine, corrige mentem.
 Sufficit peccare semel, desiste vereri;
 Non erit in culpa, quem pœnitet antè fuisse.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
 CARMEN AD SENATOREM.

CAP. I.

1. Obstipui monitus, &c.] Est hæc phrasis non modo Cypriana, qua alibi dixit: mens obstipuit, sed & Tertullianica, sicuti supra videre est lib. de Iudic. Domini, cap. II. vbi legitur:

Obstipuere quidem plures, patuisse sepulcra. Castigamus autem monitus, pro: morus.

2. Namque sacerdotibus, &c.] Emendauimus: iidem, pro: idem, & paulo post: reliquo iam tempore quid sunt, pro: corpore. Atqui de sacerdotibus fides & ipsa fide, supra non semel satis dictum est. Hic illis tribuit tunicas muliebres, mutatum sexum, lacerationem corporis, ac: fusionem cruoris, caluitiem, & pedes Gallicana papyro redimitos, denique cum sistro faciem caninam.

3. his esse diebus se castos memorant, &c.] De Castis fides sacris, vide infra Tertullianum Tom. 5. lib. de Ieiuniis aduers. Psychicos. Est autem etiam ille versus ob-

scurus, & fortè mendosus:

Quale sacrum est verò, quod fertur nomine sanguis?

CAP. II.

4. caligâque remota, &c.] De militia caligata, vide supra Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 19. num. 147. Atqui corripitur etiam a in Ablatio qui sequitur:

Gallica, sit pedibus molli redimita papyro. Castigamus verò recens: Consul procedat in urbem, pro: orbem. Et mox: Hæc non humilitas, pro: Hæc tua humilitas.

5. Sedet, æternumque sedebit Infelix Theseus, &c.] Istud Virgilianum est ex 6. Aeneidos. Prorsus autem lego: nec casibus imputet vllis.

6. Corrigè delictum fidamine, &c.] Fidamen pro fiducia seu spe magis haud dubie Tertullianicam phrasin sapit, quam Cyprianicam.

Q. SEPTIMI FLOREN-

TIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI GRÆCORVM OPERVM FRAGMENTA & NOTULÆ; CUM ADNOTATIONIBUS
IACOBI PAMELIJ.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI,

APOLOGETICI ADVERSUS GENTES PRO CHRISTIANIS GRÆCI, FRAGMENTA, EX EUSEBIO CÆSARIENSI,
CUM TRANSLATIONE TRIPlici.*Prefatiuncula in Fragmenta Græca Apologetici.*

TERTULLIANI Apologeticum adversus Gentes, uti paraphrasticus vertit Rufinus, siue pro Christianis, uti ad verbum ex Græco transtulerunt Christophorus apud Eusebium, & Langius in Nicephoro, Latine conscriptum fuisse; sed in Græcum sermonem translatum, disertis verbis Eusebius & Nicephorus adfirmant; an verò id ab Authore ipso, an alio quouis factum sit, non satis constat, quamquam priori sententiæ magis fauceat, quòd etiam alios quosdam libros Latine & Græcè conscripserit. Quo fit ut operæ pretium duxerim, separatim Fragmenta Græca publicare; eaque ad maiorem intellectum cum versione triplici; Eusebij quidem Interpretum duorum, Rufini & Christophoroni; Nicephori verò, qui ad verbum ex illo hac descriptit, Langij.

Ex Apologetici Cap. II. iuxta Eusebium Eccles. histor. lib. 3. cap. 33. seu 27. & Nicephorum lib. 3. cap. 17.

Τερτυλλιανὸς ἐν τῇ ἀπολογίᾳ ὑπὲρ χριστιανῶν.

^{*ἐπαρχία} **Κ**ΑΙΤΟΙ ΕΥΡΗΚΑΜΕΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΙΣ ΗΜΑΣ ΔΙΠΛΗΤΗΣΙΝ ΚΕΚΑΛΥΜΜΗΝ. ΠΛΙΝΙΟΣ
 τινὰς, καὶ τῆς ἀξίας ἐκβαλῶν, παραχθεὶς τῶ πλητῆι, διηγνοῖ τι αὐτῶ
 εἶη πρᾶκτέον. Τερτυλλιανὸς οὖν τῶ βασιλεῖ ἀνεκοινώσατο, λέγων: ἔγω τὸ μὴ
 βέλεσθαι αὐτὸς εἰδωλολατρεῖν, εἰδὲν ἀνόσιον ἐν αὐτοῖς εὐρηκέναι. ἐμνήνε
 ὃ καὶ τῆτο: ἀνίστασθαι ἕωθεν τὰς χριστιανὰς, καὶ τὸν χριστὸν, θεὸν δίκην, ὑ-
 μοιχεύειν, πλονεκτεῖν, ἀποσερεῖν, καὶ τὰ τέτοις ὅμοια. πρὸς ταῦτα ἀ-
 τέγεσθε Τερτυλλιανὸς, τὸ τῶν χριστιανῶν φύλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὴ, ἐμπεσοῦ
 ὃ κολάζεσθαι.

Rufin-

TERTULLIANI
 Cum Anotationibus
 PAMELIJ.
 A. V.
 36.

Rufini.

Persecutionum verò extrinsecus pondus urgebat Ecclesiam, & tam immentè ceteræ Martyrù quotidie iugulabantur, vt Plinius Secundus, qui tunc prouinciam administrabat, multitudine interemptorù permotus, referret ad Imperatorè, quòd innumera hominum milia quotidie obtruncarentur, in quibus nihil omninò sceleris deprehenderetur admisum, aut aliquid contrarium humanis legibus gestum, nisi hoc solum, quòd antelucanos hymnos Christo cui-dà canerent Deo. Adulteri verò, vel cetera huiusmodi crimina apud eos & illicita haberi, & penitus arceri, cetera verò secundum leges eos agere communes. Ad quæ tunc Traianus Rescripti sui auctoritate decernit, vt Christiani quidè non requiratur, si qui tamè incidant, puniantur. Per quod ex parte aliqua persecutionis sedatù putabatur incendiù.

De hoc Plinij iunioris rescripto ad Traianum vide Adnotationes nostras in Apolog. cap. 2. num. 24.

Ex Apologetici cap. v. iuxta Eusebium histor. Eccles. lib. 2. & Nicephorum lib. 2. cap. 8.

Ἰνα ὃ καὶ ἐκ τῆς γενέσεως διαλεχθῶμεν τῶν τοιούτων νόμων. Παλαιὸν ἦν δόγμα, μηδένα θεὸν ὑπὸ βασιλείᾳ καθιερωθῆναι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλήτου δοκιμασθῆναι. Μάρκος Αἰμύλιος ἕως οὗ τίνος εἰδώλε πεποιήκεν Ἀλβέρνῳ. καὶ τὸτο ὑπὲρ τῆς λόγου ἡμεῶν πεποιήται, ὅτι παρ' ὑμῶν ἀνθρώπων δοκιμὴ θεότης δίδεται. εἰ μὴ ἀνθρώπων θεὸς ἀρέσει, θεὸς ἔστι καὶ ἡμεῶν. ἕως κατὰ γε τὸτο ἀνθρώπων θεὸς ἵλεων εἶναι πεποιήκεν. Τιβέριος ταῦτα ἐν (ἐφ' ἧ τὸ τῶν χριστιανῶν ὄνομα εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθεν) ἀγγελθέντος αὐτῷ ἐκ παλαιστίνης τῆς δόγματος τῆς, ἐνθα πρῶτον ἤρξατο, τῆ συγκλήτου ἀνεκονάσατο, δηλὸς ὧν ἐκείνοις ὡς τῷ δόγματι ἀρέσεται. ἡ δὲ σύγκλητος, ἐπειδὴ ἐκ αὐτῆς δεδοκιμάκει, ἀπάσατο. ὁ δὲ ἐν τῇ αὐτῇ ἀποφάσει ἔμεινεν, ἀπαλήσας θάνατον τοῖς τῶν χριστιανῶν κατηγόροις.

Rufini.

Vt de origine aliquid retractemus eiusmodi legū. Vetus erat decretum, ne quis

Christophorsoni.

Vt de origine retractemus eiusmodi legum. Vetus erat decretum, ne qui Deus ab

Langij.

Atqui, inuenimus inquisitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus quum prouinciam regeret, quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsus, ipsa tandem multitudine perturbatus, & quid de cetero ageret nescius, consuluit tunc Traianum Imperatorè, adlegans præter obstinationem nõ sacrificandi, nihil se de sacris eorum compeisse, quàm cætus antelucanos ad cændum Christo vt Deo, & ad conseruandam disciplinam; homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cetera prohibentes. Tunc Traianus rescripsit: hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos verò puniri oportere.

Langij.

Vt de origine aliquid retractemus eiusmodi legū. Vetus erat decretum, ne quis

Deus ab Imperatore consecraretur, nisi à Senatu probaretur. Sicut Marcus Æmilius de Deo suo Alburno. Facit & hoc ad causam nostram, quòd apud vos humano arbitratu diuinitas pensatur. Et nisi homini Deus placuerit, Deus non erit. Homo iam Deo propitius esse debet. Tiberius ergo, cuius tempore nomen Christianum in seculum introiuit, adnunciata sibi ex Syria Palæstina, quæ illic veritatem istius diuinitatis reuelauerant, detulit ad Senatum, cum prærogatiua suffragij sui. Senatus quia non ipse probauerat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum.

Imperatore consecraretur, nisi à Senatu probaretur. Vt M. Æmilius de Deo suo Alburno. Facit & hoc ad causam nostram, quòd apud vos de humano arbitratu diuinitas pensatur. Nisi homini Deus placuerit, Deus non erit. Homo iam Deo propitius esse debet. Tiberius ergo, cuius tempore nomen Christianum in seculum introiuit, adnunciatum sibi ex Syria Palæstina, quæ illic veritatem ipsius diuinitatis reuelauerat, detulit ad Senatum cum prærogatiua suffragij sui. Senatus quia non ipse probauerat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum.

Deus ab Imperatore consecraretur, nisi à Senatu comprobaretur. Tiberius ergo, cuius tempore nomē Christianum in seculum introiuit, adnunciata sibi ex Palæstina veritatem dogmatis istius, (ibi enim prima initia sumplerat) ad senatum retulit, cum prærogatiua suffragij sui. Senatus quia ipse non probauerat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus mortem Christianorum accusatoribus.

Hunc locum explicatum habes supra in Adnotationibus nostris Apolog. cap. 5. num. 55. 56. 57. & 58.

Ex eodem Apologetici v. cap. iuxta Eusebium hist. Eccles. lib. 2. cap. 24. & Nicephor. lib. 2. cap. 37.

ΕΝτύχετε τοῖς ἁπομνήμασιν ὑμῶν. ἐκτὸς εὐρήσετε, πρῶτον Νέρωνα τὸ ἐπὶ τῷ δόγμα, ἥνικα μάλιστα ἐν Ῥώμῃ, τὴν ἀνατολὴν πᾶσαν ἱστούσας, ὡμὸς ἦν εἰς πᾶντας, διώξαντα. τοῖσιν τῆς κολασεως ἡμῶν ἀρχηγὰ κενώμεθα. ὁ γὰρ εἶδος ἐκείνον, νοῆσαι δύνανται, ὡς ἐκ ἀνείμη μέγα τι ἀγαθὸν ἦν ὑπὸ Νέρωνος κατακριθῆναι.

Rufini.

Consulite commentarios vestros, illic reperietis primum quoque Nerone in hanc sectam, tum maximè Romæ orientem, Cæsareo gladio ferocissè. Tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriamur. Qui enim scit illum, intelligere potest, non nisi grande aliquid bonum à Nerone damnatum.

Christophorsoni.

Consulite vestros commentarios, illic reperietis, primum Nerone in hanc sectam, tum maximè Romæ orientem, Cæsareo gladio ferocissè. Sed tali dedicatore damnationis nostræ gloriamur. Qui enim scit illum, intelligere potest, non nisi aliquid bonum grande à Nerone damnatum.

Langij.

Consulite commentarios vestros, illic reperietis primum Nerone in hanc sectam, tum maximè Romæ orientem, Cæsareo gladio ferocissè. Sed tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriamur. Qui enim illum scit, intelligere potest, non nisi aliquid bonum à Nerone damnatum.

Vide hunc locum explicatum Adnot. nostris in Apolog. cap. 5. num. 59.

Ex eodem v. cap. Apolog. iuxta Eusebium Eccles. hist. lib. 3. cap. 20. seu 15. & Nicephor. lib. 3. cap. 10.

Πετρα-

TERTULLIAN
Cum Adnotationibus
PAMELII,
A. V.
36

A ΠΕπειράκει ποτὲ καὶ Δομετιανὸς ταυτὸ πιδῶν ἐκεῖνα, μέγρος ἀν τῆς τῆ Νέρωνος ὀμότητος. Ἀλλ' οἶμαι ἄτε ἔχων τι συνέσεως, τάχιστα ἐπαύσατο, ἀνακαλεσάμενος ἕς ἐξήλακει.

Rufini.

Tentavit aliquando & Domitianus simile aliquid, portio Neronis de crudelitate. Sed quasi homo citò destitit, ita vt etiam eos quos in exsilium miserat, reuocaret.

Christophoroni.

Tentauerat & Domitianus, portio Neronis, de crudelitate. Sed qua & homo, facile cœptum repressit, restitutus etiam quos relegauerat.

Langij.

Tentauerat & Domitianus portio Neronis de crudelitate, eadem quæ ille, facere. Sed vt opinor, aliquid habens rationis & prudentiæ, maturè destitit, reuocatis etiam his quos in exsilium egerat.

Paucis etiam de hoc aliquid adrigimus Adnotat. nostris in idipsum cap. num. 60. & 61.

B Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, LIBRI DE SPECTACVLIS Græci, citatio, ex libro de Corona Militis, cap. 6.

Sic itaque & circa voluptates SPECTACVLORVM infamata conditio est, ab eis, qui naturâ quidem, Dei omnia sentiunt, ex quibus Spectacula instruuntur, scientia autem deficiunt. Sed & huic materiæ, propter suauiludios nostros, Græco quoque stylo satis fecimus.

Amplissimè eandem materiam tractatam habes supra Tom. 2. non modo ab ipso Auctore libro Latine conscripto de spectaculis, sed & in Adnotationibus nostris, & verò

loqui hic Auctorem de dicto libro de Spectac. non de libro de Corona militis, etiam ante me Rhenanus adnotauit.

C Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, LIBRI DE VIRGINIBVS Velandis Græci, Notulæ, ex eiusdem tituli libro cap. 1.

PROPRIVM iam negotium passus meæ opinionis, Latine quoque ostendam, Virgines nostras velari oportere, ex quo transitum a tatis suæ fecerint; hoc exigere veritatem, cui nemo præscribere potest.

Ex eo quod dicit Auctor Latine quoque, rectè meo iudicio colligit Rhenanus, antea Græcè scriptum fuisse librum eiusdem tituli, De Virginibus velandis; de

qua materia tum Auctor, tum nos latissimè supra Tom. 2. in Adnotat. nostris.

Q. SEPTIMI FLOREN- TIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI, DE BAPTISMO LIBRI MEN-
tio, ex eiusdem tituli libro cap. 15.

SED circa hæreticos sanè quid custodiendum sit, dignè quis retractet. Ad nos enim aditum est. Hæretici autem nullum habent confortium nostræ disci-
plinæ, quos extraneos utique testatur ipsa ademptio communicationis. Non debet in illis cognoscere quod mihi præceptum est, quia non idem Deus est nobis et illis, nec vultus Christus, id est, idem. Ideoque nec baptismus vnus, quia non idem. Quem quum ritè non habeant, sine dubio non habent; nec capit numerus, quod non habetur ita nec possunt accipere, quia non habent. Sed de isto plenius iam nobis IN GRÆCO digestum est.

His verbis etiam materia præcipua commemoratur libri Græci de Baptismo. Quandoquidem verò in dictum librum de Baptismo Annotat. nostris num. 106. nos hic tractaturos polliciti sumus, quæ sit Tertulliani sententia de Hæreticorum baptismo, cerè negare non possumus id ipsum sensisse quod B. Cyprianus; & fortassis propterea suppressum possit quis dicere hunc libellum, quum per Nicænum Concilium retractata est ea Africanorum quorundam Episcoporum sententia, quemadmodum in Vita B. Cypriani, & in Argumento Concilij Carthaginensis de baptizandis hæreticis, latius deduximus. Nec verò mirandum, si illud paradoxon amplexus sit Tertullianus, quum eodem serè tempore celebratum fuisse videatur Concilium illud sub Agrippino Episcopo Carthaginensi, cu-

ius meminit B. Cyprianus Epist. 71. ad Quintum, quod ipsum quoque & coetaneos Episcopos Africanos in eam pertraxit opinionem. Hoc enim satis indicare videtur ille Epist. 70. ad Ianuar. quum dicit sententiam illam tampridem ab Antecessoribus statutam, & apertius Epist. 73. ad Iubaianum, multos dicens annos intercessisse, ex quo sub Agrippino Episcopi plurimi hoc statuerunt. Atqui inter tempus, quo Tertullianus ante omnem hæresim librum de Baptismo conscripsit, & Africanum primum de hæreticorum baptismo, Concilium Episcoporum 72. quod celebratum fuit anno Domini 255. annos intercessisse citè 50. latius in vita Auctoris nostra comprobatur. Porro ad argumenta pro dicto Paradoxo ab Auctore huius adlegata, responsionem videre erit in nostris Prolegomenis.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENTA
Parænetica.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI,

AD AMICVM PHILOSOPHV M DE NVPTIARVM
angustii libri, Notula, ex B. Hieronymi epist. 28.
ad Eustochium, & lib. 1. aduersus
Iouinianum.

NT in principio Libelli præfatus sum, me de angustii Nuptiarum aut nihil omninò, aut parum dicturum; & nunc eadem admoneo; vt si tibi placeat scire, quot molestiis virgo libera, quot vxor adstricta sit, legas Tertullianum ad Amicum Philosophum scribentem, & de Virginitate alios Libellos, & B. Cypriani volumen egregium; & Papæ Damasi super hac re verè ac profa composita, & Ambrosij nostri quæ nuper scripsit ad Sororem, opuscula. Non est huius loci Nuptiarum angustias describere, & quasi in communibus locis Rhetorico exultare sermone; plenius super hac re contra Heluidium, & in eo libro quem ad Eustochium scripsi, arbitror absolutum. Certè Tertullianus, quum adhuc esset adolecens, lusit in hac materia, & præceptor meus Gregorius Nazianzenus, virginitatem & Nuptias differens, Græcis versibus explicauit.

Hæretici

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELI
A. V.
36.

Hactenus B. Hieronymus, cuius integras periodos ad-
duximus in medium, tum ne quid mutuum esset, cum ut
intelligat Lector, qui Veterum de Virginitate hodie tanto-
perè controuersa scripserint; quocirca magnopere optarim
existare hunc Auctoris libellum, siue prosa conscriptum, si-
ue potius, quod per verbum, lusit, indicari videtur, carmi-
ne. Quo fit magis, ut mihi non probetur cuiusdam viri e-
ruditi censura, qui existimabat hunc eodem esse librum,
cum illo qui inscribitur infra Tom. 5. Exhortatio ad ca-
stitatem. Præterquam enim quod illi adolescens scri-
pisse dicitur, & hunc sub finem vitæ scriptum constet;
etiam ex proposito minime tractat de molestis nuptia-
rum. Neque verò etiam illorum placet sententia, qui duos
diuersos libros Tertulliani dictis locis videri volunt, quum
vtrunque disertis verbis B. Hieron. inscriptum significet,

De molestis nuptiarum. Et qui an B. Hieronymus
adscribat Tertulliano etiam alios (quorum meminisse) de
Virginitate libellos, poterat præsumi dubitari iuxta
prios illius adiciones, si legeretur: legas Tertulliani Ad
amicum Philosophum, & de Virginitate alios Li-
bellos. Certe eiusdem penè sunt argumenti ad Vxorem
libri duo, ac dicta Exhortatio ad castitatem, & non
aliud tractat liber de Velandis virginibus; alios in super
de Virginitate, Continentia, & Castitate seruanda lo-
cos complures apud Tertullianum, ex Indice nostro inue-
niet Lector, & similiter in indice B. Cyrilli. Cuius præ-
librum De habitu & disciplina Virginitatis à B. Hieron.
citatum existat etiam Epist. 62. ad Pomponium de Virgi-
nibus. Quibus omnibus in libro videat Lector & Adno-
tationes nostras.

**Q. SEPTIMII FLOREN-
TIS TERTVLLIANI DE FATO LIBRI, MEN-
TIO ET FRAGMENTVM EX EIVSDEM LIB.
de Anima cap. 20. & Fulgentio Placiade
de vocibus antiquis.**

FOTESTATES enim verò præfunt. Secundum nos quidem, Dominus Deus, &
Diabolus æmulus; secundum communem autem opinionem & providentia, &
FATVM, & necessitas, & fortuna, & arbitrij libertas. Nam hæc & Philosophi di-
stinguunt, & nos secundum fidem differenda, suo iam nouimus titulo.

Hactenus Auctor, cuius quum nullum exister opus,
vbi de quatuor illis tractet, mihi proorsus videtur adinde-
re ad librum suo titulo DE FATO, vixit quem ab eo
conscripsit pateat ex citatione Fulgentij Placidis, iam
olim excusis cum Hygini Mythologus per verba sequentia.
Nam & Tertullianus in lib. quem de Fato scripsit, ita ait:
Redde huic fati primum problematis mancipia-
tum, in dict. Problema, lib. de vocibus antiquis. De fato,
præterea sub nomine Minutij Felicis olim existisse Libel-

lum tradit B. Hieron. Catal. script. Eccles. sue: Contra Ma-
themáticos, qui tamen quum & ipse disertis sit hominis,
non videtur cum stylo Octauij Dialogi eius conuenire. For-
tasus is ipse liber est, quem Tertullianus sic adscribitur,
vixit quem non modo disertum, sed eloquentiss. alicubi
nuncupat. Alios qui aduersus Fatum scripserunt Au-
ctores, supracitatos habes Tom. 1. Apolog. cap. 1. num. 17.
& lib. de Anima cap. 39. num. 449.

**Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBY-
TER, OPERVM FRAGMENTA EXEGETICA.**

**Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,
DE MVNDIS ET IMMUNDIS ANIMALIBVS
Questionum citatio, ex B. Hieronymi Epist.
125. ad Damasum.**

VERIT Damasus inter ceteras quæstiones Quæst. 3. Si omnia Deus fecit bona Gen. 1.
valde, quare Noë DE MVNDIS ET IMMUNDIS ANIMALIBVS præcepit, Gen. 8.
quum immundum nihil bonum esse possit. Et in nouo Testamento post visionem Act. 10.
quæ Petro fuerat ostensa, dicenti: Absit Domine à me, quoniam commune &
immundum numquam introiuit in os meum; vox de cælo respondit: Quod Deus munda-
uit, tu ne commune dixeris. Respondere B. Hieron. se scribit, duabus tantum quæstioncu-
AAA

no8 Tert.lib. de Circ.& Vestib. Aaron, mentio.

lis prætermisissis (nempe hac & ea, de qua in sequenti Fragmēto) Non (inquit) quo non potuerim & ad illas aliquot respondere, sed quod ab eloquentissimis viris, Tertulliano nostro, & Nouatiano, Latino sermone sint editæ; & si noua voluerimus adferre, sit latius disputandum, &c. Nam & Origenes de mundis & immundis animalibus in Leuitico plura differuit.

An istud referatur ad peculiarem aliquem librum eius tituli, quod magis tamen probatur, an vero ad tractatum ea de re per aliquot lineas Tertulliani l. 2. adu. Marc. cap. 18. Lectori liberum relinquitur iudicium. Hic dumtaxat adferemus ipsam responsionis summam in hac verba: Et si Lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronuntiat animalia, quæ aliquando benedicta sunt;

consilium exercendæ continentie intellige, & frenos impositos, &c. Quod ipsum quum adferatur, sed longe alius verbis libro de Cibis Iudaicis infra Tom. 5. vel inde constat, sicuti & ex reliquo totius libri stylo, non esse Tertulliani, sed potius Nouatiani, ut ipse ad quem iam dictis verbis adludere videtur B. Hieronymus. Vbi de hac materia latius.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE CIRCUMCISIONE QUESTIONVM CITATIO, EX EODEM B. Hieronym. loco.

Questionem Damasi penultimam: Cur Abraham fidei suæ signum in Circumcisione suscepit, respondet B. Hieron. verbis iam citatis altera præcedenti se illam prætermittere, quod à Tertulliano nostro & Nouatiano Latino sermone sint editæ. Addens etiam Origenem in 4. ad Rom. *ἐπισημασθαι τὸ σῆμα τῆς ΚΥΚΚΥΜΟΝΕ* magnificè disputasse.

An peculiariter scripserit Tertullianus LIBRVM DE CIRCUMCISIONE, non tam constat atque de Nouatiano, cui nominatim liber de Circumcisione inscribitur à B. Hier. Catal. *Ἐπισημασθαι τὸ σῆμα τῆς ΚΥΚΚΥΜΟΝΕ*. At qui etiam latinissimum tractatum videre est apud Auctorem Typ. I. l. adu. Iud. c. 3. et ibid. Adn. nostrum n. 9. ex B. Cyr. l. 1. adu. Iud. c. 8. Exstat quædam T. 4. nunc Operum B. Hier. L. I. BER DE VERA CIRCUMCISIONE, quem

Erasmus coniecit esse Tertulliani; sed præterquam quod stylus non correspondeat, contrarium conuenitur tum ex scripturis ibidem citatis iuxta versionem B. Hier. tum quod Manichæorum mentionem faciat, quo fit ut neque Nouatiano adscribi possit, sed potius (quod vir quidam eruditiss. censuit) Paulino adscribendus sit. Videatur verò etiam Tom. 3. Operum B. Cyr. Tractatus De ratione Circumcisionis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE VESTIBVS AARON LIBRI MENTIO, EX B. HIERON. EPIST. 128. AD FABIO- lam de Veste sacerdotali.

QUERTVR in Indice SEPTIMII TERTULLIANI LIBER DE VESTIBVS AARON, qui interim vsque ad hanc diem à me non est repertus. Si à vobis propter celebritatē Vrbis fuerit inuentus; quæso, ne meâ stultam illius flumini cōparetis. Non enim magnorū virorū ingeniis, sed meis sum viribus æstimandus.

Vestes Aaronis octo ex cap. 28. Exod. recitantur, & explicantur latissimè à B. Hieron. dicta Epist. de Veste sacerdotali; quarum quatuor feminalia nempe, linea tunica, balthæus, & cidaris, etiam sacerdotibus erant communes;

reliquæ verò propria Pontificum; ut potè, Tunica talariæ, Hircinithina cum tintinnabulis, Superhumeralia sive Ephod, Rationale, & Lamina aurea. Quod ad cetera Latine remittimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENTA ADVERSVS Hæresis.

Q. SEPT.

TERTULLIAN
Con. Annotatiōib. 18
PAMELII
A. V.
36.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE TRINITATE LIBRI NOTULA.

CRIPSIT (inquit B. Hieron. Catal. Script. Eccles.) Nouatianus DE TRINITATE grande Volumen, quasi *tertullianum* operis TERTULLIANI, quod plerique nescientes Cypriani existimant.

An Tertullianus præter librum aduersus Praxean, alium DE TRINITATE scripserit, merito dubitationem inuiciunt hæc B. Hieronymi verba: Quum enim *tertullianum* grandioris sit operis compendium, & Nouatiani de Trinitate liber (utpote grande volumen, vel ipso teste,) prolixius multo sit lib. adu. Praxean, oportebit, si mendosum non sit B. Hier. codices, alium de Trinitate librum à Tertulliano conscriptum confiteri. Sin verò legamus (quod lectum forte ab illo fuit) *tertullianum*, censetur Nouatiani liber, dilatio argumenti à Tertulliano tractati lib. adu. Praxean. Id ipsum censendum erit, si legamus *tertullianum*, id est imitationem, quum Tertullianum aliquos imitetur. Nos itaque, quia non libenter absque MS. codicibus lectionem veterum immutamus, malimus etiam LIBRUM

DE TRINITATE inter ea quæ desiderantur TERTULLIANI opera collocare. Maxime, quum, etsi idem Argumentum latius tractet Nouatianus de Patre Deo & Deo filio, tamen vicijs *tertullianus* tractetur à Tertull. adu. Praxean et Monarchianos, de Filio alio à Patre, quem illi eundem faciebant; sicuti postea & Sabellius, contra quem paucioribus agit Nouatianus. Deinde latius ibi tractatur & verius de Spiritu sancto, utpote de quo Nouatianus unicum caput habeat. *tertullianus* vero, si proprie loquimur, neque *tertullianum*, quia grandius est opus, nec *tertullianus*, quia in quibusdam susceptius; nec *tertullianus*, quia non per omnia imitatur, dici possit operis Tertulliani, libris Nouatiani.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE CENSU ANIMÆ

LIBRI ADVERSUS HERMOGENEM ARGUMENTUM & FRAGMENTA, ex libro de Anima, cap. 1. 3. 11. 22. & 24.

DE solo CENSU ANIMÆ (inquit Tertull.) congressus Hermogeni, quatenus & istum ex materia potius suggestu, quam ex Dei flatu constituisse præsumpsit; nunc ad reliquas conuersus quaestiones, plurimum videbor cum Philosophis dimicaturus.

Vna iam congressione decisa ADVERSUS HERMOGENEM, ut præfati sumus; quia animam ex Dei flatu, non ex materia vindicamus; muniti & illic diuinæ determinationis inobscurabili regula: Et flauit (inquit) Deus flatum vitæ in faciem hominis, & Factus est homo in animam viuam, utique ex Dei flatu. De isto nihil amplius reuoluendum; habet suum titulum, & suum hereticum. Gen. 2. 1. Cor. 15.

Ceterum ADVERSUS HERMOGENEM, qui eam (nempe animam) ex materia non ex Dei flatu contendit, flatum proprie tuemur. Ille enim, aduersus ipsius scripturæ fidem flatum in spiritum vertit; ut dum incredibile est, spiritum Dei in defectum, & mox in iudicium deuenire, ex materia potius anima credatur, quam ex Dei spiritu. Idcirco nos & illic flatum eam defendimus, non spiritum, secundum scripturam & secundum spiritus distinctionem; & hic spiritum ingratum pronuntiamus, secundum spirandi conditionem; illic de substantia quaestio est, spirare enim substantiæ actus est.

Cetera animæ naturalia iam à nobis audiit Hermogenes, cum ipsorum defensione & probatione, per quam Dei potius quam materia propinqua cognoscitur.

Nos autem, qui nihil Deo adpendimus, hoc ipso animam longè infra Deum rependimus, quod natam eam agnoscimus; ac per hoc dilutioris diuinitatis, exilioris felicitatis; ut flatum, non ut spiritum; & si immortalem, ut hoc sit diuinitatis; tamen passibilem, ut hoc sit natiuitatis; idcircoque & à primordio exorbitationis capacem, & inde etiam obliuionis adfinem. Satis de isto cum Hermogene.

Hic quinque locis Auctor, imprimis titulum & Argumentum indicat: DE CENSU ANIMÆ ADVERSUS HERMOGENEM, ubi censum accipi pro origine, præterquam quod priori loco adnotauimus n. 2. etiam vel inde patet, quod refutetur hæresis Hermogenis, quæ non ex Dei flatu, sed ex materia animæ originem constituisse contendebat. Et ad aliter atque mundum factum dicebat non ex nihilo, sed ex materia Deo coæterna, aduersus quam hæresin supra disputat Auctor lib. adu. Hermog. l. 3. Lam uerò etiam duas scripturas adfert, quibus animam Dei flatum probasse significat, Gen. 2. & 1. Cor. 15. In quibus quum ille, uti sua hæresis uideretur fauere, uertisset: spiritum uitæ, pro eo quod alijs flatum; contra scripturæ fidei, ut potè quæ Græcè illic legatur πνοή, quod plerique malunt (uel B. Aulast. teste l. 13. de ciuitate Dei, cap. 24.) interpretari flatum, inspirationem, aut adspirationem, aut Animam, quam Spiritum significat Tertio loco hic citato Auctor, se hoc egisse dicto libro, ut flatum potius tueretur quam spiritum. Quamquam interim alio sensu etiam spiritum

agnoscens Animam, à spirando, lib. de Anima, non per omnia consentiat cum Catholicorum sententia Tertullianus, qui spiritum proprie animam dicunt, non tamen spiritum sanctum; atque adeo etiam dicto loco Genesios, & alibi, πνοή spiritum interpretantur. Verum de hoc illius paradoxo Leeborem remisimus ad nostra Prolegomena, & aliquid in contrarium ibi adnotauimus num. 137. 140. 141. & 142. Deinde sese ad institutum propius cetera naturæ animæ pertractasse insinuat aduersus Hermogenem, ut Dei potius quam materię propinqua anima probaretur. Denique ne fortassis propterea qui animam cum Deo compararet, eam longè infra Deum defendisse se scribit dicto libro, quod nata sit, quod passibilis, quod exorbitationis capax, & inde etiam obliuionis adfinit sit. Quæ adeo ut totius penè libri argumentum, & quasi fragmenta quadam ipsi issem uerbu repetita hic uidere sit apud Auctorem. Ceterum de Hermogene ac Hermogenianis, & uariis eorum hæresibus latè supra tractauimus dicto lib. aduersus Hermogenem, num. 1.

TERTULLIAN
 Con. Annotationibus
 PAMELLI
 A. V.
 16.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI ADVERSUS APPELLIANOS LIBRI, CITATIO, EX LIBRO de Carne Christi, cap. 8.

SED QUONIAM & ISTI APPELLIANI carnis ignominiam prætendunt maxime, quam uolunt, ab igneo illo, præfide mali, sollicitatis animabus adstruam, & idcirco indignam Christo, & idcirco de sideribus illi substantiam impetisse; de beo illos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclytum nominant, qui mundum hunc instituerit, & instituto co pœnitentiam admisserit. Et hoc, suo loco tractauimus. Nam est nobis ADVERSUS ILLOS LIBELLVS; an qui spiritum & uoluntatem & uirtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid poenitentia fecerit, quum angelum etiam de figura erraticæ ouis interpretentur. Teste igitur poenitentia institutoris sui, delictum erit mundus; siquidem omnis poenitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus delictum est, quia corpus: & membra, delictum; erit proinde & cœlum, & cœlestia cum celo. Si cœlestia, & quidquid inde conceptum prolatumque est; mala arbor malos fructus ædat necesse est. Caro igitur Christi de cœlestibus substantiæ, id est, nostræ, quam ut peccatricem Christus dedignatur induere. Ita si nihil de ignominia interest, aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra, aut eam cognoscant, qua etiam cœlestis melior esse non potuit.

Luc. 15.

An liber iste, ADVERSUS APPELLEM, an ADVERSUS APPELLIANOS inscribi debeat, aliquamdiu me dubitare fecit, quod inter ceteros hereticos, aduersus quos scripsit Tertullianus, enumeret Vincent. Lirinens. Apellem; ex quo etiam hasitauimus num. plures essent Libelli ab Auctore aduersus ipsum & discipulos eius conscripti. Verum, quum toties facta Apellis mentione atque nullius alterius, nullam tamen libri cuiuspiam aduersus eundem mentionem præterquam hoc loco faciat; sit mihi credibile, & unicum esse ab eo conscriptum, & ADVERSUS APPELLIA-

NO inscriptum. Maxime quum etiam Apelletianos B. Cyprianus nuncupet Apellis discipulos Epist. 73. ad Iubaianum. Atqui obscuriora quidem sunt uerba Tertulliani iam citata, sed hoc sibi uide: Argumentum libri aduersus Apelletianos potissimum fuisse: An Angelus ille igneus mali præles, qui & mundum hunc (iuxta illos) instituerat, & sollicitatis animabus carnem adstruxerat; ad quod tamen spiritum & uoluntatem, & uirtutem Christi habuerit, dignum aliquid poenitentia fecerit. Repetè qui dixerent, sicuti legitur lib. de Præscript. aduers. heret. cap. 51. h. a.

51. heres. 19. illum mundo inferiori permiscuisse
 pœnitentiam, quia non illum tam perfectè fecit,
 quam superior mundus institutus fuisset. Quod
 ipsam interim pulcrè contra illos retorquet, illic ubi lo-
 quitur: de sua paratura repercutiens. Verum quòd
 vocat hunc Angelum mali præsidem, sic explicat Epi-
 phan. heres. 44. ex sententia Apellis: Euisit autem
 non bonus, & qua ab ipso facta sunt, non bene facta
 sunt, sed secundum malam ipsius mentem ab ipso creata
 sunt. De sollicitatis autem animabus ab igneo illo
 Deo angelo iuxta Apellem, vide suprà Tom. 3. lib. de
 Anima cap. 23. num. 298. & cap. 36. num. 431. ubi
 addit ex consequenti Auctor constituisse eum ante
 corpora animas viriles ac muliebres. De mundo
 ab illo instituto lib. de Præscript. aduers. her. cap. 34.
 & cap. 51. heres. 19. numer. 324. De carne hominis
 proinde ab eodem exstructa, num. 78. cap. 8. lib. de
 Carne Christi (ex quo hæc verba desumpta sunt) & lib.
 de Resurr. carn. cap. 5. nu. 46. De Christi demque car-
 ne, non ab illo angelo creata, sed ex cœlestibus fide-
 ribus structa, contra Apellem hæc disputat Auctor
 dicti lib. de Carne Christi cap. 6. ubi num. 56. citauimus
 similem locum lib. 3. adu. Marc. Consentit in his omni-
 bus Epiphanius, præterquam quòd inferiorem Deum
 nuncupet, quem Auctor angelum igneum; quem in-
 terim agnoscunt B. August. her. 23. B. Isidor. lib. adu.
 Marc. Erabanus noster, B. Honorius & Gratianus in Ca-
 talogis heretic. Hoc peculiare Auctori, quod de pœni-
 tentia angeli creatoris iam dictum est, sicuti & il-
 lud: quòd figuram erraticæ ouis, de illo inter-
 pretati sint, quasi gaudium fuerit in celo apud angelos
 Dei, de illo uno peccatore ad penitentiam conuerso. Quam
 contra maluit Auctor interpretari de homine lapsò, &
 per Christum requisito, sicuti etiam alij veteres omnes.
 Hactenus de his que ad intellectum huius Fragmenti fa-
 ciunt; quia vero promissimus integram nos historiam hic
 edituros de Apelle & eius heresibus, faciemus id quam
 paucissimis licebit. APPELLIS itaque discipulus
 Marcionis (uti verbis Auctoris v. ar. dicti lib. de Præ-

script. aduers. heres. cap. 6. §. 2. ac 51. lapsus in fœ-
 minam, delertor continentia Marcionensis (quam
 ille simulabat) ab oculis magistri Alexandriam se-
 cessit. Inde in alteram feminam impexit, illam
 virginem Philumenem, postea verò immane pro-
 stitulum; cuius signis & prodigiis inductus, li-
 brum adidit, quem Phaneroseis Philumenes in-
 scripsit, quam quasi Prophetissam sequebatur. De
 quibus vide Adnotat. nostras in eundem lib. num. 35.
 173. 174. 175. 176. ac 324. & lib. de Carne Christi cap.
 6. num. 54. & cap. 24. num. 180. Neque verò de
 tor duntaxat, sed & emendator Marcionis ac di-
 scipulus supra magistrum appellatur ab Auctore lib.
 4. aduers. Marc. cap. 17. Cuius rationem videre est lib. de
 Præscript. iam citato num. 324. Neque verò in hoc solum,
 quòd uti illic diximus: Vnum Deum superiorem fa-
 ceret, alterum Dominum dicat, sed angelum fa-
 ciat, verum & in reliquis p. ad. propriis recensitis heresibus,
 quas seductus à Philumene nouas induxit. In hoc
 nihil differens à Marcione, quòd & Deum Moyli (de
 quo lib. de Carne Christi cap. 6. num. 57.) & Legem
 ac Prophetas repudiaret, sicuti libro de Præscript. ha-
 betur cap. 51. her. 19. num. 324. ubi etiam eadem cum
 Marcione heresis commemoratur. De animarum sola-
 rum salute ac negata resurrectione carnis, quam
 adeò impugnat Auctor lib. de Resurr. carn. idem quòd
 solo Apollitolo vteretur, sed Marcionis, id est non
 toto. De quibus plerisque videre etiam est Epiphan.
 Theodor. & Damasc. sed hoc Auctori peculiare: Habet
 præterea libros suos quos inscripsit Syllogismorū,
 in quibus probare vult, quòd omnia quæcumq;
 Moyles de Deo scripserit, vera non sint, sed falsa
 sint. Quæ sit ut de iis aliud nihil adnotandum occurrat,
 quantumvis huc Lectorem dicto num. 324. remisimus.
 Hoc unum adiciam, non æquum esse, si Auctor A D-
 VERVS APPELLIANOS scripserit, quòd se-
 predicto lib. de Præscription. aduers. heres. cap. 30. adserat
 adhuc superfuille proprios discipulos & successo-
 res Apellis.

Q. SEPTIMI FLORENTIS
 TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
 PRESBYTERI, OPERVM FRAGMEN-
 ta Paradoxa.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI,
 LIBRI DE PARADISO ARGVMENTVM, EX
 lib. de Anima, cap. 55.

SED in æthere habitatio nostra, &c. Immo, inquis, in paradiso; quò iam tunc
 & Patriarchæ & Prophetae adpendices Dominicæ resurrectionis, ab inferis
 migrauerint. Et quomodo Ioanni in spiritu, paradisi regio reuelata, quæ sub
 iicitur altari, nullas alias animas apud se præter Martyrum ostendit? quomo-
 do Perpetua fortissima martyr, sub die passionis, in reuelatione paradisi solos illic com-
 martyras suos vidit? nisi quia nullis romphæa paradisi ianatrix cædit, nisi qui in Christo
 Gen. 1.
 Math. 28.
 Apoc. 6.

Gen. 3. decefferint? Non in Adam noua mors pro Deo, extraordinaria pro Christo, alio & priuato excipitur hospitio? Agnosce itaque differentiam ethnici & fidelis in morte. Si pro Deo occumbas, &c. non in mollibus febribus & in lectulis, sed in martyriis, si crucem tuam tollas, & sequaris Dominum, vt ipse praecepit; tota paradisi clauis tuus sanguis est. Habes etiam DE PARADISO à nobis LIBELLVM, quo constituimus omnem animam apud infetos sequestrari in diem Domini.

Haec Auctor, sed saniori modo intelligendus, vt adnotauimus ad dictum locum num. 606. 610. & ad lib. 4. aduers. Marc. cap. 34. num. 551. latius denique in Prolegomenis inter Paradoxa, vbi ad omnia ipsius argumenta respondebimus. Hoc hic adnotandum, Auctorem librum non conscripsisse, non modo de Paradiso terrestri, in quo Adam fuit conditus, & quod Enoch & Helias translati feruntur, sed etiam & magis ex proposito de Paradiso spirituali, quod Apostolus Paulus raptus legitur 2. Cor. 12. quamquam in hoc ab aliis Patribus differat, quod illi caelestem nuncupent illum Paradisum, & nominatum B. Ambros. in dicti loci Commentario, Auctor vero illum non distinguit à situ Abrahae, quem sublimiorem tamen inferis constituit. verum etiam de hoc in Prolegomenis inter Paradoxa, Tertullianus de Paradiso, discretis verbis, de Adam loquens, agnoscit Tom. 1. lib. aduers. Iud. cap. 2. Tom. 2. lib. de Patientia cap. 5. & Tom. 3. lib. de Resurr. carnis cap. 26. & lib. 2. adu. Marc. cap. 2. & 10. Rursus Iadu. Valent. cap. 20. vbi Ptolomaeum Valentin. irridens, quod Paradisum Archangelum quartum somniaret, sic incatur: Quoniam & hunc supra tertium caelum pangunt, ex cuius virtute sumperit Adam, deuersatus illic inter nubeculas & arbutulas. Satis meminerat Ptolomaeus pueritium dicibulorum; in mari poma nasci, & in arbore pisces, sic & in caelestibus nucera praefulserit. Operatur Demiurgus ignotus, & ideo fortassis non scit arbores in sola terra institui oportere. Omnium autem apertif

si de hoc ipso Tomo, Carm. lib. de Iudicio Domini, cap. 8. & Genes. cap. 2. ac 3. Eundem agnouerat iam antea etiam B. Irenaeus lib. 2. aduers. haer. cap. 55. & apertius lib. 5. cap. 5. vbi ait dixisse Presbyteros Apostolorum discipulos Enoch & Heliam translatos esse in Paradisum, vbi primus homo positus fuit, de quo scriptura (nempe Gen. 2.) Et plantauit Deus Paradisum in Edem contra Orientem, & posuit ibi hominem. Consentit etiam B. Iustin. Mart. Apol. 1. vbi Homerum scribit ad Paradisi imitationem à Moysese descripi, conscripsisse Alcimi hortum; Theophilus item lib. 2. ad Autolyc. & Nouatianus lib. de Trinitate infra Tom. 5. & Lactant. Carm. de Phœnicæ, ad dicta verba scripturae aludenter, Paradisum in Oriente constitutum referunt. Denique Epiphanius Anceratus & aduers. Origenistas, ac Epist. ad Ioan. Epist. Hierosol. à B. Hieron. in Latinum translata, latissime ex scriptura Gen. 2. ac 3. disputat contra Origenem, Paradisum de terreno ad caelestia transferentem; id ipsum probant ex illis (quorum aquam se bibisse scribit fluminibus, ex paradiso profluentibus; & iustitiam, apud Apst. 2. Cor. 12. aliud esse caelum tertium, aliud paradysum. Eandem haeresin (sicuti etiam supra adnotauimus dicto loco adu. Valent. num. 246.) adtribuit B. August. lib. de haeres. Seleucianis, & Hermianis. Quorum omnium declarationa iubet conticere etiam B. Hieron. Comment. in Danielem alicubi. Porro vbi sit Paradisus, varias diuersorum sententias hic recensere superfluum existimus, quod scribat B. August. lib. 2. contra Pelag. & Cels. cap. 23. hoc ad quaestiones, quae sunt prater scientiam, pertinere.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE SPE FIDELIUM

LIBRI ARGUMENTVM, EX LIB. 3. ADV.

Marc. cap. vlt. & B. Hieron. in cap.

36. Ezechiel. & alibi; ac

Gennadio.

Isai. 43.

DE restitutione Iudææ (inquit Tertullianus) quam & ipsi Iudæi, ita vt describitur, sperant & regionum nominibus inducitur, quomodo allegorica interpretatio, in Christum & in Ecclesiam, & habitum & fructum eius, competat; & longum est persequi, & in alio Opere digestum, quod inscribimus DE SPE FIDELIUM; & in praesenti vel eò ociosum, quia non de terrena, sed de caelesti promissione sit quaestio. Nam & confitemur in terra nobis regnum repromissum; sed ante caelum, sed alio statu; vt potè post resurrectionem in mille annos, in ciuitate diuini operis Hierusalem caelo delata; quam & Apostolus matrem nostram in ciuitate diuini operis Hierusalem caelo delata; quam & Apostolus matrem nostram alicui, vtique caelesti, ciuitati cum deputat. Hanc & Ezechiel nouit, & Apostolus Ioannes vidit.

Gal. 4.

Philipp. 3.

Ezech. 48.

Apoc. 21.

Neque

Neque enim (inquit B. Hieron.) iuxta Iudaicas fabulas, quas isti *deuterois* appellant, gemmatam & auream de cælo expectamus Hierusalem, nec rursus passuri circumcissionis iniuriam, nec oblaturi taurorum & arietum victimas, nec sabbati otio dormiemus. Quod & multi nostrorum, & præcipue Tertulliani Liber, qui inscribitur DE SPE FIDELIVM, & Lactantij Institutionum volumen septimum pollicetur, & Victorini Pictabionensis Episcopi crebra expositiones, & nuper Seuerus noster in Dialogo, cui Gallo nomen imposuit. Et ut Græcos nominem, & primum extremumque cõiungam, Irenæus & Apollinarius.

Nec ignoro (inquit idem Prefat. lib. 18. in Isaiam, ad eundem librum adducens) quanta inter homines sententiarum diuersitas sit, &c. de repromissionibus futurorum, & qua ratione intelligenda sit Apocalypsis Ioannis; quam si iuxta litteram accipimus, Iudaizandum est; si spiritualiter ut scripta est discernimus, multorum Veterum debimur opinionibus contraire; Latinorum, TERTVLLIANI, Victorini, Lactantij; Græcorum, ut ceteros prætermittam, Irenæi tantum Lugdunensis Episcopi faciam mentionem; aduersum quem vir eloquentissimus Dionysius Alexandrinæ Ecclesiæ Pontifex elegatè scribit Librum, irridens mille annorum fabulam, & auream atque gemmatam in Terris Hierusalem, in-saurationem templi, hostiarum sanguinem, otium Sabbati, circumcissionis iniuriam, nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delicias, & cunctarum gentium seruitutem; rursusque bella, exercitus, ac triumphos, & superatorum neces, mortemque centenarij peccatoris. Cui duobus voluminibus respondit Apollinarius.

Papias (inquit idem Catal. Script. Eccl.) dicitur mille annorum Iudaicam & mille *de-
tempore*, quem secuti sunt Irenæus & Apollinarius & ceteri, qui post resurrectionem aiunt in carne in sanctis Dominum regnaturum. TERTVLLIANVS quoque in LIBRO DE SPE FIDELIVM, & Victorinus Pictabionensis, & Lactantius hac opinione ducuntur.

In diuinis (inquit Gennad. lib. de dogmat. Eccl. inter opera B. Augustini, ad eundem librum adducens) repromissionibus nihil terrenum vel transitorium expectamus; sicut Melitani sperant. Non nuptiarum copulam; sicut Cerinthus & Marcus delirant. Non quod ad cibum vel ad potum pertinet; sicut Papiæ Auctori, Irenæus, & TERTVLLIANVS; & Lactantius adquiescunt. Neque per mille annos post resurrectionem regnum Christi in terra futurum, & sanctos cum illo in deliciis regnuros speramus; sicut Nepos docuit, qui primam iustorum resurrectionem, & secundam impiorum cõiunxit.

Hæc tenus plura testimonia de argumento LIBRI DE SPE FIDELIVM, quorum postremum ea potissimum de causa adiecimus, quod cuique Auctori sua Paradoxa adtribuat, qua B. Hieron. prima facie omnibus in genere videtur impingere; quamquam interim ipse opiniones appellet, non hæreses aut errores, reuerentia gratia; in quo illum etiam imitatus est Gennadius. Verum de aliorum sententia (ne hic prolixiores simus) vti de responsione ad omnia Tertulliani que ex scripturis loco hoc citat argumenta, videat Lector nostra Prolegomena inter Paradoxa. Hic dumtaxat dicemus, videri nobis sententiam Tertulliani esse puriorem reliquis, neque eam de qua scribit B. August. lib. 20. de ciuit. Dei cap. 7. Hac opinio esset vtrinque tolerabilis, si aliquæ delicia spirituales, in illo Sabbato scilicet mille annorum, ad futura sanctis per Domini presentiam crederentur. Nam etiam nos (inquit ille) hoc aliquando sumus opinati. Vt quædam ut potius Tertulliano competat id quod Gennadius Melitani tribuit, quod terrenum regnum Christi sperauerit, & descripsit Libro DE SPE FIDELIVM; quam quod illi impingit de cibo & potu; quo factum fortasse, ut præ al. Melitonem commendat Auctori libris illis pro Montano scriptis, quorum fragmenta sequuntur, iuxta quod ibi ex B. Hieron. citabitur; ut potè

quam etiam Montani fuisse hoc paradoxon ipse his verbis dicto loco significat: Hanc, &c. & qui apud fidem nostram et nouæ Prophetiæ sermo testatur, ut etiam effigiem ciuitatis, ante representationem eius, conspectui futuram in signum prædicat. Verba Auctoris, quibus quod dixi, confirmatur, sunt imprimis illa supracitata: de restitutione Iudææ, quomodo allegorica interpretatio in Christum & Ecclesiam, & habitam & fructum eius competat; & longum est persequi, &c. Si enim allegorica, ergo non literalis, & proinde perperam illi impingeret quis (quod in Cerinthum magis competit & Dimacrisas iuxta Epiphani.) instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otium Sabbati, & circumcissionis iniuriam. Eodem pertinet quod paulo post eodem loco subiungit: Hanc (nempe Hierusalem ciuitatem celo delatam) dicimus, excipiendis resurrectione sanctis, & refouendis omnium bonorum, vti que spiritualium, copia; in compensationem eorum que in seculo vel despicimus vel amissimus, à Deo prospectam. Nam si spiritualium bonorum copia, ergo non temporalium, quam alij somniant. In hoc interim cum aliis ille consentit (quamquam etiam erroneè) quod cofiteatur, in terra quidem regnum nobis repromissum, sed ante Ælum.

Q. SEPTIMI FLORENTIS
TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS PRES-
BYTERI, OPERVM ADVERSVS ECCLESIAM PRO
Montano scriptorum Notula.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI,
LIBRORVM SEX DE ECSTASI MENTIO, EX B.
Hieron. Catal. Script. Eccles. & Nicephoro lib. 4.
hist. Eccles. cap. 22. ac 34.

IC (inquit B. Hieron. de Tertulliano, & ipsi iisdem verbis Nicephorus) quum vsque ad mediam aetatem Presbyter Ecclesiae permanisset, inuidia postea & contumeliis clericorum Romanae Ecclesiae, ad Montani dogma delapsus, in multis libris nouae Prophetiae meminit, specialiter autem aduersus Ecclesiam texuit volumina, De Pudicitia, de Fuga in persecutione, de Ieiuniis, de Monogamia, DE ECSTASI LIBROS SEX.

TERTULLIANVS (inquit idem) sex voluminibus aduersus Ecclesiam editis, quae scriptae sunt in Graeco, &c.

Melitonis (inquit idem in Melitone) elegans & declamatorium ingenium, laudans Tertullianum in Libris VI. aduersus Ecclesiam pro Montano; dicit eum à plerisque nostrorum Prophetam putari.

Haecenus ille. Quorum ex posteriori loco apparet Graecè potius quam Latine hos libros fuisse conscriptos, sicuti dicemus in sequenti fragmento Latine.

Nos autem promissis ut supra; quid Ecstasis Auctori, quid aliis Scriptoribus antiquis Ecclesiasticis, pauca subiungendum duximus. Definitio in genere inuenitur Tom. 3. sup. lib. de Anima, cap. 45. Ecstasin dicimus excessum sensus, & amentiae instar. Sic & in primordio somnus cum Ecstasi decuratus: Et misit Deus Ecstasin in Adā, & obdormiuit. Somnus enim corpori progenit in quietem, Ecstasis animae accedit aduersus quietem; & inde iam forma somnium Ecstasi miscens. Et paulo post: Hic erit proprietas Amentiae huius, quia non fit ex corruptela bonae valetudinis, sed ex ratione naturae; non enim exterminat, sed auocat mentem. Aliud est concutere, aliud mouere; aliud euertere, aliud agitare. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mentis est, quod sanitas mentis salua memoria stupet, amentiae genu est. Ideo non dicimur furere, sed somnare; sed & prudentes, si quando sumus; sapere enim nostrum licet obumbretur, non tamen extinguitur, nisi quod & ipsum potest videti vacare tunc. Ecstasin autem hoc quoque operari de suo proprio, ut sic nobis imagines sapientiae inferat, quemadmodum & erroris. Breuior vero & instituto Auctoris magis conformis est illa, qua habetur eiusdem lib. cap. 11. ubi de eodem Adamo loquitur: Cecidit, inquit, Ecstasis super illum, sancti spiritus vis, operatrix Prophetiae, & cap. 21. In illum Deus amentiam immisit, spiritalem vim qua canitat Prophetia. Atqui prius illud Ecstasios genus aliquo modo in Adamo agnosci potuit, posterius hoc non item; ut potè quod pertinere videatur ad Montani,

Prisca ac Maximilla entusiasmus comprehendens; qui in Ecstasi, & ut amentes loqui solere consuebantur ipsorum discipuli, & inter eos post mediam aetatem ipsi Tertullianus. Huc pertinet illud de Prisca aut Maximilla eiusdem lib. de Anima cap. 9. Est hodie soror apud nos reuelationum charismata fortita, quas in Ecclesia, inter Dominica sollempnia per E C S T A S I N in spiritu patitur. Hoc est enim quod sibi vult lib. 4. adu. Marc. cap. 22. ubi explicans illud Luc. 9. de Petri Sed nesciens quid diceret. Quomodo, inquit, nesciens: utrumne simplici errore, an irratione (qua significatione etiam dixit lib. aduers. Praxean cap. 15. neque Petrum & Ioannem & Iacobum visionem Dei sine irratione & amentia expertos esse) quam defendimus in causa nouae Prophetiae, gratiae Ecstasin, id est amentiam conuenire. In spiritu enim homo constitutus, praesertim quum gloriam Dei conspicit, vel quum per ipsum Deus loquitur; necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute diuina; de quo inter nos & Psychicos est questio. Vbi (sicuti latine infra Tom. 5. lib. de Ieiuniis adu. Psychicos) per Psychicos intelligit Catholicos, & ad hos SEX DE ECSTASI LIBROS adiuat, qui contra Ecclesiam scripsisse certum est. At pulere contra Montanistas Epiph. bar. 48. postquam scriptura probauit veros Prophetas cum constanti ratione & intelligentia locutos ex instructu Spiritus sancti, sana mente & corpore; ad Montani Prophetiam veniens; probat eum neque stabili mente vaticinatum, neque intelligentiam mentis habuisse, ex propriis ipsius Montani verbis. Quid quod scripturam supradictam Gen. 2. nihil pro illis fatere decessit. Nam, inquit, ipsi Adam Deus induxit ecstasin somni, non ecstasin emotionem mentis. Ecstasis autem mentis multas differentias modum habet. Dicitur enim Ecstasis, super.

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELI
A. V.
36

supor ob excellentiam admirationis. Dicitur & Eccltalis infania, eo quod à mente amoueat. Verum illa somni Eccltalis, hoc est sopor, iuxta alium modum dictus est, iuxta naturalem actionem; maxime, eo quod profundissime sancto Adamo inductus esset. Quem amplius Eccltalin appellauit, eo quod fecerit ipsum ad tempus non sentire dolorem, propterea quod accepturus erat castam ab ipso, & ipsam formaturus in mulierem. At non erat mentis Eccltalis, ac intelligentie emotio. Statim enim ut surrexit, agnouit & dixit: Hoc nunc os ex osibus meis, &c. Nouit enim, velut vides, preterita quando erat in somno, dicens: Hoc nunc os ex osibus meis. Agnouit presentia; postquam facta esset mulier, agnosens eam de corpore suo sublatam. Patinatus est futura, uimirim: Ea gratia relinquet homo patrem suum & matrem, &c. Hæc autem non sunt uiri mente moti, neque intelligentia priuati, sed sanam mentem habentis. Eodem pertinere uidetur quod B. Hieron. Quæst. Hebr. in Genesim adnotauit: Pro ECSTASI, id est mentis excessu, in Hebræo haberi Tardema, quod Aquila ἄτασσοσ, Symmachus ἄτασσοσ, id est grauem & profundum soporem interpretati sunt. Denique sequitur: Et dormiuit. Id ipsum uerbum & in lona stertentis somno positum est. Et qui nihil pro Montani insana propheta facere illud de Petro: Nesciens quid diceret. Alij illud referri malunt ad locutionem inconsideratam, uiri solent animi consternati, eo quod addatur apud Marcum: Erant enim timore exterriti; & illud certum est, nihil ibi Petrum

prophetasse. Porro nititur quidem etiam Auctor ad eiusdem noue Prophetie confirmationem detorquere locum Apostoli 1. Cor. 14. his uerbis, Ab. 5. aduers. Marc. cap. 8. Edat aliquem Psalmum, aliquam uisionem, aliquam orationem, dumtaxat spiritalem in ECSTASI, id est, amentia; si qua linguæ interpretatio accesserit. Probet etiam mihi, mulierem apud se prophetasse, ex illis suis sanctioribus fœminis, magnificam. Verum, præterquam quod illud: in Eccltali, ibi non legatur apud Apostolum, ac quod dicatur ibidem: Et Spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est; ex proximis Apostoli uerbis, Montanum, & proinde Tertullianum refutat B. Hieron. Prolog. Comment. in Habacuc. Propheta, inquit, uisio est, & aduersus Montani dogma peruersum, intelligit quod uidet; nec ut amens loquitur, nec in morem insanentium fœmuruum, dat sine mente sonum. Unde & Apostolus iubet, ut si prophetantibus alijs, alij seris reuelatum, taceant qui prius loquebantur. Ex quo intelligitur, quum quis uoluntate reticet, & alteri locum dat ad loquendum, posse & loqui & tacere quum uelit. Qui autem in eccltali, id est, inuitus loquitur, nec tacere, nec loqui in sua potestate habet. Eodem pertinet etiam illud eiusdem Prologo in Nahum Prophetam: Non enim loquitur in excelsis, ut Montanus, & Prisca, Maximillaque delirant; sed quod prophetat, liber est Visionis intelligentis uersa que loquitur.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI LIBRI ADVERSUS APOL- LONIVM NOTVLÆ, EX B. HIERON. Catal. & Nicephoro.

SPECIALITER autem aduersus Ecclesiam (inquit illi locis supra citatis de Tertulliano) texuit volumina, de Eccltasi lib. sex, & septimū ADVERSUS APOLLONIVM.

APOLLONIUS (inquit B. Hieron.) uir disertiss. scripsit aduersus Montanum, Priscillam, & Maximillam insigne & longum uolumen, in quo adserit Montanum & insanas Vates perisse suspensio, & multa alia. In quibus de Priscilla & Maximilla refert: Si negant eas accepisse munera, confiteantur non esse Prophetas qui accipiunt; & mille hoc testibus probabo. Sed & ex alijs fructibus probantur Prophetæ; Dic mihi, crinem fucat Propheta, stibio oculos linit? Propheta uestibus & gemmis ornatur? Propheta tabula ludit & tesserijs? Propheta fœnus accipit? Respondeant, utrum hoc seriliceat an non. Meum est probare (sic enim lego, pro: approbare) quid fecerint. Dicit in eodem libro, quadragesimum esse annum, usque ad tempus quo ipse scribebat librum, ex quo hæresis Cataphrygarum habuerit exordium. TERTULLIANVS sex uoluminibus aduersus Ecclesiam æditis quæ scripsit ἑξ ἐκκλῆσιων, septimum propriè ADVERSUS APOLLONIVM elaborauit, in quo omnia quæ ille arguit, conatur defendere. Floruit autē APOLLONIVS sub Commodo Seueroque Imperatoribus.

Duabus de causis mihi persuasum est, librum hunc aduersus Apollonium cum sex præcedentibus, non modo Latine, sed & primo Græce æditos. Primum, quod Græcus fuerit & Græce scripserit Apollonius, utpotè alius ab eo, quem deinceps B. Hieron. Romanum Sena-

tozem commemorat, tum quod is Græce titulum recitet ἑξ ἐκκλῆσιων. Nolui tamen imprimis siagmentis conungere, quod contra Ecclesiam scripti sint.

Porro quum adserat B. Hieron. Tertullianum omnia quæ Apollonius arguit, conatum defendere,

inuenimus verisimum esse quod scripsit de illo B. August. lib. de Hæres. ad Quodvult Deum, quod transferit Tertullianus ad Cataphrygas, quos ante destruxerat. Imprimis enim supra lib. de Præscript. adu. hæres. 52. hæres. 21. de feris verbis hæreticos vocat, qui dicuntur: secundum Phrygas, &c. qui dicebant in Apokolis quidem Spiritum sanctum fuisse, Paracletum non fuisse; & Paracletum plura in Montano dixisse, quam Christum in Euangelium protulisse; nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. *Vide Adnotat. nostras num. 327. & nonnihil in vita Auctoris. Aduersus fucos crinium & oculorum sibi infectionem, quam tamen in Prophetis istis videtur defendisse, agi nominatim supra Tom. 2. lib. de Habitu muliebri, cap. 4. & apertius lib. de Cultu seminarum cap. 5. agens contra eas quæ oculis fuligine collinunt, reprehendentes artificem Deum quem emendant, & cap. 6. eas quæ croco capillum vertunt, male sibi flammeo capite auspicantes, & cerebro perniciem adherentes; quo loco vide & Ad-*

notat. nostras num. 22. 23. 25. & 27. Aduersus vestium & gemmarum ornatum, quem etiam in illis tolerabat, agit idem & Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. & toto libro: De Habitu muliebri, peculiariter vero de gemmis, cap. 6. de quo & Adnotaciones nostras ibidem videre est num. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 15. 37. 38. 43. 45. 49. 50. 51. 52. 57. 58. 59. 61. & 64. Tabularum ludum & tellerarum, quem hic non reprobat, quasi aliud agens, in Prophetis sine Doctoribus tacite reprehendit supra Tom. 3. lib. de Carne Christi, cap. 7. in hac verba: Oro te Apelles, vel te Marcion, si forte tabula ludens, &c. tali nuntio auocateris, &c. quod paucis ibidem adrigimus num. 71. Denique de honoris fructu à Christo, quod tamen accipiebat Montanus, interdicto Luc. 6. agit latissime lib. 4. aduers. Marc. cap. 17. de quo & nos ibidem Adnotat. nostras num. 236. & 237. Ceterum de tempore quo ceperunt Cataphrygas hæretici, aliquid diximus loco supradictato lib. de Præscript. adu. hæres. & latius tractauimus in vita Auctoris, ubi etiam de Securi Imperio.

Q. SEPTIMII FLOREN-

TIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI, OPERVM PLVRIVM QUÆ DESIDERANTUR MENTIO, ex iisdem B. Hieron. & Nicephori locis, ac Vincentio.

ERTVR (inquit de Tertulliano B. Hieron.) vixisse vsque ad decrepitam ætatem, & multa quæ non exstant, opuscula condidisse.

Sed & alij plures (inquit Nicephorus) Christiano planè animo pro fide nostra decertarunt, & aduersus hæreseis depugnarunt; Ecclesieque statu ac moribus receptis, aliisque quæ vel scriptis vel sine scriptis à maioribus accepissent, in litteras relatis, libros plurimos posteritati reliquerunt. Quibus Caius (de qua plura in Vita Auctoris) & TERTULLIANVS merito sunt adnumerandi, qui plurima ceterè & pulcherrima ediderunt scripta, quæ sigillatim recensere præsentis instituti non est. Scripsit autem de Pudicitia, &c. & plures alios.

Hactenus illi. Et verò vixit INDEX SEPTIMII TERTULLIANI, cuius supra fit mentio in fragmento libri de Vestibus Aaron, non dubium quin multorum præterea scriptorum eius fieret mentio. An verò plura scripsit aduersus hæreticos, dubitare me fecit aliquando, quod de eo scribit Vincentius Lirinensis: sciunt Marciones, Apelles, Praxeas, Hermogenes, Iudæi, Gentiles, Gnostici, ceterique quorum de blasphemias multis ac magnis voluminum suorum molibus, velut quibusdam fulminibus euerit. Verum quum animaduerti omisso ibi Valentinianos & Quintillam, aliisque numero xxv. quorum catalogum recenset lib. de Præscript. aduers. hæres. à cap. 45. usque ad finem; eosque, aduersus quos scripsit libri de Anima partem posteriorem, Simonem Samaritam, Carpocratem, Menandrum & alios persuasum habeo, nihil tale hodie desiderari. Quare & B. Optatum Milevit. lib. 1. aduers. Parmenianum corruptum esse exi-

stimo, dum legitur: Marcio, Praxeas, Sabellius, & ceteri temporibus suis à Victorino Pictauiensi, & Zephyrino Urbico, & Tertulliano Carthaginensi usque ad Cataphrygas, & ab aliis aduersus Ecclesiam Catholicam superati sunt. Sabellius enim multo post tempore hæresin suam cepit, intermedio nempe inter Novatianos & Donatistas; quod vel ex ætate Dionysij Alexandrini manifestum sit, qui primus aduersus Sabellium scripsit, B. Cypriano coætaneus, sed immo. Atque adeo aut aliquis alius hæreticus in locum eius suppleri debet, aut certe castigandus sic Optatus; Praxeas Sabellianus; eo quod Sabellius eam hæresin ex parte resuscitavit, cum contendit, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum, unicum diuinitatis & cetera & hypostasin fuisse. Ceterum, ut de iis libris etiam aliquid dicimus qui perperam Tertulliano adscribuntur ab Erasmo, 4. olim, nunc ex edit. doctiss. Mariani Pictarij Remo, 9. Tomo operum B. Hieron. Imprimis, cur illi ad-

*scribi non potest Liber de vera Circumcisione, supra
diximus in fragmentis, Quæst. de Circumcisione. Multo
verò minus aridet stylus libri Ad amicum ægrotum; & etiam ibi scripturæ citantur, iuxta aditionem
B. Hieronymi; denique nullum Dialogum scripsisse legi-
tur Tertullianus.*

Eadem ratione falsò adscribitur TERTULLIANO in quadam Italiae Bibliotheca LIBER DE DEFINITIONIBVS FIDEI, quum ille idem sit qui inter Opera B. Augustini, *De Dogmatibus Ecclesiasticis* inscribitur. Quem etsi in Belgicis Bibliothecis B. Fulgentio, B. Isidoro, immò & B. Gregorio Papæ adscriptum subinde reperiamus; tamen Gennadij esse, Malsiliensis Presbyteri, doctiores quique mecum fatebuntur.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLEIANI,
CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI,
Operum Tomi Quarti Finis.

TERTULLIAN
Con Annotationibus
PAMELI
A.V.
16.

